

Het verhaal van Wubbe Horlings, mijn vader

20 mei 1940: Bombardement voor Duinkerken

HET DRAMA VAN DE PAVON

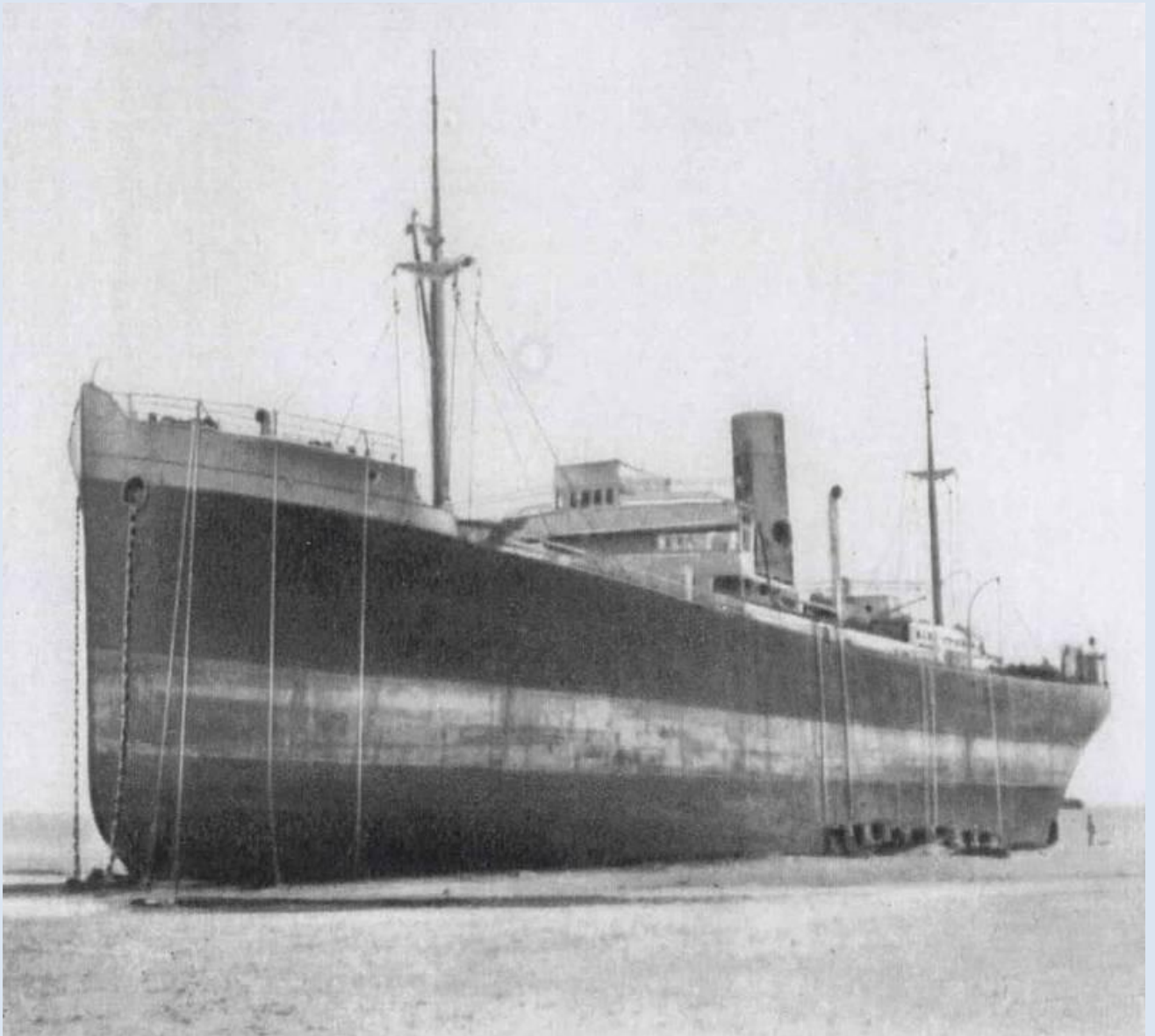

FOTO: COLLECTIE DIDIER DEWAELE

Hoe een Franse generaal de levens van 1450 Nederlandse soldaten in de waagschaal stelde op een weerloos vrachtschip om de handen vrij te hebben tegen het oprukkende Duitse leger

Samenstelling: [ANDRÉ HORLINGS](#)

Het verhaal van Wubbe Horlings, mijn vader

20 mei 1940: Bombardement voor Duinkerken

HET DRAMA VAN DE SS PAVON

Samenstelling: ANDRÉ HORLINGS

Bombardement bij Duinkerken

HET DRAMA VAN DE SS PAVON

- Ons inziens schijnt het onverantwoord om een groep van 's morgens 11 uur tot 's avonds 21.30 uur aan boord te laten in een haven, die steeds verkend wordt door vreemde vliegtuigen.
- Het bevel tot inscheeping was een gevaar voor 1500 mensenlevens, nu geen afweer aanwezig was.

'Verklaring' van vier officieren na terugkeer in Breda, 1 juni 1940

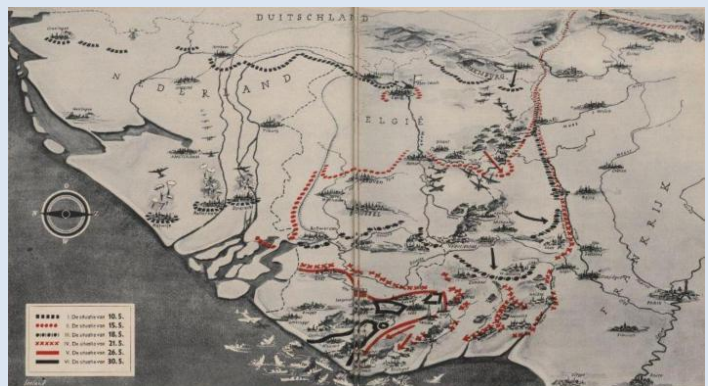
INHOUD

[Titelblad](#)

- 7 [1. - Over het verhaal van mijn vader](#)
- 10 [2. 'U krijgt geen bevelen meer'](#)
- 15 [3. - Fransen waren op weg naar Breda](#)
- 19 [4. Bier drinken op Pinksterzondag](#)
- 22 [5. Verzamelen in belaagd Zeeland](#)
- 25 [6. - De vergeten oorlog in Zeeland](#)
- 29 [7. - Zeeland overstroomd door soldaten](#)
- 32 [8. - Oponthoud voor de Pavon](#)
- 35 [9. - Opmerkelijk optreden Wilhelmina](#)
- 38 [10. - Gedemoraliseerde troepen](#)
- 43 [11. Laatste veerpont uit Vlissingen](#)
- 47 [12. - Peeldivisie was nergens welkom](#)
- 51 [13. Inschepen met onbekende bestemming](#)
- 54 [14. - 'Al die Hollanders moeten weg'](#)
- 58 [15. - Als haringen in ton op riskante zeereis](#)
- 62 [16. De hel breekt los](#)

- 65 [17. - Nachtmerrie op Nauw van Calais](#)
- 71 [18. - Derde bom was voltreffer](#)
- 75 [19. Chaos op het bovendek](#)
- 77 [20. - Kapitein zet Pavon aan de grond](#)
- 84 [21. - Slachtoffers van de Pavon](#)
- 96 [22. - Mythes van de Pavon](#)
- 102 [23. Waden door geulen en over zandbanken](#)
- 104 [24. - Een huiveringwekkende aanblik](#)
- 108 [25. - In Calais in de vuurlinie](#)
- 113 [26. Als krijgsgevangene op mars](#)
- 117 [27. - Krijgsgevangenen en weer vrij](#)
- 121 [28. Broedervolk](#)
- 125 [29. - Gebaar van Goede Wil](#)
- 129 [30. Op een doortrapper richting huis](#)
- 133 [31. - Vele wegen leiden naar Huis](#)
- 138 [32. Vrachtauto naar Rotterdam](#)
- 141 [33. - Triomf over 'Vernichtungsschlag'](#)
- 148 [34. - Ramp had 'Rotterdam' kunnen overtreffen](#)
- 152 [35. - Belangrijkste bronnen](#)

Romein = Het verhaal van Wubbe Horlings
 Cursief = Documentatie bij het verhaal

1. Over het verhaal van mijn vader

In de nacht van 9 op 10 mei 1940 lag Wubbe Horlings (1917-1993), korporaal bij de grenstroepen van de Grenadiers en Jagers van het Nederlandse leger, de [Peeldivisie](#), vlak bij de Belgische grens, onder Goirle. Hij bewaakte er met zes soldaten een versperring. Plotseling werd de nachtelijke rust wreed verstoord:

DOCUMENTATIE

Als ik terug ben maak ik een praatje met de schildwacht. Is voor ons allebei wat gezelliger dan in je eentje te staan of te zitten. En terwijl we wat heen en weer slenteren begint het in de lucht te rommelen. Vliegtuigen. Heel veel vliegtuigen. Heel hoog. Niet zichtbaar. Het wordt lichter. Nu is de lucht vol gedreun.

Het was de inleiding voor een dramatisch avontuur met als climax het bombardement van het Franse vrachtschip SS Pavon onder de kust van Calais. Het schip had bijna 1500 Nederlandse soldaten aan boord en was na een urenlange vertraging eindelijk vertrokken uit Duinkerken, met onbekende bestemming. Een uur na vertrek werd het schip door een Duitse jager gebombardeerd. Toen de opvarenden in paniek het dek bestormden kwam het vliegtuig terug om de opvarenden met mitrailleurs te bestoken. Het schip werd bij Calais aan land gezet.

Het bombardement kostte aan vijftig Nederlandse soldaten het leven. Ruim honderd militairen kwamen in ziekenhuizen in de omgeving terecht. De overlevenden werden in Duitse krijgsgevangenschap genomen en begonnen te voet aan de terugweg.....; niet iedereen richting huis.

Een 'familieverhaal' was dat Wubbe weken later, doodmoe, hongerig en zwaar vervuild, arriveerde bij zijn 'meisje' Truus, bij een toekomstige schoonfamilie die hem al lang had doodgewaand. Alleen Truus had steeds volgehouden: "Nee hoor, die komt gewoon weer terug."

Broer Leen

'Wubbe was 'een lange vent', herinnert zich Dicky (1927), de zus van Truus (1916-1991), mijn 'tante Dick', die twaalf jaar was toen hij voor het eerst in Den Haag kwam logeren.

Ter gelegenheid van hun verloving gingen Truus en Wubbe naar een 'echte' fotograaf >

'Hij was een Groninger en woonde in Smilde. Net als Leen: gereformeerd. Zijn vader Andreas had een boerderijtje en was jong gestorven. Broer Bertus runde de boerderij. Wubbe was nog op de kweekschool of net daar van af. Hij zou onderwijzer worden. Mede daardoor werd hij al gauw korporaal. Hij zou het in diensttijd nog wel hogerop kunnen schoppen.

Tijdens de [mobilisatie](#) kregen de soldaten soms een weekend verlof om hun huisgenoten elders op te zoeken, weet tante Dick.

'Leen kwam dus af en toe op vrijdagavond thuis en ging op zondagavond weer terug. Omdat Wubbe in Drente woonde kostten de heen- en terugweg te veel tijd om op bezoek te gaan bij zijn familie. Leen nam hem daarom mee naar ons huis. Wubbe vond dat geweldig! Zo verscheen Leen met z'n dienstkameraad in de Oudemansstraat. Wubbe werd smoor en smoor verliefd op Truus. Nadat er eerst een briefwisseling ontstond, hadden Truus en Wubbe al gauw verkering. Truus en Wubbe verloofden zich officieel. De familie uit Drente kwam over en overal in huis lagen bedden om de familie op te vangen. Zo hadden we, ondanks een dreigende oorlog, toch wel een gezellige tijd.'

Doodgewaand

Korporaal Wubbe Horlings behoorde niet tot de getuigen van dramatische oorlogservaringen die dichtklapten en al hun geheimen meenamen in hun graf. Hij wilde er best over vertellen, maar daar was niet altijd belangstelling voor. Achteraf moet worden vastgesteld dat de flarden aan oorlogservaringen die hij over probeerde te brengen bij zijn toehoorders nooit uitgroeiden tot een samenhangend verhaal.

We begrepen dat onze vader als soldaat na de Duitse inval in Duinkerken terecht kwam, een schip bereikte om naar een andere plaats in Frankrijk te varen (waarom Frankrijk? Engeland lag aan de overkant!). Het schip was op zee gebombardeerd. Dat hij op die boot met een andere soldaat van plaats had gewisseld, omdat Wubbe lang was en die ander korter; dat lag prettiger, maar de soldaat op 'zijn' plaats was gesneuveld. En het had niet veel gescheeld, of hij had zelf het avontuur ook niet overleefd.

Achttien jaar na dit drama, in 1963, verhuisden we van Almelo naar Den Haag. We kregen daar een bovenbuurvrouw, mevrouw Lokker, een weduwe. Ze had niet alleen haar man verloren maar ook een zoon. Die was op zee gesneuveld, door een Duits bombardement. Op hetzelfde schip als Wubbe Horlings.

Onderste la

De verhalen die we hoorden waren nogal onsamenhangend. Ik weet dat ik mijn vader eens vroeg zijn ervaringen op te schrijven. Vermoedelijk heel veel later gaf hij mij zijn verslag, met kleine regelafstand getikt op een schrijfmachine waarvan hij al heel veel eerder het lint had moeten verwisselen (geen Zeeuw, maar wel zunic). Ik weet ook nog dat ik er kennis van genomen heb, maar ik ben er in niet echt op teruggekomen. In elk geval verdween de map ergens in een onderste la.

Het kostte nog moeite om die onderste la terug te vinden. Aanleiding was een ander project dat op mijn weg kwam, '[Bruidgom achter prikkeldraad](#) - Uitzichtloze briefwisseling met een krijgsgevangene in Stanislau en Neubrandenburg, 1943-1945', met als rode draad de correspondentie die bewaard bleef van tweede luitenant Henk de Pater tijdens zijn Duitse krijgsgevangenschap met zijn kersverse bruid en zijn ouders in Amsterdam. Toen bedacht ik: ik heb thuis ook nog zo'n verhaal liggen.

Het verhaal van Wubbe Horlings

Het verhaal van de 22-jarige korporaal Wubbe Horlings, van de Duitse overval op 10 mei 1940 tot en met zijn terugkomst in Rotterdam in juni 1940, wordt in deze documentatie in zijn geheel weergegeven.

Daarbij voelde ik de [journalistieke plicht](#) het verhaal hier en daar aan te vullen met achtergrondinformatie. Maar dat is uit de hand gelopen. Over het scheepsbombardement bleek uitstekende documentatie te bestaan, waaronder een speciale pagina van Zuidfront

Holland, [De tragedie met de Pavon](#). Ook kwam '[Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog](#)' van dr. L. de Jong in december 2011 digitaal beschikbaar, zodat ook daar beter naar achtergronden kon worden gespeurd.

Het internet bood tientallen bronnen van en over ooggetuigen. Daarbij een aantal egodocumenten, met belangrijke aanvullende informatie. (Zie ook: [Belangrijkste bronnen](#)). Maar ook interviews met lotgenoten voor wie de gebeurtenissen mythische proporties hadden aangenomen, waarbij soms het overgrote deel van de 1500 opvarenden van de Pavon het leven zou hebben gelaten.

Er zijn hoogstwaarschijnlijk nog maar weinig opvarenden van de Pavon in leven. Iemand die toen achttien was, zou nu de gezegende leeftijd van 90 hebben bereikt. In de zomer van 2013 had ik echter een gesprek met een toen [bijna 95-jarige overlevende](#), die nog zeer nuttige informatie toe wist te voegen.

Voordat 'de ramp met de Pavon' definitief in het vergeetboek zou geraken voegt dit document waarschijnlijk nog wel het een en ander toe aan alles wat al bekend is over de Duitse overval in Brabant, de spanningen in het nog 'Nederlandse' Zeeland, de ramp met de Pavon en de chaotische thuistocht van de Nederlandse overlevenden, dwars door kersvers bezet gebied.

Eén conclusie kan hier al worden getrokken: als de Pavon niet een Franse haven als bestemming had gehad maar Engeland, 'aan de overkant' van Duinkerken, dan zat ik hier nu niet dit verhaal te schrijven.

© [André Horlings](#), maart 2012

2. 'U krijgt geen bevelen meer'

Het verhaal van Wubbe Horlings

Donderdagavond 9 mei 1940. Ontspannen sfeer op de 'versperring'. Allerlei geruchten. 's Avonds laat komt er nog een motorordonnans post brengen. Hij vertelt dat de [allerlaatste geruchten](#) spreken over troepenverplaatsingen in Duitsland, dicht bij onze grenzen. Maar het kan natuurlijk ook wel weer loos alarm zijn, zoals zo dikwijls. Als de ordonans weer vertrokken is gaat de ploeg slapen. Behalve de schildwacht en ik.

Ik kan best met de jongens opschieten, maar ze weten dat er wacht gelopen moet worden. Geen moment mag de versperring onbewaakt zijn. Daarom blijf ik elke nacht op, om de aflossing te wekken. De jongens nemen dat.

Als alles in diepe rust is, ga ik een brief schrijven, aan Truus. Ik vertel allerlei nieuwtjes, over de geruchten, dat alle verloven zijn ingetrokken, enz. Het is stil in de gelagkamer van het smoezelige café, waar we ingekwartierd zijn. Ik besluit mijn brief met: "Als je deze brief ontvangt, en alles is nog rustig, dan kom ik gauw met verlof." De brief komt ruim een maand later aan!

Vrijdag 10 mei 1940

Omstreeks twee uur wek ik de aflossing. Als de wacht gewisseld is, ga ik de brief naar de bus brengen. Lopend. Zo schiet de tijd wat op.

Als ik terug ben maak ik een praatje met de schildwacht. Is voor ons allebei wat gezelliger dan in je eentje te staan of te zitten. En terwijl we wat heen en weer slenteren begint het in de lucht te rommelen. Vliegtuigen. Heel veel vliegtuigen. Heel hoog. Niet zichtbaar. Het wordt lichter. Nu is de lucht vol gedreun.

In oorlog!

We denken dat het Engelse vliegtuigen zijn, die Duitsland hebben gebombardeerd en die nu over ons land terugvliegen. Dat mag natuurlijk niet, maar wij vinden dat niet zo erg.

De Duitse opmars 10-11 mei 1940. Op de plaats van de groep-Horlings bij Goirle is de begrenzing van het Franse front aangetekend: 'Vroege morgen 11/5'. Uitsnede uit kaart [Status Legergroep B 10-11 mei 1940](#) van [Zuidfront Holland 1940](#) >

Engeland en Frankrijk waren sinds de Duitse inval in Polen, 1 september 1939, al in oorlog met Duitsland.

Ineens komt een vliegtuig vrij laag overvliegen. Dan zien we het Duitse kruis En ineens beseffen we: we zijn in oorlog!

Omdat mijn geweer in het café staat, zeg ik tegen de schildwacht: “Geef me jouw karabijn.” Want mijn vader heeft me eens verteld dat in de Eerste Wereldoorlog weleens een vliegtuig met een geweer is neergehaald. En dat wil ik nu ook doen.

Deserteur

De jongen die op wacht staat, hij komt uit het Westland, wil naar België deserteren. Tevergeefs wijs ik hem er op dat België ook in oorlog is: we zien ook boven België Duitse vliegtuigen. Maar hij is helemaal de kluts kwijt. Hij wil toch gaan. Dan zeg ik: “Weet je wat? Geef mij je karabijn en dan ga je de jongens wekken. Je vertelt ze dat we oorlog hebben. En dan mogen ze wat mij betreft wel verder slapen. Ik neem de wacht wel over.”

Hij gaat naar de schuur waar we slapen, en gaat dan toch naar de grens. Desertie. Ik beveel hem te blijven, maar hij luistert niet. Wat moet ik nu doen? Ik kan hem toch niet neerschieten?

Een kwartiertje later is hij terug. Ze hebben hem bij de grens teruggestuurd.

Bommen!

Intussen is het helemaal licht geworden. Ineens een vreselijk geloei. Instinctief weet ik: bommen!

Nou, dan moet je dekking zoeken. In de sloot springen en jezelf tegen de kant duwen. Maar de sloot staat vol water. Dus daar spring ik maar niet in.

Gelukkig komen de bommen een paar honderd meter van me vandaan in een bos terecht. Zeker een vliegtuig dat zijn doel niet had kunnen vinden en toch niet met de bommen terug wilde komen.

In 1940 kwamen totaal 87 bommen neer in de omgeving, die gelukkig alleen lichte materiële schade veroorzaakten. Het overgrote deel, nl. 78, viel in de periode 10 - 11 mei 1940 langs de Poppelseweg. ([Goirle 1940-1945](#))

Franse hulp

Op de gewone tijd komen de Belgen, die in Nederlandse fabrieken werken, langs fietsen. Het zijn meest jonge meisjes, Velen huilen. In de loop van de morgen komen ze terug. Vandaag wordt er niet gewerkt.

En dan duurt het niet zo lang meer of we krijgen hulp. Een groep Franse pantserwagens kruipt door de versperringen aan de grens. De pantserwagens zijn niet groot, hebben ook geen rupsbanden. Maar de Franse soldaten zijn pittig. Het lijkt alsof ze deze toestand wel fijn vinden. Ze lachen en wuiven vrolijk naar ons, als ze ons passeren.

Later horen we allerlei staaltjes van hun onverschrokkenheid. Zoals van die Franse soldaat die met een paar Nederlandse soldaten in een loopgraaf ligt, onder Duits vuur. Op een gegeven moment kijkt hij op z'n horloge, zegt: “Ah, midi, il faut manger” (twaalf uur, etenstijd), en gaat doodgemoedereerd z'n boterham opeten.

Of die soldaat die met een luchtdoel-mitrailleur op een Duits vliegtuig vuurt, telkens een vuurstoot, dan even een trekje aan z'n sigaret en dan weer een vuurstoot. En zo verliep de eerste oorlogsdag.

Zaterdag 11 mei 1940

Dan komt de zaterdag. In de verte horen we telkens ontploffingen. Of geschut.

Geruststellende berichten in de ochtend van 11 mei 1940 in [dagblad De Tijd](#) >

De radio geeft voortdurend nieuws. Vrij goed nieuws. Hier zijn de Duitsers teruggeslagen, daar is een pantserrein opgeblazen, kortom: het gaat aardig goed. Later pas merken we dat we voortdurend voor de gek worden gehouden. Want het gaat helemaal niet goed. Terwijl we horen dat de Duitse aanval bij de Peel tot staan is gebracht worden telkens bruggen opgeblazen, steeds dichterbij. Het gonst van de geruchten.

Kapitein trekt zich terug

's Avonds laat komt motorordonnans Aarts. Hij heeft een boodschap voor mij.

"De kapitein trekt terug. U krijgt geen bevelen meer. U moet handelen naar eigen goeddunken."

Mijn antwoord hierop luidt:

"Aarts, doe mijn complimenten aan de kapitein en zeg hem dat ik dit een luizenstreek vind."

Maar ja, Aarts kan er ook niets aan doen.

De hele dag al kwamen terugtrekkende soldaten langs onze post, meestal in groepjes. Ze hadden allerlei verhalen. Vergeleken met de radioberichten klopte er niets van. De vijand zou al dichtbij zijn. Inderdaad leken de ontploffingen steeds dichterbij te komen.

Opvallend was, dat heel wat soldaten de leeuw van hun helm verwijderd hadden. Stel je voor dat een kogel juist die leeuw trof. Dan zou hij niet afschampen, maar juist door de helm kunnen dringen.

Zondag 12 mei 1940

Ook de hele nacht passeerden groepjes terugtrekkende militairen 's Morgens kwam er weer een groep, onder leiding van een kapitein van de luchtwacht. Er ontspoon zich de volgende discussie:

"Mannen, wat doen jullie hier?"

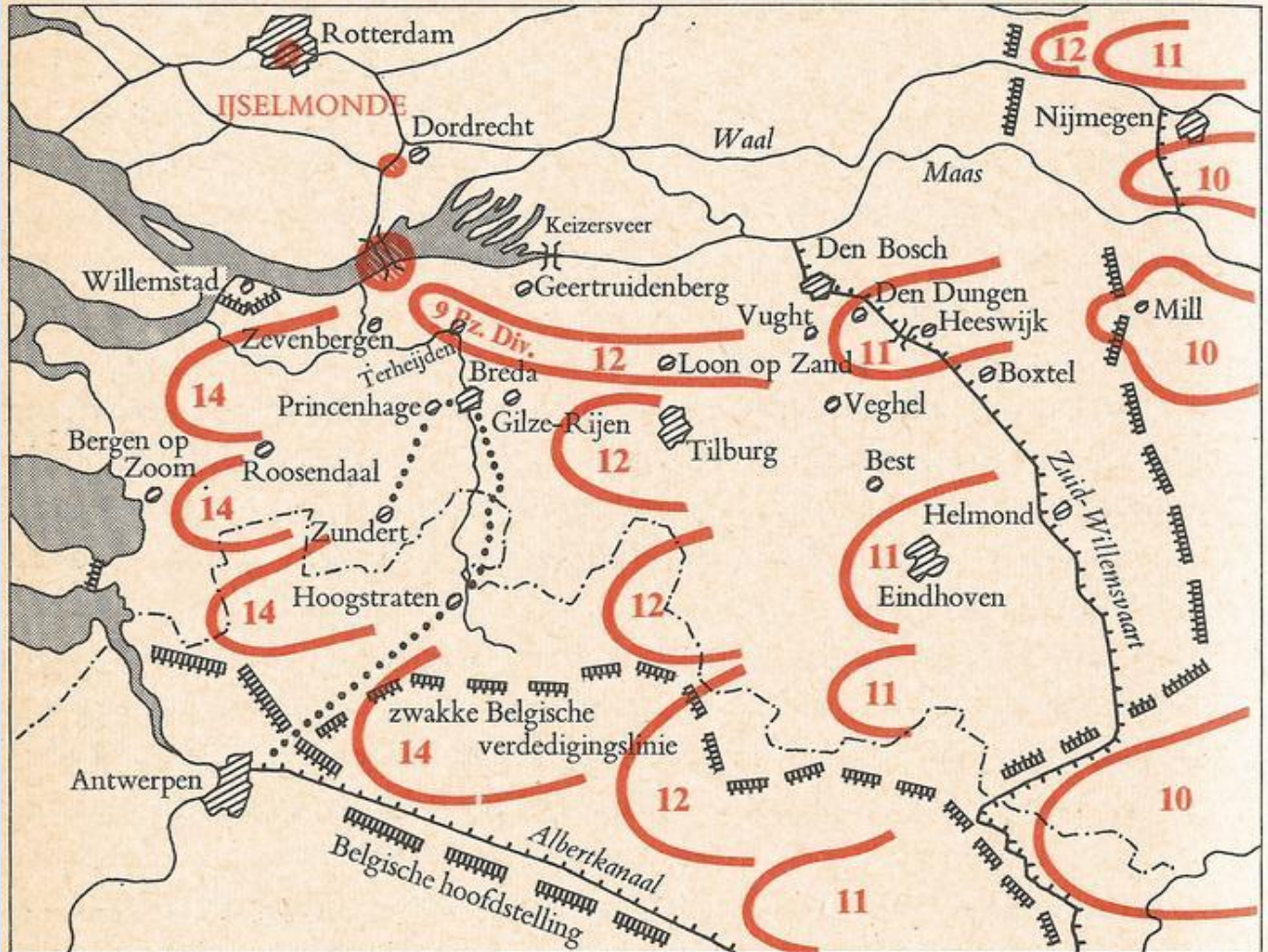
"Nou, u ziet het, kapitein, wacht lopen bij de stelling."

“Met hoeveel mensen bent u?”

“In 't geheel zeven, kapitein.”

“En wat doet u, als de Duitse tanks komen? Die zijn al dichtbij.”

Inderdaad rolden ze al over de weg naar Breda, waarvan de weg naar Goirle een aftakking was.

[De Duitse opmars in Brabant, 10-14 mei 1940](#) (ontleend aan Jan Borgman: Aantekeningen over de Tweede Wereldoorlog. Eerst verschenen in dr. L. de Jong, Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, deel 3, pag. 198. De zwarte stippellijn geeft de [evacuatie routes van de bevolking van Breda.](#))

”Nou, dan gaan de bommen tegen de vlakte.”

“En dan?”

“Dat weet ik nog niet. Daar zijn in elk geval loopgraven. Ik krijg namelijk geen bevelen meer. Onze kapitein heeft zich teruggetrokken.”

“Korporaal, u trekt terug.”

“Is dat een bevel, kapitein?”

“Ja, dat is een bevel.”

“Kapitein, wij trekken terug.”

De kapitein ging verder, en ik liet de versperring onklaar maken, slaghoedjes verwijderen, instructies meenemen, en toen pakten we wat we mee konden nemen (er bleef veel achter). Op onze bijna splinternieuwe fietsen gingen we richting Belgische grens.

We konden zo België binnen gaan, de post was verlaten.

3. Fransen waren op weg naar Breda

Waarom kwamen er opeens Franse troepen bij Goilre de Belgisch-Nederlandse grens over? Bij de Fransen lag voor het geval van een Duitse inval in Nederland en België een plan klaar: de 'Hypothese Breda'. De Fransen die de Nederlandse grens passeerden moesten daar uitvoering aan geven. Het leidde tot een controverse die tot vandaag toe voortduurt.

DOCUMENTATIE

Nederland, België en Frankrijk werden niet totaal verrast door de Duitse overval van 10 mei 1940. De drie landen hadden, afzonderlijk en gezamenlijk, ook plannen klaar liggen voor de verdediging.

Verdedigingsplannen

Kern van de verdediging van Nederland was volgens opperbevelhebber [generaal Winkelman](#) (Go2War2.nl) 'het hart des lands'. Het verdedigend gevecht daar moest zoveel mogelijk worden gerekt om uiteindelijk samen met de geallieerde bondgenoten het veroverde gebied op de bezetter te heroveren. Verder werden twee grote legereenheden bij de Peel-Raamstelling in Noord-Brabant uitgedund ten behoeve van de verdediging binnen de Vesting Holland. Volgens Winkelman vormden de Moerdijkbruggen eveneens een sleutelverbinding. Daarmee was de verdediging van Noord-Brabant zo goed als opgegeven.

< De [KW-linie](#) tussen Koningshooikt en Waver.

Een van de Franse plannen was de [Hypothese Breda](#) (Zuidfront Holland). De Fransen zagen in dat een Duitse agressor het Belgische grondgebied nodig zou hebben om volledig tot

ontplooiing te kunnen komen. Verdediging van het Belgische knooppunt van opmarsroutes was essentieel. Men bepaalde dat het gebied tussen de Rijn- en zeehavens [Rotterdam en Antwerpen] en de vlaktes ten noorden van Parijs tot verdedigingsector zou worden bestempeld om een eerste Duitse aanval krachtig te pareren en hen zodoende de toegang tot de zeehavens en het noorden van Frankrijk te ontzeggen.

Frankrijk had, in samenwerking met de Belgen, het [Dyle Plan](#) ontwikkeld (langs de rivier Dijle), dat een Duitse opmars moest belemmeren. Onderdeel daarvan was een verdedigingslinie tussen de plaatsen Koningshooikt en Waver, de [KW-linie](#). Die bestond uit meer dan 400 bunkers en liep ten oosten van Antwerpen en Brussel van noord naar zuid.

Eind november 1939 ontstond het idee het Dyle Plan uit te breiden met Breda. Er werd vastgesteld dat het Franse 7e Leger vijf divisies kon vrijmaken om de as Turnhout – Breda – Geertruidenberg te bezetten, een gebied met een sectorbreedte van 40 km. De website [Zuidfront Holland](#) geeft een uitvoerig overzicht van alle overwegingen, discussies en varianten, die uiteindelijk leidden tot de bouw van een barrière waar de Duitsers uiteindelijk gewoon omheen zouden manoeuvreren.

Want het Duitse leger kwam veel sneller, in een Blitzkrieg, via het noorden naar de Afsluitdijk, uit het oosten naar de Randstad en [door het zuiden](#) over de Moerdijkbrug naar Rotterdam en via West-Brabant naar België. (videofragment serie 'De Oorlog')

Snelle buitenlandse hulp was nu essentieel. [Waar bleven de Fransen?](#) (Jan Borgman: Aantekeningen over de Tweede Wereldoorlog). Op 12 mei rond zeven uur belde Winkelman naar kolonel Scharroo, commandant in Rotterdam, met de mededeling dat een Franse pantserdivisie naar de grote bruggen oprukte. De opperbevelhebber was kennelijk nog onwetend dat twee uur eerder de eerste Duitse pantserwagens de Moerdijkbrug al gepasseerd waren. Dit bericht werd 's avonds laat door Radio Bremen bevestigd. De Franse troepen waren toen al op de terugtocht nadat ze geconstateerd hadden dat de Nederlandse troepen geen strijd van betekenis zouden gaan leveren.

Vlucht uit Breda

In de [nabeschouwing](#) (pdf) van zijn proefschrift [Gemeentebestuur in oorlogstijd](#) (2011), over Breda in 1940-'45, merkt historicus Joop Bakker op:

'Bij de Duitse aanval op West-Europa in het voorjaar van 1940 dachten de te hulp gekomen Fransen korte tijd, dat de omgeving van Breda frontgebied zou worden. De militair geschoolde Bredase burgemeester Van Slobbe had deze zorgwekkende verwachting ook al eerder tot de zijne gemaakt. Hij had zich als een van de weinige burgemeesters reeds voor het daadwerkelijk uitbreken van de vijandelijkheden verdiept in de mogelijke gevolgen en zichzelf en de stad enigermate voorbereid door al voor het begin van de oorlog [een aantal maatregelen te treffen](#). (...) Zijn meest vergaande stap tot oorlogsvoorbereiding was de opstelling van het 'Spreiding'- of 'Evacuatieplan'. Hem stond geen vlucht voor ogen, juist niet, maar een ordelijke verplaatsing van de bevolking naar een gebied buiten een eventuele oorlogszone'.

Maar dat liep anders: de snelle Duitse opmars en de reactie van de in westelijk Noord-Brabant aanwezige Franse legereenheid daarop deden een ordelijke geplande en begeleide aftocht onttaarden in een vroegtijdige en chaotische vlucht. Go2War2.nl beschrijft de organisatie van ['de evacuatie van Breda'](#):

Op 11 mei 1940 hadden eenheden van het Franse leger posities ingenomen in en rond Breda. Een verontruste Bredase afvaardiging kreeg te horen dat de Fransen van plan waren een verdedigingslinie uit te bouwen achter de bovenloop van het riviertje de Mark, in de hoop de Duitsers een paar dagen te kunnen ophouden. Als noordelijkste punt van de Marklinie

zou Breda aan zware aanvallen blootgesteld worden. Logischerwijze diende de volledige bevolking dan ook naar het zuiden te evacueren. Aan de hand van Michelin-wegenkaarten stippelde men twee vluchtroutes uit met als eindbestemming Antwerpen: over Hoogstraten en via Rijsbergen en Zundert naar Wuustwezel.

Als evacuatie datum werd maandag 13 mei, Pinkstermaandag, vastgesteld.

Overhaast

Ook dat ging niet door:

Het onverwachte succes van de Blitzkrieg in Noord-Brabant stuurde alle scenario's in de war. Nog dezelfde avond besliste de Franse legerleiding dat de evacuatie 's anderendaags al, op Pinksterzondag 12 mei 1940, moest plaatsvinden. Omstreeks 10 uur 's morgens verlieten de inwoners Breda, in een sfeer van angst en onzekerheid. De oost-, noord- en westtoegangen naar de stad waren door de Fransen hermetisch afgesloten.

Voor de 'oostelijke groep' van circa 25.000 evacués werd de overhaaste vlucht [een nachtmerrie](#):

Na het overschrijden van de (Belgische) grens in de late namiddag van Pinksteren werden zij geconfronteerd met de schokkende aanblik van de vernielingen in het zwaargeteisterde Minderhout. Op een vrij chaotische manier overnachtten zij in alle mogelijk beschikbare ruimten van Hoogstraten en omgeving: in kerken, scholen, schuren, cafézalen, loodsen. (...) Op 13 mei 1940 raakten de vluchtelingen verzeild in de felle gevechten langs het Albertkanaal tussen Duitse Stuka's en het Belgische en Franse luchtafweergeschut. Na door Belgische soldaten opgehouden en omgeleid te zijn bereikten ze uiteindelijk de Antwerpse metropool, die door de mensenmassa overdonderd werd. Aangezien er ook nogal wat Belgen op de vlucht waren en er een onderkomen hadden gezocht, barstte de stad uit haar voegen.

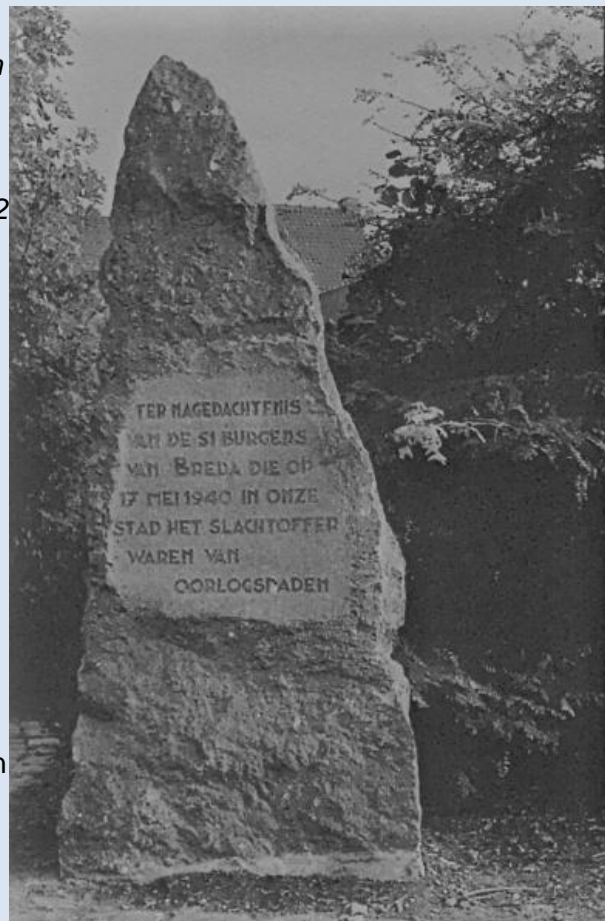
Die vlucht bleek achteraf niet nodig, en dat werd Van Slobbe na de oorlog zwaar aangerekend in de publieke opinie. Ten onrechte, aldus Joop Bakker:

Bij een bombardement in Sint Niklaas kwamen op 17 mei [51 evacués uit Breda](#) om het leven. (Go2War2.nl) >

Van Slobbe was in de vroege ochtend van 12 mei, gezien de omstandigheden, de enige, die een dergelijke beslissing kon en mocht nemen. De Nederlandse legerleiding in Noord-Brabant was onvindbaar en een Franse generaal kon hoogstens een advies tot evacuatie geven.

Op 14 mei volgde het [bombardement op Rotterdam](#), waarbij 800 mensen de dood vonden en 50.000 Rotterdammers dakloos werden. Het leidde tot de [capitulatie van Nederland](#). Daarna konden de Duitse troepen het ontvolkte Breda vreedzaam binnen marcheren.

Op 17 mei 1940 kwamen in Sint Niklaas 51 Bredase burgers, die waren ondergebracht in een meisjesschool, om bij een [Duits](#)

[bombardement](#) dat in totaal 78 slachtoffers eiste.

Duizenden bewoners verbleven nog wekenlang in de diaspora, verspreid in West- en Oost-Vlaamse plaatsen als Gent, Brugge, Knokke en Nieuwpoort of waren doorgereisd tot diep in Frankrijk

Taalprobleem?

Twee historici, dr. J.W.M. Schulten en dr. P.G.G.M. Schulten, veronderstellen op de website van de Historische Kring De Oranjeboom in de nog altijd voortgaande discussie dat [een taalprobleem wellicht de oorzaak](#) is geweest van de misverstanden:

Het vermeende evacuatiebevel komt voor het eerst ter sprake op 11 mei tijdens een ontmoeting van de Bredase wethouder Struyken in Etten met een Franse officier. De Fransman zou bij die gelegenheid gezegd hebben: il faut évacuer. Struyken ging met deze boodschap naar burgemeester Van Slobbe terug en de mythe van het bevel was geboren. Volgens 'alle schrijvers' wordt met il faut évacuer de Bredase bevolking bedoeld. Maar het Frans gebruikt évacuer zowel voor de burgerbevolking als voor het leger. In de Franse militaire vaktaal wordt het terugtrekken van militaire eenheden zowel met replier als met évacuer aangeduid. Schulten en Schulten constateren:

Tot nu toe heeft niemand zich de vraag gesteld of met 'il faut évacuer' niet de Bredase bevolking, maar het Franse leger wordt bedoeld. Gezien de onmogelijkheid voor de Fransen om bij Breda tot een hardnekkige verdediging over te gaan en de Franse voorkeur om evacuatie van steden en dorpen te voorkomen, moet worden aangenomen dat het il faut évacuer op de terugtrekking van het Franse leger sloeg.

Andere Tijden wijdde op 24 april 2008 een uitzending aan [De vlucht uit Breda](#) (incl. video).

4. Bier drinken op Pinksterzondag

Het verhaal van Wubbe Horlings

't Was mooi weer, de zon scheen. Een prachtige zonnige dag.

Toen we een café passeerden merkten we ineens dat we dorst hadden. We bestelden wat te drinken. En toen ik mijn glas bier aan de mond wilde zetten besepte ik ineens, voor het eerst op deze dag, dat het zondag was, Pinksterzondag nog wel. En toen kwam de vraag bij me op: mag ik dit bier wel drinken? Het is immers zondag.... M'n calvinistische opvoeding sprak een danig woordje mee.

Maar ik dronk het bier toch op. Het was zondag, maar op deze zondag gooiden mensen elkaar bommen op het hoofd en bulderden kanonnen. Dan is een glas bier drinken de moeite niet waard.

't Smaakte nog lekker ook.

Naar het westen

En toen weer verder. Waar we heen moesten wisten we niet. Als we maar weg zijn. Weg, waar vandaan? We gaan naar het westen, want de vijand is in het oosten.

En zo kwamen we in Antwerpen. We fietsten door de tunnel onder de Schelde door.

Later horen we, dat niet lang hierna de Duitsers bij een bombardement de zaak zo beschadigd hebben, dat de tunnel volstroomde. De geruchten spraken van veel mensen die daardoor verdronken zouden zijn.

De Scheldetunnels van Antwerpen

De ondertunneling van de Schelde is in Antwerpen al sinds het einde van de achttiende eeuw onderwerp van debat, stelt de Belgische website ANieuws.be (AntwerpenNieuws) in 2011; 71 jaar later, in [Geschiedenis van de Antwerpse voetgangerstunnel](#).

DOCUMENTATIE

Om aan de 'overzetsdiensten' over de Schelde een eind te maken werd langdurig een 'zweefbrug' overwogen. Pas in 1931 viel het besluit om twee tunnels te graven: de [Sint-Anna voetgangerstunnel](#) en de [Waeslandtunnel](#) (de 'konijnenpijp'), met een tweebaans autoweg. Ze werden allebei in 1933 geopend, zeven jaar voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog.

De [St. Annatunnel](#) (foto JojoParis) >

De tunnel werd onmiddellijk toegankelijk voor fietsers, maar die mochten enkel gebruik maken van de tunnel tijdens de stille uren vanaf 's avonds tot de ochtend. Het is wachten tot 1995 vooraleer permanent 'stapvoets' fietsverkeer is toegestaan, alhoewel iedereen

daar een vrije interpretatie aan geeft, zeker in een tunnel zonder flitspalen. Al in het eerste jaar maakten, aldus ANieuws, bijna 1,15 miljoen voetgangers gebruik van de tunnel. De website meldt niets over de schade die er in mei 1940 in werd aangericht.

De Groep Wielrijders van de Belgische 15e infanteriedivisie werd op 16 mei 1940 belast met het bewaken van de beide Scheldetunnels van Antwerpen. Op de site [‘De 18daagse veldtocht’](#) - waarmee bedoeld wordt op het aantal dagen dat België in oorlog was voordat het leger capituleerde – namen de soldaten daar op 17 mei hun posities in.

17 mei 1940: De groep heeft posities ingenomen nabij de beide Scheldetunnels. Met zandzakjes worden twee steunpunten aangelegd. De Jagers te Paard worden ook verantwoordelijk voor het regelen van het verkeer door de tunnels en zijn de ganse dag druk in de weer met het doorsturen van Belgische en Franse eenheden naar de linkeroever [de toegang tot het westen van Vlaanderen en Nederlands Zeeuwsch-Vlaanderen en Zeeland - AH]. De beide tunnels werden ondermijnd door de Franse genie die bij elke tunnel een vernietigingsdetachement heeft achtergelaten. De Belgische genie houdt een motorboot klaar om de wielrijders te kunnen evacueren in geval van een voortijdige vernietiging van de tunnels.

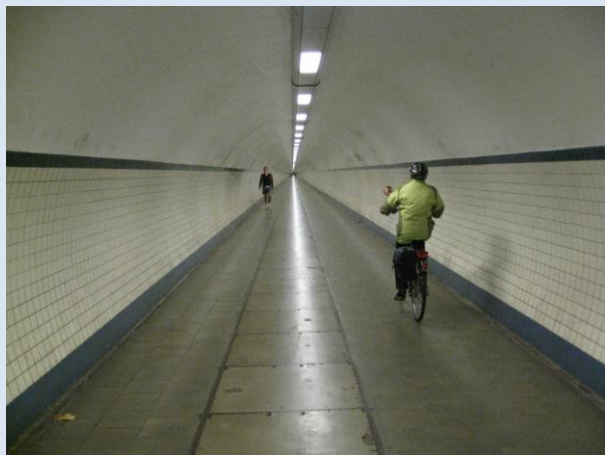
De twee tunnels werden op 18 mei opgeblazen:

18 mei 1940: Rond 04u00 is de evacuatie van voertuigen uit Antwerpen via de Waaslandtunnel voltooid. De tunnel zal dan alleen nog gebruikt worden door het voetvolk van de laatste infanterie-eenheden uit de Versterkte Positie Antwerpen. Na doortocht van de laatste infanteristen worden zes Franse vrachtwagens vol explosieven de tunnel ingereden en om 05u25 gaat de konijnenpijp met een enorme knal de lucht in. Om 07u00 blazen de Franse genisten ook de voetgangerstunnel op.

In de 21e eeuw door de St. Annatunnel naar de linkeroever

fietsknooppunten.blogspot.com >

De laatste manschappen van de groep trekken vervolgens de Schelde over via de noodbrug van Hoboken. Ook die overgang wordt die ochtend vernield door de genie. Twee officieren inspecteren daarop de uitgangen van de tunnels op de linkeroever en melden dat de kunstwerken vernield zijn. Dit laatste zal later blijken een verkeerde inschatting te zijn voor wat de voetgangerstunnel betreft.

De schade zal zijn meegevallen. Anieuws meldt:

Dat aantal [gebruikers van de voetgangerstunnel] zou nog toenemen tot 7,2 miljoen voetgangers in het topjaar 1942 omdat er tijdens de oorlogsjaren minder auto's reden. In 1944 werd het toegangsgebouw met liften en roltrappen van de Sint Annatunnel aan de linkeroever echt opgeblazen. De Waaslandtunnel werd onder water gezet. Het herstel heeft meerdere jaren geduurd. Tot die tijd moesten de reizigers weer de boot nemen.

In 2009 werd op de wanden van de St. Annatunnel [‘het langste gedicht ter wereld’](#) (1,1 km) aangebracht van de Antwerpse stadsdichter [Joke van Leeuwen](#) (1952, Den Haag). [Tekst](#).

Sint Nicolaas

Zo kwamen we tegen de avond in een klein plaatsje, Sint Nicolaas [in 1940 de normale Nederlandse aanduiding voor [Sint Niklaas](#)]. De bewoners waren bijzonder vriendelijk voor ons. We kregen van alles. Zoveel, dat niemand mee wilde toen ik voorstelde om verder te gaan, naar ons eigen land, naar Zeeuws-Vlaanderen. We waren daar dichtbij.

“Nou, dan ga ik alleen”, zei ik.

Men waarschuwde mij dat in het bos, waar ik doorheen moest, zoals overal, Duitse parachutisten zaten. Daarom legde ik mijn geweer over mijn stuur, schietklaar. In het maanlicht kon ik het pad goed zien. Het was stil. Alleen de geluiden die 's nachts altijd gehoord worden in de natuur.

Op zeker ogenblik kwam ik bij een driesprong. Welke weg moest ik nu nemen?

Gelukkig zag ik niet ver weg een kiertje licht onder een deur: een huisje. Alles was stil. Ik klopte aan de deur. Nog eens. Pas na lang kloppen ging de deur op een kier. Een man vroeg – je kon merken dat hij doodsbang was – wat er was. Ik vroeg hem, nadat ik hem gezegd had, dat ik een Nederlandse soldaat was, hoe ik moest rijden om in Sluis te komen [Waarschijnlijk Sluiskil; Sluis ligt nog ver naar het westen, vlak bij Belgisch Knokke]. Hij legde het me uit en was blijkbaar opgelucht dat hij met een Nederlander en niet met een Duitse militair te maken had gehad. Ik wenste hem goede nacht en ging verder.

ANWB-bord

Zonder bijzondere ervaringen kwam ik Nederland binnen. Geen douane of iets van dien aard te bemerken.

Over een verharde weg reed ik eenzaam verder. Geen bos meer.

Weer kwam ik bij een kruising. Geen huis te zien. Wel een ANWB-bord. Omdat het nacht was kon ik niet zien wat er op stond. Daarom zette ik mijn fiets tegen de paal en ging op het zadel staan, zodat mijn hoofd vlakbij de letters kwam.

Terwijl ik me probeerde te oriënteren, kwam er een auto aan. Die stopte. Een bevel?

Het was een vraag: “Soldaat, welke weg moeten we nemen naar Terneuzen?”

Die stem kende ik! Het was mijn kapitein! Ik ging naar de auto.

“O, ben jij het, Horlings?”, zei de kapitein. “Het was geen luizenstreek, toen ik terugtrok. Jij zat aan een zijweg, wij aan de hoofdweg, en Duitsers waren al dichtbij.”

De ordonnans had mijn boodschap dus letterlijk overgebracht.

Enfin, daar hoefden we nu niet over te twisten. Ik vertelde de kapitein, welke richting hij moest nemen. De auto ging verder en ik ook.

5. Verzamelen in belaagd Zeeland

Het verhaal van Wubbe Horlings

Zonder verdere bijzondere dingen bereikte ik Terneuzen, ging daar met de veerboot verder en kwam in Vlissingen aan. In m'n eentje weer verder. Als ik honger had of dorst, ging ik gewoon naar het eerste het beste huis, om daar van alles voorzien te worden. De mensen waren overal bijzonder gastvrij tegenover soldaten. Ik heb zelfs mosselen gehad.

Verwarring over de veerpont

Deze informatie klopt niet. Er was [geen veerdienst Vlissingen-Terneuzen](#). Als Wubbe Horlings de veerpont [Terneuzen-Hoedekenskerke](#) had genomen, dan was hij via Middelburg naar Grijpskerke gefietst; rond 40 km. Volgens zijn verhaal kwam hij in Vlissingen aan; dan moet hij de veerpont uit [Breskens](#) hebben genomen; nog 30 km fietsen van Terneuzen en vanaf Vlissingen nog 12. Volgens [Wikipedia](#) trokken op 11 en vooral op 13 mei gedemoraliseerde troepen vanuit de Peel Zuid-Beveland binnen. Hun uitwerking op het moreel van de Nederlandse troepen in Zeeland was funest. Pas op 14 mei konden deze nieuwkomers worden overgebracht naar Noord-Beveland, maar het kwaad was toen al geschied.

Ook kwamen Nederlandse afdelingen vanuit Noord-Brabant via België in Zeeuws-Vlaanderen aan. Een gedeelte, stelt Wikipedia, werd naar Walcheren overgebracht. Dat is dan waarschijnlijk met de veerboot Breskens-Vlissingen gebeurd.

Eventuele ervaringen onderweg blijven in dit verhaal onvermeld. Hij vertelt nu ook nog niets over de schade. Als hij later in Vlissingen (terug?)komt wordt hij getroffen door de verwoestingen die bombardementen er hebben aangericht.

Hij komt er uiteindelijk terecht op '[de laatste pont naar Terneuzen](#)', wat waarschijnlijk Breskens zal zijn geweest.

Zo kwam ik eindelijk terecht in een klein plaatsje, [Grijpskerke](#). Daar was de kapitein al aangekomen, met wat er van de compagnie Jagers nog bij elkaar was. Daar verliep het leven weer een klein beetje georganiseerd. Daar kwamen ook de jongens van de post Goirle binnen. We zijn weer bij elkaar.

500 militairen in Grijpskerke

In Grijpskerke werden op 13 en 14 mei 1940 rond 500 Nederlandse militairen verzameld. H. Groenman, redacteur van de website Grebbeberg.nl, vermeldt in een [forumdiscussie](#) over het onderwerp Grenadiers/Jagers (22 juli 2005):

Het Stafwerk "Zeeland" bevestigt dat Nederlandse militairen, waaronder ook van GBJ [Grensbataljon Jagers], via Zeeuws-Vlaanderen op 13 en 14 mei terecht zijn gekomen op Walcheren. Deze militairen waren aanvankelijk in België (Antwerpen) (...) aangeland en vandaar doorgestuurd naar Zeeuws-Vlaanderen. Uit deze eenheden zijn op Walcheren nieuwe onderdelen gevormd, waarbij (alle ?) militairen van GBJ terecht kwamen in een 500 man

tellend detachement in Grijskerke.

Op 17 mei werd door de Nederlandse troepen op Walcheren gecapituleerd en een dag later werden ze over Middelburg, Breda en Den Bosch afgevoerd. Je mag aannemen naar Duitsland, al staat dat er niet specifiek bij.

Terug naar haardsteden

Overigens kreeg die groep krijgsgevangenen eind mei toestemming om “naar de haardsteden terug te keren”.

In het vervolg van de discussie wordt opgemerkt dat er ook militairen van GBJ om het leven kwamen bij de ramp met de Pavon, die later in deze documentatie aan de orde komt.

Parachutistenalarm in de Provinciale Zeeuwsche en Middelburgsche Courant van 14 mei 1940 >

Toen was er weer zo'n boodschap: "Parachutisten geland in een bos, dichtbij. Vrijwilligers gevraagd." Wij gingen ook mee, dringen op een rij, het bos in. Niets gevonden!

Liever op de fiets

Op zeker ogenblik kwam de kapitein naar mij toe. "Horlings, je gaat met jouw ploeg met die vrachtauto mee." Hij wees op een van de lege auto's die daar stonden. "Waarom, kapitein?" "We gaan naar Vlissingen en steken over naar Terneuzen."

Het gevaar der parachutisten.

Van militaire zijde meldt men ons:

Door de radioberichten is het publiek op de hoogte van het bij tusschenpoozen in groepen dalen van parachutisten.

Het is van groot belang, dat dezen zoo spoedig mogelijk onschadelijk worden gemaakt. De medewerking van het publiek wordt daarom ingeroepen, om zooveel mogelijk nauwkeurig te bepalen waar deze parachutisten neerkomen. Van zijn bevindingen brenge men onmiddellijk de plaatselijke politie op de hoogte, die voor doorgeving aan de bevoegde politie- of militaire autoriteiten zorg draagt. Men moet er op verdacht zijn, dat de parachutisten gekleed zijn in de Deutsche of Nederlandse uniform en eveneens vaak in burgerkleding.

Op 14 mei 1940, stelt De Jong (deel 3, pagina 490), was vastgesteld dat Nederlandse troepen die in België belandden, naar Duinkerken gedirigeerd zouden worden.

Want we zaten in de val. De Duitsers waren Bergen op Zoom al voorbij en rukten op richting Goes.

Ik voelde niets voor zo'n vrachtauto. Veel gevaarlijker dan fietsen. Komt er een vliegtuig, dan ziet de vlieger de auto veel eerder dan een fietser. Bovendien moet je dan stoppen, van de wagen af springen en dekking zoeken. Met een fiets gaat zoiets altijd veel vlugger. Dan lig je meteen in een slootwal.

**"En onze fietsen dan?" vroeg ik.
"O, die blijven achter."**

Op deze plaats voegt Horlings in het verslag een gebeurtenis toe, die hij kennelijk eerder meemaakte, toen hij onderweg was naar Grijskerke:

Ondertussen had Nederland gecapituleerd. Maar die capitulatie gold niet voor Zeeland, omdat daar Franse troepen lagen.

Ik heb een deel van die troepen aan land zien komen. En tot mijn grote verbazing

kende ik één van die militairen. Het was Aptroot, een Jood. Toen ik in dienst ging, met nog vele anderen, werden wij aan het station opgewacht door een paar korporaals van de Jagers, die ons naar [Waalsdorp](#) moesten begeleiden. Een van die korporaals was deze Aptroot, een aardige jongen. Hoe hij bij het Franse leger was gekomen weet ik niet. Ik heb hem maar even gesproken, want hij moest optreden als tolk. Hierna heb ik hem niet meer gezien.

[Waalsdorp](#) was een militair oefenterrein in het duingebied Meijendel bij Den Haag. In de oorlog werden er vele verzetsstrijders vanuit het nabijgelegen 'Oranjehotel' door de Duitsers gefusilleerd. Nu is het op 4 mei een belangrijke [herdenkingsplaats voor oorlogsslachtoffers](#).

Nu verder: Ik voelde er niets voor de fietsen achter te laten. En ik wist dat mijn jongens er net zo over dachten. Daarom zei ik tegen de kapitein, dat het veel beter was, als wij op de fiets naar Vlissingen gingen. Dan was er meer plaats voor andere soldaten, enz.

De kapitein vond het goed. De jongens waren het roerend met mij eens, toen ik het hun later vertelde. Maar eerst moest er nog wat anders geregeld worden. Ik vroeg de kapitein wanneer de vrachtauto's zouden vertrekken.

Hij zei: "Om drie uur".

"Nou", zei ik, "Dan gaan wij om half drie weg, want wij kunnen natuurlijk niet zo vlug als de auto's."

Dat vond de kapitein goed.

En zo gingen wij om half drie richting Vlissingen. Toen we daar aankwamen, hadden we de vrachtauto's nog niet gezien.

6. De vergeten oorlog in Zeeland

Toen een niets ontziend Duits bombardement op 14 mei 1940 [het hart uit Rotterdam sloeg](#) zag het Nederlandse leger zich gedwongen te [capituleren](#). Heel Nederland? Nee, in een kleine provincie ging de strijd door. In Zeeland waren na de Duitse inval Franse troepen te hulp geschoten en ook onderdelen van het Engelse leger mengden zich in de strijd.

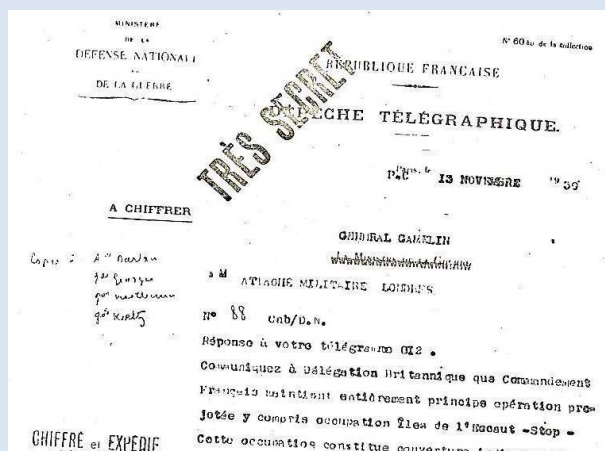
DOCUMENTATIE

Intussen stroomden duizenden Nederlandse soldaten, waaronder ook Wubbe Horlings, opgedreven door de Duitsers, vanuit Brabant Zeeland binnen. Tot ook in Zeeland capitulatie werd afgedwongen door een Duits bombardement.... op Middelburg.

In Zeeland duurde de periode van (zeer betrekkelijke) vrijheid tot 17 mei 1940. Dat de strijd na 'Rotterdam' daar nog drie dagen doorging is in de meeste geschiedenisbronnen echter in de vergetelheid verdwenen.

Franse plannen

In het hoofdstuk [Fransen waren op weg naar Breda](#) werden de achtergronden belicht van het feit dat Franse troepen via de Belgische grens plotseling Nederland binnenstormden. Die troepenbeweging was onderdeel van een groter plan, om een Duitse inval in de strategisch belangrijke provincie Zeeland te voorkomen.

< Telegram van de opperbevelhebber van de Franse strijdkrachten Maurice Gustave Gamelin an de Franse ambassade in Londen met het verzoek de Britten mede te delen dat het plan om 'de Schelde-eilanden te bezetten gehandhaafd blijft'. Complete afbeelding (inclusief bijlagen) op website [Jan H. Wigard](#)

Volgens Middelburger [Jan H. Wigard](#) (1934) lag er al op 13 november 1939 een gedetailleerd Frans-Brits krijgsplan klaar van de opperbevelhebber van de Franse strijdkrachten Maurice Gustave Gamelin (1872-1958), om 'bij een aanval van Duitse zijde ten spoedigste de toegang tot en het gebruik van de haven van Antwerpen voor Duits belang te verhinderen'.

Dat plan stond bekend als de '[Manoeuvre Dyle-Breda](#)'. Wigard gaat er op zijn website over [1940-1945](#) uitvoerig op in.

Plan D

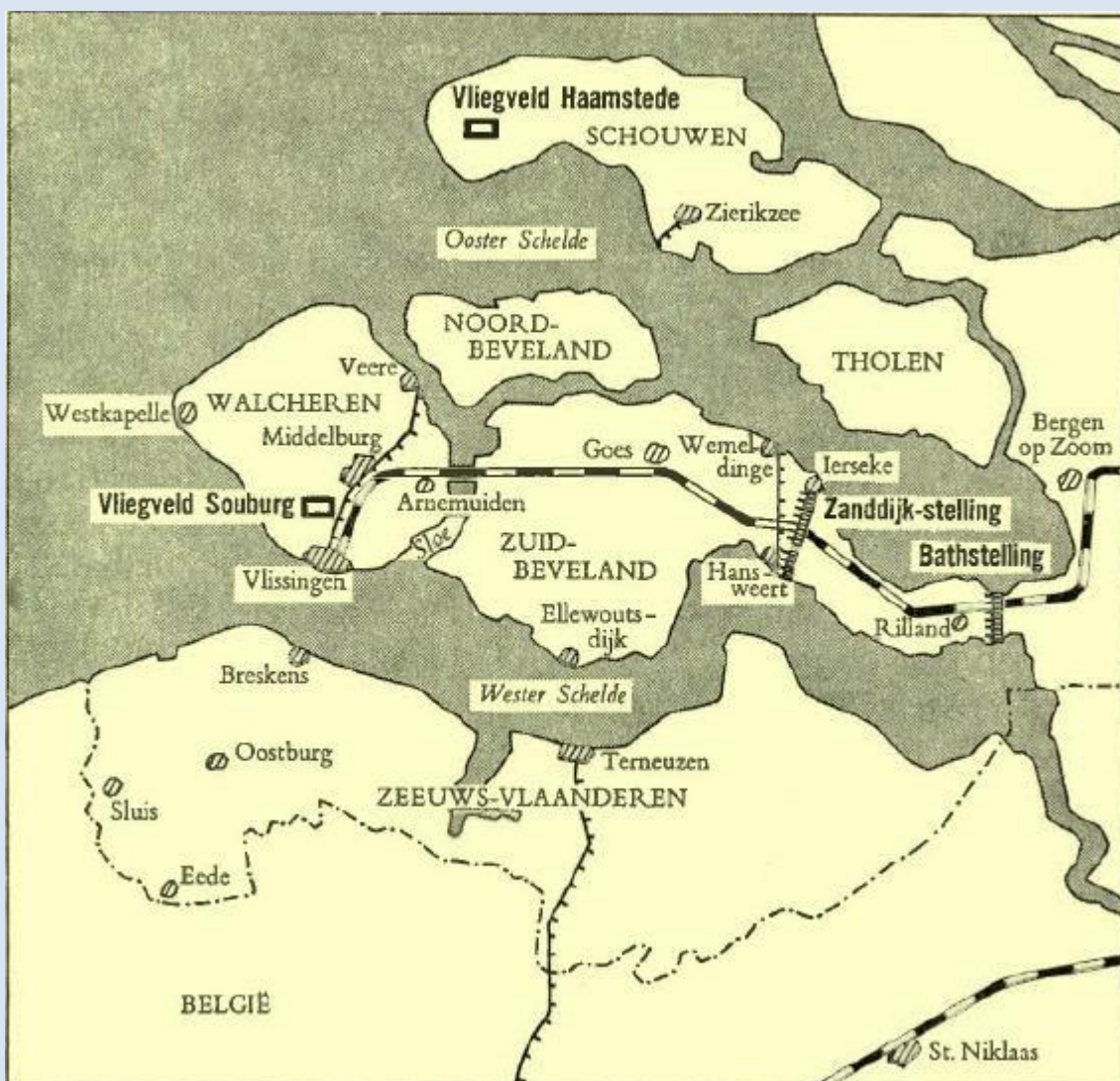
In zijn verhaal '[De vergeten bombardementen op Middelburg](#)' (1940 en 1944) behelsde Plan D [Dyle] een oprukken van het Franse leger langs de kust tot en met Zeeland. Walcheren en

Zuid-Beveland moesten vóór de komst van de vijand worden bezet en onder alle omstandigheden behouden. In geval van nood moest de vijand worden verdreven.

De [kustartillerie in Vlissingen](#) op een foto voor 1937 >

De [haven](#) (Vlissingen) en het [vliegveld op Walcheren](#), de marine-watervliegtuigbasis in [Veere](#) en de dorpen [Westkapelle](#), [Domburg](#), [Vrouwenpolder](#) en [Arnemuiden](#) werden speciaal benoemd . De beveiliging naar het oosten moest worden verzekerd bij het [kanaal door Zuid-Beveland](#), de [Kreekrakdam](#) en (vlak over de grens in Noord-Brabant) het [vliegveld Woensdrecht](#).

Zeeland in de meidagen van 1940 (Kaart ontleend aan 'Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog', deel 3, pag. 469)

Op 13 november 1939 stuurde de Franse opperbevelhebber Gamelin een telegram aan zijn militaire attaché in Londen met de boodschap: 'Deelt u aan Britse delegatie mee, dat het voorgenomen plan inclusief bezetting van de Schelde-eilanden geheel gehandhaafd blijft'.

Dat betekent dat bij een dreigende Duitse aanval Zeeland door de Franse troepen 'bezet' zou worden [in het document is sprake van 'occupation'], overigens met instemming van de Nederlandse autoriteiten, om de linkerflank van de geallieerde strijdkrachten te dekken en zo de Frans-Britse belangen te verdedigen.

Memoranda voor potentiële bondgenoten

De Nederlandse opperbevelhebber, generaal Winkelman, stuurde op 23 maart (verzegelde) memoranda aan de militaire attachés in Parijs, Brussel en Londen met zijn wensen (die officieel pas op de eerste oorlogsdag ter kennis van de betrokken buitenlandse autoriteiten gebracht zouden worden). Dr. L. de Jong meldt:

Frankrijk moest een legerkorps van vier divisies in gereedheid houden om het, zodra nodig, over zee naar de Vesting Holland over te brengen en Engeland terstond één divisie naar Zeeland zenden benevens naar de Vesting Holland een grote hoeveelheid luchtdoelgeschut, vier (later acht) eskaders jachtvliegtuigen en twee eskaders verkenners (deel 3, pag. 65). Tenslotte werd zowel aan de Franse luchtmacht als aan de Royal Air Force gevraagd, de bruggen welke de Duitsers over de IJssel en de Maas zouden slaan, met bommenwerpers aan te vallen (deel 2, pag. 253).

Eerste bombardement

Bijna onmiddellijk na het begin van de oorlog, op vrijdag 10 mei, om half vijf 's morgens, kreeg Vlissingen zijn eerste bombardement te verwerken. Het militaire vliegveld Souburg bij de havenstad werd [aangevallen door drie Messerschmitts](#), vertelt Ko Allewijn in 'Zeeland in oorlog, 1940-1945'. Bij het Goessche Sas werd één van deze vliegtuigen neergeschoten. Ook dropten de Duitsers magnetische mijnen in de Scheldemond, die echter al gauw onschadelijk konden worden gemaakt.

De eenheid van luitenant F. Snapper schoot een Duits vliegtuig neer. De laatste woorden van de piloot wekten verontrusting:

Ik herinner mij die dag omdat, toen ik mij, tijdens de middagrust, bij mijn sectie aansloot, de mannen zich bezorgd maakten over de uitlatingen van een Duitse piloot, die dodelijk gewond uit zijn neergeschoten vliegtuig was gehaald en had gezegd: "Ik zal sterven, maar Duitsland zal overwinnen". Ik antwoordde hen dat Duitsland zeker verslagen zou worden nu Frankrijk, Engeland, België en Nederland een bondgenootschap vormden. (Mars et Historia, 95/2, pag. 6)

Een uitvoerig overzicht van de strijd in Zeeland in mei 1940 werd door dr. F. Snapper in 1995/96 in het militaire tijdschrift [Mars en Historia](#) gepubliceerd in vijf gedegen en zeer uitvoerige artikelen over 'de strijd om de Zeeuwse eilanden in mei 1940', 95/2, 95/3, 95/4, 96/1 en 96/2 (pdf). Meer details bij [Bronnen](#).

Zie ook video van [Gevechten bij Vlissingen in 1940](#) en de vlucht van de koninklijke familie naar Engeland.

Fransen naar Breskens

Op 10 mei 1940 om 06.45 uur, na het uitbreken van de oorlog, gaf generaal Gamelin bevel tot onmiddellijke uitvoering van Plan D van het Franse Opperbevel, waaraan ook de Britten zich hadden onderworpen. België hield zich intussen strikt neutraal. Drie Franse verkenningsseenheden bereikten die dag Breskens, om 16.00 uur. De Fransen hadden haast, weet Wigard. Het ging om de Westerschelde en de vrije toegang tot Antwerpen. Hij citeert de heer A.H. van Dijk, 'lokaal historicus':

In 1940 lag het 7e Franse leger in reserve in de omgeving van Duinkerken met als opdracht bij een Duitse aanval op het Westfront onmiddellijk de beide oevers van de Westerschelde te bezetten om de toegang voor geallieerde schepen naar de haven van Antwerpen te garanderen en te voorkomen dat de Westerschelde door Nederlandse zeemijnen zou worden geblokkeerd. Zij beschikten daarvoor al over de nodige marsorders zodat 'de bezetting' van Walcheren en Zuid-Beveland goed was voorbereid. De Franse wisten niet zeker of Nederland opnieuw zou proberen neutraal te blijven zoals in de Eerste Wereldoorlog. Vandaar deze bliksemssnelle opmars.

In Frankrijk zocht de Nederlandse militair attaché intussen contact met de geallieerde opperbevelhebber Gamelin, en meldde de uitkomst via de telefoon (De Jong, deel 3, pag. 66):

'Aan het verzoek om een legerkorps van vier divisies overzee naar Nederland te zenden, kan niet worden voldaan', dicteerde Van Voorst Evekink over de telefoon. Het Zevende Leger van generaal Giraud zou naar Zeeland en Noord-Brabant oprukken, waarbij één regiment overzee naar Walcheren gebracht zou worden.

Wubbe Horlings zag de Fransen binnenkomen, al is onbekend waar en wanneer. Hij ontdekte een landgenoot tussen de Franse soldaten. Hij vertelt in het hoofdstuk [Verzamelen in belaagd Zeeland](#):

Ik heb een deel van die troepen aan land zien komen. En tot mijn grote verbazing kende ik één van die militairen. Het was Aptroot, een Jood. Toen ik in dienst ging, met nog vele anderen, werden wij aan het station opgewacht door een paar korporaals van de Jagers, die ons naar Waalsdorp moesten begeleiden. Een van die korporaals was deze Aptroot, een aardige jongen. Hoe hij bij het Franse leger was gekomen weet ik niet. Ik heb hem maar even gesproken, want hij moest optreden als tolk. Hierna heb ik hem niet meer gezien.

7. Zeeland overstroomd door soldaten

Voor Zeeland kenmerkte 10 mei 1940 de start van een uiterst verwarrende periode. Vanuit het oosten naderden de Duitsers; de bombardementen begonnen al in de vroege ochtend. Uit het zuiden rukten plotseling Franse soldaten binnen. Overzee naderde hulp van de Britten. Vijandelijke vliegtuigen werden neergeschoten. Het zag er serieus naar uit dat Nederland de plotselinge Duitse overval af zou kunnen slaan.

DOCUMENTATIE

Toen bleek, plotseling, de [koningin de wijk te hebben genomen](#) naar Engeland. Rotterdam werd gebombardeerd en het Nederlandse leger bood de capitulatie aan. Die gold niet voor Zeeland, omdat die provincie feitelijk door de Fransen was bezet. En bovendien stroomden vanuit Brabant ongeregelde Nederlandse troepen Zeeland binnen, die de moed hadden opgegeven.

Ergens daar tussendoor fietste Wubbe Horlings naar Walcheren, na een kennelijke order dat in [Grijpskerke](#), noordwest van Middelburg, voor de Peeldivisie hergroepering zou volgen. Vlissingen werd in mei 1940 gebombardeerd door [zowel de Duitsers als de geallieerden](#). Vanwege de militair-strategische ligging begonnen ook de geallieerden de stad stelselmatig te bestoken. Vlissingen kende gedurende deze periode maar liefst 84 bombardementsdagen.

Na de strijd om de bevrijding in november 1944 kon de trieste belans worden opgemaakt. Vlissingen leek op een spookstad. Er was slechts één huis geheel onbeschadigd uit de strijd gekomen.

Westerschelde

Franse troepen overschreden op 10 mei, tegen het einde van de ochtend, de Frans-Belgische grens. In België en Nederland werd hun opmars, vertelt De Jong (deel 3, pag. 157), 'begeleid door het gejuich van de bevolking'. De Fransen arriveerden kort na drie uur 's middags in Breskens, Terneuzen en Perkpolder; de drie punten waar men de brede Westerschelde het gemakkelijkst kon oversteken.

Onmiddellijk begonnen de Franse motorrijders zich in te schepen. De eerste pantserwagens volgden spoedig. De veel zwaardere tanks rolden nog ergens door België.

Voor de Zeeuwen was het een geruststellende gedachte dat de Franse bondgenoten ('*On les aura, les Boches!*') gearriveerd waren. 'Hoge eisen bleken ze niet te stellen. 'n Slok landwijn spoelde het droge kormiesbrood door de keel en bleek hun goed te smaken. Aan de tucht en de orde mankeerde niets'.

Maar helemaal zonder risico was het niet, meldt De Jong:

Op enkele plaatsen, zowel in Noord-Brabant als in Zeeuws-Vlaanderen, kwam het voor dat die Franse troepen door nerveuze Nederlandse militairen (die niet wisten dat de Fransen in aantocht waren en het Franse uniform niet kenden) onder vuur genomen werden. Bij Hansweert op Zuid-Beveland scheelde het niet veel of men had de motorscheepjes die met de eerste échelons van de verkennersgroep aankwamen ('niemand was hiervan op de hoogte gesteld'), in de grond geboord (deel 3, pag. 158).

Aanvoer overzee

Ook over zee werden Franse troepen aangevoerd. Op de eerste oorlogsdag om half zes 's avonds kwam de eerste infanteriedivisie in Vlissingen aan. Ongeveer op hetzelfde moment zette zich in Duinkerken een groot vrachtschip vol soldaten in beweging, de [Pavon](#), die door vijf torpedoboten werd geëscorteerd.

Al op 10 mei 1940, meldt [Zuidfront Holland](#), kreeg de Pavon een opdracht om Franse uitrusting en troepen naar Nederland te vervoeren. Dat leidde tot een vaart op 11 mei vanuit Duinkerken waarbij ze samen met het Franse vrachtschip Newhaven, begeleid door enige kleine Franse patrouilleschepen en twee Britse destroyers, naar Vlissingen vertrok.

De Newhaven was een een snel, klein passagiers- of licht vrachtschip, van 1.000 ton, dat circa 1.000 passagiers kon vervoeren. Het lag in april 1940 al in Rotterdam om Franse evacuees op te halen als Duitsland Nederland binnen zou vallen, maar werd op 8 mei naar Duinkerken gedirigeerd. Op 10 mei nam het schip al deel aan het eerste konvooi dat naar Vlissingen werd gestuurd; de begeleiding van de Pavon was het derde konvooi naar de Nederlandse havenstad. Later werd het opgenomen in de Kriegsmarine.

Volgens Mars et Historia ((95/3, pag. 14) wachtte de Pavon bij aankomst een warm welkom. 'Toen het om 20.00 uur op de rede voor Vlissingen verscheen, kreeg het schip een zwaar Duits luchtbombardement te verduren. Het kon eerst op 12 mei om 1.30 uur de haven bereiken'.

Nooit eerder contact

Tot de Duitse inval was er, volgens [Jan H. Wigard](#) (op zijn website over Zeeland in mei 1940), nooit contact geweest tussen Frankrijk en Nederland over het hoe en wat in geval van een oorlog. De Nederlandse neutraliteitspolitiek was tot het laatste moment gehandhaafd.

Bij het eerste contact met de Fransen kreeg de Zeeuwse legercommandant Van der Stad volgens Wigard te horen dat Nederland niet of onvoldoende maatregelen had getroffen. In tegenstelling tot de het Franse leger, dat ook uitvoerig bezig was geweest met voorbereidingen voor de Engelse expeditionaire legermacht.

Van der Stad had echter, constateert Wigard,

de beschikking over matig getrainde troepen, een zeer beperkte staf en hoegenaamd geen andere verbindingsmiddelen dan de PTT-telefoon. Het merendeel van het opgestelde geschut was oud tot zeer oud en vertoonde al snel onherstelbare problemen. Te velde zorgde het taalverschil en de onbekendheid met de uniformen van Franse en Nederlandse troepen voor een aantal fatale problemen.

Volgens Wigard kwamen veel van de problemen betreffende de beschikbare mankracht en de bewapening voort uit de bezuinigingen in de jaren '30, het vasthouden aan het neutraliteitsbeginsel en een sterk pacifisme.

Londen had Nederland afgeschreven

Ook vanuit Engeland naderde hulp. Dat het Duitse offensief in West-Europa, zodra het losbarstte, zich ook tot Nederland zou uitstrekken, was door de regering en de militaire leiding in Londen voorzien, stelt De Jong. Maar de Britten hadden geen vertrouwen in de Nederlandse verdedigingscapaciteit.

Men had (daar kwam het op neer) Nederland bij voorbaat afgeschreven. De enige militaire operatie die voorbereid was hield in, dat zogenaamde demolition parties (vernielploegen) per torpedobootjager naar IJmuiden, Hoek van Holland, Vlissingen en Antwerpen overgebracht zouden worden o.m. om er de haveninstallaties onbruikbaar te maken en de aardolietanks in brand te steken. Voorts had de Admiralty tevoren vastgesteld dat het transport van de [goudreserve van de Nederlandse Bank](#) over de Noordzee een escorte zou krijgen van enkele Engelse marine-eenheden. (De Jong, deel 3, pag. 158)

Dat de Duitsers de Moerdijkbruggen snel veroverden, zette een streep door de Nederlandse strategische plannen. Zuidfront Holland over de [verdediging van de Moerdijkbruggen](#) >

Mitrailleerende vliegtuigen

Intussen was vanuit Brabant een grote Nederlandse troepenbeweging op gang gekomen, opgestuwd door Duitse binnenvallers, richting 'Holland'.

Maar omdat de essentiële schakel daarvoor, de Moerdijkbruggen, al gauw in handen van de Duitsers waren gevallen, boog de stroom af richting Zeeland. Veldpredikant Ph.Jac Greeven trok samen met eenheden van de de Peeldivisie vanuit Oost-Brabant (Boekel, Odiliapeel, Erp, Wanrooy, Ledeakker) naar het westen. Hij legde niet lang daarna zijn ervaringen vast in [Herinneringen aan de oorlogsdagen van 10 Mei – 6 Juni 1940](#) (48 pag. pdf). Volgens hem hadden Duitse vliegtuigen het onderweg op de troepen gemunt:

Onderweg maakten we al een keer kennis met iets, dat ons op het verdere van onze tocht zooveel ellende berokkenen zou: mitrilleerende vliegtuigen. In een klein dorp kwam er ons een achterop, met donderend geraas van de motoren scheerde het laag over ons heen. Alleen had men ons te laat opgemerkt en de kogels vlogen over ons heen. (Greeven, pag. 9) Vele kilometers verder was het wel degelijk raak:

Snel wierpen we onze fietsen tegen een boom en doken weg in een greppel langs den weg. Doodstil bleven we daar zitten onder een heg. En nauwelijks zaten we daar of het vliegtuig vloog met een boog boven onze hoofden heen, en takke-takke-tak, daar deed het geratel van de machinegeweren zich hooren.

(...) We konden duidelijk vernemen, dat een eind verder een groot rumoer op den weg ontstond. Toen we na enkele minuten onzen weg konden vervolgen, zagen we de uitwerking van deze beschieting. Doode en in elkaar gezakte paarden op den weg, wagens die door de verschrikte paarden in de sloot gereden waren, gebroken voertuigen, en daartussenin de gewonden.

De eerste gewonde die we tegenkwamen was een meisje met een doorschoten hand. Een man met een bebloed hoofd was de tweede, en verder lagen er nog [meer] militairen.

(...) Hoewel op een gevaarlijk weggedeelte liggend, werd geen van deze menschen in den steek gelaten. Alle kameraden spanden zich in om zoo goed en kwaad zij konden hun makkers de eerste hulp te verleen. (Greeven, pag. 11)

Nog meer soldaten

Op 11, maar vooral op 13 mei, trokken [gedemoraliseerde troepen vanuit de Peel](#) Zuid-Beveland en via België ook Zeeuws-Vlaanderen binnen.

Sommige legereenheden gaven te kennen dat verder strijden zinloos was geworden.

Door personeel van sommige compagnieën en batterijen (werd) ronduit de mening verkondigd dat men, nu Nederland had gecapituleerd, niet langer diende te vechten. Men vocht dan immers nog alleen maar voor de Fransen! (De Jong, deel 3, pag. 472)

8. Oponthoud voor de Pavon

In de vroege Pinksterochtend, 12 mei 1940 werd de haven van Vlissingen door de Duitsers opnieuw gebombardeerd. Het Franse vrachtschip Pavon, dat net met versterkingen vanuit Duinkerken op de rede was verschenen, kon daardoor pas om half twee de haven binnenlopen. De schade was aanzienlijk.

DOCUMENTATIE

Mars et Historia (95/4, pag. 6) schetst de details:

Stad en haven kregen veel schade. Een vrachtauto op de kade werd in de lucht geslingerd en op de brug van een schip geworpen. De Nederlandse vrachtboot Stella, de olieprauw Ulfer, het hospitaalschip Luctor et Emergo en de oude kanonneerboot [Bulgia](#) gingen ten onder, waarbij 20 man het leven verloren. Op de Provinciale boot Koningin Wilhelmina ontstond brand en de Prins Hendrik werd beschadigd. Een meerpont zonk en de brug naar de zogenaamde 'vuik' werd zwaar beschadigd, evenals de kantoorgebouwen van de Provinciale Stoombootdienst en de Stoomvaartmaatschappij Zeeland. Het station had lichte schade.

Het bombardement veroorzaakte een enorme onrust onder de bevolking.

In de havenbuurt brak paniek uit ('vrouwen en kinderen gillen het uit van angst, velen zijn een zenuwtoeval nabij'), de tram in de richting van Middelburg zat spoedig 'tjokvol met vluchtelingen waarvan velen soms zonder kleren, dekens en papieren (waren) weggelopen'; anderen verlieten haastig de stad met zwaarbeladen fietsen. (De Jong, deel 3, pag. 470)

In de eerste oorlogsdagen richtten bombardementen in Vlissingen een enorme schade aan. Video 'Trugkieke 40-45' van Omroep Zeeland (YouTube) Klik op de foto om de film te zien.

Oponthoud voor de Pavon

Dat was een gebeurtenis met verstrekkende betekenis:

Spoedig bleek dat ook alle havenarbeiders verdwenen waren. Marinetroepen en de leden van de Britse vernielingsploeg begonnen de lading van het grootste Franse schip, de 'Pavon', te lossen, maar dat ging slechts langzaam: niemand kon de kranen bedienen.

[De Zeeuwse legercommandant] Van der Stad gaf daarop de burgemeester, C. A. van Woelderens (een oud-beroepsofficier, in de Eerste Wereldoorlog verbonden aan de geheime dienst van het Algemeen Hoofdkwartier) opdracht de kraanbedieningen op te sporen en hen, desnoods met het dreigement van fusillering, weer aan het werk te zetten. Vierentwintig uur later waren alle schepen, met inbegrip van de 'Pavon', gelost. (De Jong, deel 3, pag. 470)

De vertraging had fatale gevolgen, zo zal blijken in het vervolg van dit verhaal.

Walcheren afgesloten

Het lukte [Wubbe Horlings](#) op 13 mei nog wel om vanuit Zeeuws-Vlaanderen Walcheren te bereiken. Ook de eenheid Peelsoldaten waarmee veldpredikant Greeven naar het westen trok maakte gebruik van de tunnel in Antwerpen. Maar op 14 mei zagen de troepen geen mogelijkheid meer om 'het Vaderland' te bereiken. De overtocht bleek niet meer mogelijk

'(om)dat er geen booten meer van Vlaanderen in zee staken en dat het dus onmogelijk was van hier naar Holland te komen. We hebben toen afgesproken (...) langs een of andere weg het Vaderland weer te bereiken. De weg over Noord-Frankrijk en dan naar Engeland stond ons voor de geest.

De troepen zetten zich in beweging, richting Frankrijk'.

Intussen deden zich in het Vaderland onrustbarende ontwikkelingen voor:

In [Schoondijke](#), vertelt Greeven, hoorden we de terneerslaande tijding van het vertrek van H.M. de Koningin en de regeering.

Dat heeft ons geschokt! Niet ons vertrouwen in het oranjehuis! Maar omdat we uit deze tijding het eerste vermoeden kregen dat het in Holland zelf niet goed ging. (Greeven, pag. 17)

Overspannen overste

Na een zenuwachtige zoektocht naar parachutisten die niet werden gevonden, volgde in Groede een confrontatie met, aldus Greeven, een 'overspannen overste, die zeer ontactisch te werk ging en reeds op het eerste gezicht de jongens in een stemming bracht, die zeer gevaarlijk was'.

Een van deze werkelijk stuk voor stuk trouwe mannen werd door dezen overste aangehouden om een kraag, die loszat. Toen de man daarop tot zijn verweer zei dat het haakje afgebroken was, kreeg hij midden op straat een klap in het gezicht van dezen officier. Een optreden dat hem eens en voorgoed den weg tot het winnen van vertrouwen bij de manschappen afsloot. 'Ik had 'm wel willen doodschieten', zei de soldaat tot mij.'

In een aantekening in de kantlijn zegt de dominee dat het om overste Granpré Molière ging. 'Is later verdwenen', vult hij aan.'De Franschen hadden een prijs op zijn hoofd gezet, naar ik hoorde'.

's Morgens had de luitenant-kolonel zichzelf al berucht gemaakt in [IJzendijke](#) waar, meldt de site van de [Prinses Irenebrigade](#), overste Granpré Molière de leiding had genomen.

Hij was niet vriendelijk, 'bekte' een paar officieren af en maakte aanmerking op een loszittende knoop

[Zuidfront Holland](#) meldt in een voetnoot:

Luitenant-kolonel G.P. Granpré Molière zou op 20 mei bij het Franse plaatsje Allaines, nabij Amiens, sneuvelen. Hij bestuurde een auto waarmee hij richting het Nederlandse gezantschap in Parijs was gegaan om geld te halen voor de troepen, die na de Nederlandse capitulatie zonder fondsen zaten. Onderweg kwam hij echter met een Duitse verkenningsseenheid in aanraking waarbij een pantserwagen de auto onder vuur nam, waarbij de overste dodelijk gewond raakte en naast de auto overleed.

De voetnoot staat bij het verhaal dat de overste de achterhoede van terugtrekkende troepen, na een Duitse artilleriebeschieting bij [Hulten](#) (bij Gilze Rijen), opdracht had gegeven naar Tilburg terug te keren. 'Uiteraard is zijn sneuvelen er mede debet aan dat zijn betrokkenheid bij het onverstandige bevel aan ritmeester Van Mierlo niet geverifieerd kon worden'.

9. Opmerkelijk optreden Wilhelmina

In haar eerste toespraak voor Radio Oranje bevorderde Koningin Wilhelmina, net in Londen gearriveerd, de commandant in Zeeland, [schout-bij-nacht H.J. van der Stad](#) (scroll omlaag) tot 'bevelhebber van alle strijdkrachten ter zee en te land in Zeeland', en zadelde hem daarnaast via geheime kanalen op met een 'onmogelijke' opdracht.

DOCUMENTATIE

Toen generaal Winkelman op 14 mei 1940 – na het Duitse bombardement op Rotterdam – [de capitulatie van het Nederlandse leger](#) bekendmaakte, gold die niet voor de provincie Zeeland, omdat daar Fransen zaten.

Op 15 mei hield Wilhelmina, kersvers gearriveerd in Engeland, haar eerste radiotoespraak vanuit Londen. Het was een boodschap, speciaal bestemd voor de legercommandant in Zeeland, schout-bij-nacht Van der Stad. De rede, volgens De Jong (deel 3, pag. 466) uitgesproken om 23.08 uur vanuit Buckingham Palace, bestond slechts uit drie zinnen:

'Ik heb de commandant in Zeeland, de schout-bij-nacht van der Stad', zei zij, 'benoemd tot bevelhebber van alle strijdkrachten ter zee en te land in Zeeland. Ik weet dat mijn gehele volk in Nederland en in de gewesten overzee met bewondering en vol hoop uitzielt naar hun plichtsbetrachting, waarop ik vertrouw te kunnen rekenen. Mijn gedachten verlaten u geen ogenblik.'

[Koningin Wilhelmina](#) tijdens haar eerste officiële toespraak voor Radio Oranje op 28 juli 1940 ([Gahetna.nl](#)) >

De eerste officiële toespraak van Wilhelmina uit Londen, via Radio Oranje, vond plaats op [28 juli 1940](#). Een fragment daarvan is [hier](#) te beluisteren. Er is zelfs een [zoekmachine](#) naar de onderwerpen die ze bespreekt (teleurstellend als het bijvoorbeeld om de Joden gaat).

De troepen in Zeeland waren echter, aldus De Jong, gedemoraliseerd door de capitulatie en de verhalen van de vanuit Brabant binnenstromende militairen die gewaagden van een 'onoverwinnelijke vijand'. Van der Stad verklaarde:

'Er waren zelfs officieren die dat doorvechten beschouwden als een soort particuliere aangelegenheid van mij, waar ik eigenlijk helemaal het recht niet toe had'. (De Jong, deel 3, pag. 471)

Diezelfde dag drongen de Duitsers diep op Zuid-Beveland door.

Geheime opdracht

Nog vóór de SS'ers Walcheren bestormden, had ook schout-bij-nacht Van der Stad het eiland verlaten, constateert De Jong.

Bepaald niet uit eigen wil! Zijn vertrek was gevolg van een ingrijpen van de koningin dat hoogstwaarschijnlijk aan de minister van Defensie, alsook aan de andere ministers, geheel onbekend was.

Toen Wilhelmina de commandant van Zeeland via de radio promoveerde had zij zich, aldus De Jong, er zorgen over gemaakt dat hij, als Walcheren in Duitse handen zou vallen, ertoe zou kunnen worden gedwongen de Nederlandse troepen in Zeeuws-Vlaanderen opdracht te geven de strijd te staken. Via een telefoonverbinding van de [Admiralty](#) in Londen, gaf zij Van der Stad opdracht, uit handen van de Duitsers te blijven.

Maar er viel voor Van der Stad weinig meer te strijden, bij gebrek aan inzetbare troepen. Het feitelijke commando was, hoe tijdelijk ook, trouwens al sinds 11 mei in Franse handen. Hij besefte evenwel, dat het een ongunstige indruk zou maken indien hij, de commandant Zeeland, Middelburg en Walcheren verliet. 'Een order is een order', hield de Franse schout-bij-nacht Platon, met wie hij zijn probleem besprak, hem voor, 'of deze nu prettig is of niet voor uw reputatie, dat gaat u niet aan, dat komt later terecht.'

Van der Stad aanvaardde dat advies, reed laat in de avond van de rode van Middelburg naar Vlissingen en vestigde op de 17de zijn commandopost in Breskens, aan de overkant van de Westerschelde (die dag keerde hij nog korte tijd naar Vlissingen terug [zie hieronder]). (De Jong, deel 3, pag. 478)

Fatale uitwerking

Van der Stad wilde een ongunstig effect op het moreel van de troepen vermijden en daarom had hij, aldus De Jong, de officieren van zijn staf in Middelburg wat betreft zijn overtocht geheimhouding opgelegd. Dat had een fatale uitwerking. De Jong beschrijft de verbijstering toen de burgemeester van Vlissingen er achter kwam:

Zo belde op 17 mei de burgemeester van Vlissingen, Van Woelderen, het hoofdkwartier van Van der Stad in Middelburg op en vroeg hem te spreken.

'Hij is weg.'

'Dan de chef staf.'

'Ook weg.'

'Ik vroeg de officier die mij te woord stond', aldus Van Woelderen, 'wat er te Vlissingen moest gebeuren'.

'Dat weten wij niet.'

'Wat doet u dan zelf?', vroeg ik.

'Wij pakken in.'

'Verdomd!', riep ik en smeed de telefoon op de haak.'

Het was toen drie uur 's middags. (De Jong, deel 3, pag. 479)

2,5 miljoen gulden

Zoals De Jong schreef, is Van der Stad vanuit Breskens nog éénmaal naar Vlissingen op en neer geweest. De website [GeschiedenisZeeland.nl](#) weer waarom: hij haalde er 2,5 miljoen gulden op, die hij later naar Parijs bracht.

Vanuit Breskens vertrekken op 17 mei 1940 Schout bij nacht Van der Stadt en tweede luitenant Kùp. Zij gaan met een geheime missie naar Middelburg. Daar aangekomen breken ze de deuren van het agentschap van de Nederlandsche Bank in de Gortstraat open. Op dat moment vliegen de granaatscherven al in 't rond en staat de stad in brand. In de kluis blijken de personeelsleden te schuilen. Na bedreiging komt het geld voor de dag. In drie zakken en

een damestas voeren de militairen 2,5 miljoen gulden af. Na een avontuurlijke tocht wordt het geld bij militaire attachés in Parijs afgeleverd.

Van der Stad is inderdaad in Parijs geweest. Op de terugweg werd hij door de Duitsers gearresteerd en krijgsgevangen gemaakt. Dit verhaal vindt overigens geen bevestiging bij andere bronnen.

10. Gedemoraliseerde troepen

De Franse en de Nederlandse troepen in Zeeland, die op zich al grote moeite hadden om hun taken op elkaar af te stemmen, werden vanaf 11 mei 1940 plotseling geconfronteerd met een ongecoördineerde legermacht die vanuit Noord-Brabant en zelfs Limburg naar de provincie trok. De binnenstormende Peeldivisie werd allerminst als een versterking ervaren.

DOCUMENTATIE

Soldaat Adriaan Sijs lag in de [Bathstelling](#) in Zuid-Beveland, toen de oorlog uitbrak. In een [persoonlijk verslag](#) ziet hij op 12 mei 1940 eerst de Fransen langs de stelling trekken.

'Ze komen de eerste Nederlandse Peelsoldaten tegen, die vanuit Brabant in grote wanorde Zeeland in vluchten. Velen zonder wapens, die ze op hun vlucht hebben achtergelaten. Het ligt eerst in de bedoeling de Bath-linie met een deel van deze manschappen te versterken. Maar na één en ander even te hebben aangezien, wil de bataljonscommandant ze liefst zo snel mogelijk kwijt. Want deze totaal gedemoraliseerde manschappen verspreiden dusdanig ontstellende verhalen over hun belevenissen aan het front, dat hij vreest dat daardoor het moreel in de stelling nog verder geknakt zal worden. Hij mag ze doorsturen naar de Zanddijkstelling'.

Bij Yerseke kwamen zo'n twintig vluchtelingen uit de Peel binnen met 'zeer sterke verhalen' als

'daar was niet tegen te vechten, met een schot was een kazemat in elkaar', en 'onze officieren waren er het eerst vandoor', enz.. Voor hen werd voor legering en eten gezorgd. Ze verpestten het moreel. (Mars et Historia, 95/4, pag. 6)

Ongeregelde horde

In de namiddag van 12 mei deed de Zeeuwse commandant, Van der Stad, in een stafvergadering verslag van de aankomst van de Peeltroepen:

[Franse en Nederlandse troepen](#) (op de achtergrond) krijgen instructies in Zeeland. (Geschiedeniszeeland.nl) >

'Het was een horde, van alles door elkaar: op fietsen, op vrachtwagens, te voet, munitiewagens, officieren zonder troepen, anderen met wapens, ook mitrailleurs. Volgens overste Themann die zich volkomen overstuur bij mij meldde, hadden ze 'gevochten als leeuwen', niemand was echter gewond; het geheel maakte dan ook meer de indruk van gevluchte dan van verslagen troepen; blozend en welvarend, lachend, lawaaierig, grapjes makend en niet bleek, gebroken, terneergeslagen en uitgeput; alleen sommige officieren

waren somber en moedeloos. Verschillende van deze mensen vertelden op de vraag, wat zij hier kwamen doen, dat zij de order hadden gekregen terug te trekken op Zeeland'. (Mars et Historia 95/4, pag. 8)

Het verhaal van overste Themann was inderdaad heel anders. Hij had had

'niemand gezien die geforceerd grappen maakte' (wat bij soldaten zeer uitzonderlijk is). Volgens hem waren allen 'doodvermoeid, met honger, verslagen, niet reagerend op enig bevel, haveloos. Het merendeel had de wapens in de Peelstellingen achter moeten laten, of weggeworpen onderweg, net als de munitie.' (Mars et Historia 95/4, pag. 9)

Van der Stad gaf de commandant bij de Kreekramdam opdracht niemand meer door te laten, omdat de gevechtswaarde van de vluchtende Peeltroepen voorlopig nihil was en zij een funeste invloed moesten hebben op het moreel van de voor de verdediging van Zeeland bestemde troepen. (Mars et Historia 95/4, pag. 10)

Fransen op de vlucht

Terwijl Duitse elitetroepen de [Sloedam](#) probeerde te veroveren, toonde de Franse [generaal Deslaurens](#) zich, aldus De Jong (deel 3, pag. 474), nog altijd optimistisch:

Generaal Deslaurens was vol optimisme. 'Situation excellente', rapporteerde hij aan twee Nederlandse officieren die hem versterkingen wilden aanbieden,. 'Pas besoin de renfort hollandais. Tout va très bien'.

Volgens dr. L. de Jong bleef echter toen al een deel van de Fransen versuft in hun schuilplaatsen zitten; een ander deel vluchtte in de richting van Vlissingen. Het nam de Duitsers toen nog anderhalf uur om zich door Arnemuiden heen te werken dat door sommige Fransen hardnekkig verdedigd werd. Tegen acht uur hadden ze de buitenwijken van Vlissingen bereikt.

De Fransen probeerden terug te keren naar hun vaderland, voordat het te laat zou zijn.

In dolle paniek probeerden Franse soldaten Vlissingen te bereiken om per boot [naar Breskens te kunnen ontkomen](#) (Wikipedia). In Nieuw- en Sint Joosland stalen soldaten zelfs autopeds in een winkel om zo snel mogelijk de veerhaven van Vlissingen te bereiken. Terwijl de inscheping in volle gang was verdedigde generaal Deslaurens met een handvol soldaten de toegang tot de veerhaven. De generaal had de Franse marineofficier, die was belast met de evacuatie van de Franse militairen, laten weten dat op zijn komst niet behoefde te worden gewacht.

Op die 17e mei werd er in Vlissingen nog lang doorgevochten. Intussen probeerden de Fransen de wijk te nemen naar Zeeuws-Vlaanderen, bevestigd De Jong (deel 3, pag.480):

Met wat maar aan vaartuigen te vinden was, staken Franse troepen in het duister de Westerschelde over, sommigen in roeiboten, anderen zelfs in kano's. Dit was evenwel slechts mogelijk doordat een achterhoede - moedig doorstrijdend en elke straathoek aan de Duitsers betwistend, zich opofferde. Daarbij sneuvelde generaal Deslaurens.

Deslaurens raakte getroffen in het gezicht en overleed ter plekke. Vrijwel alle Franse militairen konden tijdig naar Breskens vluchten (Wikipedia).

Frans ereveld

Tijdens hun korte verblijf in Zeeland hebben de binnengevallen Fransen moedig strijd geleverd. Op het Ereveld in [Kapelle](#) liggen [229 Franse militairen begraven](#) die in 1940, maar ook in 1944, om het leven kwamen bij de verdediging van Nederlands grondgebied.

< De namen van de gesneuvelde Franse militairen worden geëerd op een [herdenkingszuil](#) in Kapelle.

Op de website van de begraafplaats wordt de inzet van de Franse 60e en 68e divisie in herinnering geroepen. Nadat de Duitsers de Kreekrak-stelling onder de gemeente Rilland-Bath en de Zanddijk-stelling onder de gemeente Kruiningen veroverden boden ze nog zeer hardnekkig tegenstand bij het Kanaal door Zuid-Beveland. Op 16 mei 1940 vonden met name in Kapelle man tegen man gevechten plaats, waarbij een groot aantal Franse militairen sneuvelde.

Om de gewonde en gesneuvelde Franse militairen bleek niemand zich te bekommeren, behalve het Rode Kruis, 'dat al het mogelijke voor de verzorging van de gewonden heeft gedaan'.

Het feit dat de gevallen Fransen niet werden opgespoord en ook niet werden afgevoerd was aanleiding voor de toenmalige burgemeester om de zorg hiervoor op zich te nemen. Hij deed daartoe een beroep op de burgerij. Spontaan werd hieraan door vrijwel de gehele mannelijke bevolking gehoor gegeven, zodat in de avond van 17 mei 1940 niet minder dan 65 gevallen Fransen ter aarde waren besteld. Vier Franse militairen, die wel door hun maten waren begraven werden op 18 mei 1940 op de begraafplaats in Schore bijgezet.

Na de oorlog werd besloten om alle in Nederland gesneuvelde Fransen op het Ereveld in Kapelle te begraven.

Capitulatie Walcheren en Noord-Beveland

De Duitsers forceerden hun overwinning door dezelfde intimidatie toe te passen die in Rotterdam ook had gewerkt:

Als Walcheren zich verdedigde, dan zouden steden en dorpen met verwoestende kracht geteisterd worden. Inderdaad - toen de SS'ers kort na twaalf uur hun tweede aanval over de Sloedam inzetten, werd Middelburg door de Luftwaffe gebombardeerd zoals drie dagen tevoren met Rotterdam geschied was.

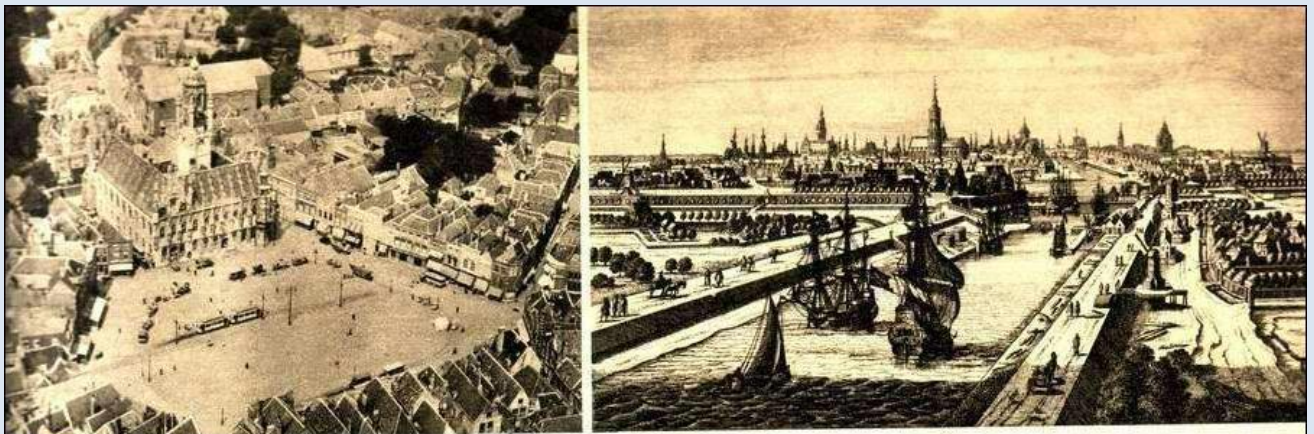
Aan de capitulatie van Zeeland ging op 17 mei 1940 een [bombardement op Middelburg](#) (ZeeuwsArchief.nl) vooraf. Er ontstonden meer dan dertig moeilijk te blussen branden in de vrijwel verlaten stad, die tevoren op last van de burgemeester was geëvacueerd.

De Duitse artilleriebeschieting van Middelburg kwam ten einde toen een korporaal en een burger zich met een witte vlag naar de Duitse voorhoede begaven - burgemeester Van Walré de Bordes, zegt de Jong, had eerst nog overwogen die vlag te hijsen op de Lange Jan, de hoogste toren van de stad, maar dat bleek technisch niet mogelijk en bovendien vloog de toren aan het eind van de middag in brand. Aan de Westkapelse vuurtoren kwam een groot tafellaken te hangen. Om zes uur bood [overste H.J. Karel](#), plaatsvervanger van Van der Stad, de Duitsers de capitulatie van de Nederlandse troepen op Walcheren en Noord-Beveland aan.

'Ramp voor heel het land'

Het aantal slachtoffers (22 doden) bleef beperkt, maar de materiële schade vormde een ramp; 'niet alleen voor stad en provincie, maar voor het gehele land', zegt De Jong.

Onder de ca. zeshonderd gebouwen die in vlammen opgingen bevonden zich het stadhuis en het Abdijcomplex (beide pronkjuwelen van laat-middeleeuwse bouwkunst), het Oost-Indisch Huis (eertijds zetel van de Zeeuwse Kamer der Verenigde Oost-Indische Compagnie) en de Provinciale Bibliotheek. Van het centrum, met name van de schilderachtige Grote Markt en omgeving, restten, toen de branden na anderhalve dag geblust waren, slechts geblakerde ruïnes. Enkele van de fraaiste panden uit Gotiek en Renaissance die ons land kende, waren, met een aantal statige herenhuizen uit de tijd van de Republiek, verloren gegaan.

Middelburg bis zum Kriegsausbruch und vor einigen Jahrhunderten, im Luftbild und im alten Stich. Wenn einst seetüchtige Karavellen den Ozean in die Stadt brachten, so wurde in der Neuzeit ihr Verkehrsbild nur noch vor der Straßenbahn und den Automobilen auf dem sonnigen Marktplatz bestimmt

Middelburg

Ein holländisches Rothenburg – vonden Engländern zerstört

Aber Middelburg ist eine gute Stadt, hat ein über schön Rathaus mit einem köstlichen Turm, da ist an allen Dingen viel Kunst an. Da ist ein über köstlich schön Gestühl in der Abtei und ein köstlich Portlich (Kreuzgang) von Stein und köstlich Pfarrkirch. Und sonst war die Stadt köstlich

men, der war viel mehr dann hundert Klaster lang.“ Dieses Ungetüm wollte sich Dürer gern ansehen und sicherlich auch „tonterfeien“. Er hat aber kein Glück dabei gehabt, der Walfisch war von der See, als er kam, schon wieder fortgeschwemmt, und die winterliche Fahrt im Jahre

„groß und schön gebaut, auch wohl befestigt . . . sie hat einen doppelten Meer-Hafen und treibt starke Handlung. Außer dem Landhause ist der hohe Turm allda, nebst der schönen Uhr, welche 150 000 Gulden soll gekostet haben, lebenswürdig.“

In de Duitse leugenpropaganda werd aandacht besteed aan het zwaar beschadigde Middelburg, dat 'door de Engelse was vernietigd'. De coördinatie op het Propagandaministerie was niet optimaal, want andere publicaties gaven de schuld aan de [Fransen](#). In werkelijkheid werden de Lange Jan en omgeving [zwaar beschadigd door Duitse bommen](#). De foto's zijn te vinden op de site ['De vergeten bombardementen op Middelburg, 1940 en 1944'](#) van [Jan H. Wigard](#). Net als drie dagen eerder met Rotterdam gebeurde, zorgde het bombardement van Middelburg ervoor dat het laatst overgebleven deel van Nederland de strijd tegen de Duitsers opgaf. De gebeurtenis is waarschijnlijk ook in de vergetelheid verdwenen dankzij het feit dat er weinig slachtoffers waren, omdat de bevolking was geëvacueerd. [Klik voor een vergroting op de illustratie.](#)

'De vernieling', schreef een inwoner twee dagen na de brand, 'is zo geweldig, zo grondig, dat je geen woord kunt uitbrengen en de tranen in je ogen springen. Onherkenbaar verwoest is alles wat je ziet. Puinhopen en nog eens puinhopen rondom. Je moet zoeken naar de ingang van de verschillende straten die op de markt uitkomen, je vindt ze niet, je kunt je ternauwernood oriënteren. Bergen stenen, zwartgeblakerde muren, rokende verkoolde balken, kromgetrokken verwrongen stangen, buizen en ijzeren balken, het is vreselijk! Alleen de voorgevel met een paar stukken van de zijgevels en de romp van de toren staan van het Stadhuis nog zwaar beschadigd overeind. Achthonderd gezinnen waren dakloos geworden'. (De Jong, deel 3, pag. 477)

Zie ook: [Beelden van Middelburg in 1940](#) (Omroep Zeeland)

Terreurbombardement?

[Wigard](#) zaait twijfel aan de theorie dat Middelburg slachtoffer werd van een Duits 'terreurbombardement'. Het aantal vliegtuigen dat de bommen wierp was volgens hem kleiner dan algemeen wordt verondersteld. Hij wijst erop dat Duitse vliegtuigen zowel om 12.30 uur als om 15.45 uur doelen bij Vlissingen, nabij Middelburg Veere en Arnemuiden aanvielen. De luchtondersteuning bij de Sloedam zal de activiteit in de lucht extra hebben vergroot.

Zijn verhaal vindt ondersteuning op de website van [Geschiedenis Zeeland](#)

Rond 11.00 waren er, stelt Wigard, door 2 Heinkel-vliegtuigen lichte bommen afgeworpen die op de kanaaldijk langs de Nieuwe Vlissingseweg terecht kwamen. Rond 13.15 uur werden drie of vier Heinkel-III vliegtuigen gesignaleerd die bommen afwierpen langs de Nieuwe Vlissingseweg en elders boven de binnenstad. Hij veronderstelt dat de drukte in de lucht de aanleiding vormde om de idee te vestigen van de 'overmacht aan Duitse vliegtuigen'.

Hij citeert met instemming 'locaal historicus' A.H. van Dijk:

Tijdens de West-Feldzug die in het voorjaar van 1940 in Noord-Frankrijk oprukte gingen de Duitsers er juist prat op dat ze in de Franse steden waar ze doortrokken de cultuurschatten hadden gespaard. En zij waren nota bene hun ervijanden en wij niet. Er vonden in de middag van de 17e mei 1940 boven Middelburg verschillende luchtgevechten plaats tussen Duitse, Franse en Britse jachtvliegtuigen en er cirkelde een Fieseler-Storch verkenningsvliegtuigje boven Middelburg voor de Duitse artilleriewaarneming. Na elk rondje volgde dan een salvo wat aanleiding tot veel misverstanden was bij de totaal onervaren burgerij. Een vergeten terreurbombardement door de Luftwaffe kan men dus wel vergeten. Rotterdammers zullen overigens niet snel overtuigd zijn van die Duitse zorgvuldigheid met cultuurschatten.

11. Laatste veerpont uit Vlissingen

Het verhaal van Wubbe Horlings

Vlissingen was vreselijk gebombardeerd. Overal puin, grote hopen glas enzovoort.

Terwijl we door het station liepen op weg naar de veerboot die ons over moest zetten, kwam er weer een hevig bombardement. De sirenes loeiden, de bommen ontploften. Dus dekking zoeken.

Maar waar vind je dekking? In de hal van het station lag een grote hoop gebroken glas. Ik ging plat op de grond liggen en duwde mijn hoofd, beschermd door mijn helm, zo diep mogelijk in die hoop scherven. Gelukkig kwam er geen bom vlak bij me neer.

Naar onwillig Duinkerken

Op 14 mei 1940 was vastgesteld dat Nederlandse troepen die in België belandden, naar Duinkerken gedirigeerd zouden worden. Kwartiermaker daar werd schout-bij-nacht Van der Stad, die in nog-niet-bezet-gebied het vaderland kon blijven dienen. Bedoeling was zo veel mogelijk militairen in Engeland te krijgen.

Schout-bij-nacht Van der Stad (...) kwam op 20 mei al voor de tweede maal in Duinkerken aan. Daar begon steeds groter verwarring te heersen.

'De bewoners', schreef hij, 'ontvluchtten de stad, winkels werden gesloten, de kanselier van het consulaat was plotseling vertrokken; de verpleging in de Jean-Bart-kazerne liet te wensen over; sommigen kregen uitstekend eten, anderen die na een maaltijd binnenkwamen, niets ... Geld om de mensen tenminste wat rookgerei te verschaffen, hadden we nog steeds niet; de Fransen en Belgen probeerden herhaaldelijk onze vrachtwagens en fietsen in beslag te nemen; benzine wilde men ons niet geven; ten aanzien van de afvoer van Nederlandse troepen kon niemand ons behoorlijk inlichten; het lag er duimendik op, dat men ons een grote last vond en alleen te beleefd was om het te zeggen.'

Wat te doen? Van der Stad besloot de hulp van de Nederlandse gezant in te roepen, reed in de richting van Parijs, een door de Fransen aangeraden route volgend, en kwam de volgende ochtend [21 mei] pardoes midden in een Duitse autocolonne terecht; hij werd krijgsgevangen gemaakt. (De Jong, deel 3, pag. 490)

Er stonden veel soldaten die met de veerboot mee wilden op de kade. Ik geloof dat het uren duurde voor we aan boord waren. En er kwamen nog steeds soldaten bij. Het was in elk geval al donker toen de boot wegvoer.

De drukte werd op die 17e mei vooral veroorzaakt door terugtrekkende Franse troepen. Het eiland Walcheren werd door Duitse elitetroepen van de Duitse Waffen-SS aangevallen. Na felle gevechten en een bombardement op Middelburg volgde de Zeeuwse capitulatie. (Zie ook: [Opmerkelijk optreden Wilhelmina](#)).

We zaten dicht opeengepakt. De stemming was gelaten. Er heerste echter geen paniek., maar er werden ook geen moppen verteld. Ieder zat met zijn eigen gedachten. En die waren niet zo vrolijk.

Bommen in de Oosterschelde

Boven ons, heel hoog, hoorden we vliegtuigen, Ze kwamen niet lager, want in de monding van de Westerschelde lag een Franse kanonneerboot, die zo hevig vuurde

dat we de loop duidelijk zagen, roodgloeiend als die was. Dat zal de reden geweest zijn, dat de Duitse vliegtuigen niet laag durfden te komen.

Ineens hoorden we het geluid, waar we al aan gewend waren: het gieren van bommen. Van grote hoogte liet de vijand zijn bommen neervallen. Later hoorden we, dat het geen bommen waren geweest, maar magnetische mijnen, die in de monding van de Westerschelde waren neergelaten.

Ons schip werd niet getroffen, maar vanwege die magnetische mijnen mocht de veerboot hierna niet meer terugvaren. Wij zijn dus meegekomen met de laatste veerpont, die van Vlissingen naar Terneuzen [Breskens] voer. En daarom zijn de vrachtwagens ook niet in Zeeuws-Vlaanderen aangekomen: er kwam geen veerboot meer.

Achteraf gezien, boften de achterblijvers. Een paar dagen hierna werden onze Jagers, en vele anderen, gevangen genomen, voor zover ik weet zonder verliezen te hebben geleden. Terwijl er van ons groepje heel wat niet meer levend teruggekomen zijn.

Verachting en bewondering voor krijgsgevangenen

De kersverse krijgsgevangenen werden, onderweg naar een onbekende, Duitse, bestemming, door het Nederlandse publiek heel verschillend bejegend.

De Jong meldt (deel 3, pag. 518):

Van Schouwen werden op 19 mei duizend Nederlandse krijgsgevangenen afgevoerd, in het Brabantse begeleid door drie Duitse bewakers ('ze zijn al even moe als wij'). 'Overal', schreef een der krijgsgevangenen, 'staan plukjes mensen, voorbijgangers en bewoners van huizen en boerderijen langs de weg. Ze gapen ons aan. Er zijn jonge kerels bij die grinneken! Ja, grinneken! Een hevige geïrriteerdheid over dat stompzinnige gegrinnik stijgt in ons op. Daar heb je nu die jonge kerels die in het leger hadden moeten zitten in plaats van de opgeroepen huisvaders van vijf-en-dertig jaar - verwaten jonge kerels die er niets van begrijpen, die een troep verslagen soldaten van hun eigen volk, uitgeput en afgemat, in krijgsgevangenschap zien wegvoeren, en stompzinnig en bête grinneken. Grinneken! Eén hoor ik er zeggen met een langzame dreinstem: 'Kijk - ze worden opgebracht, met de kapiteins voorop!' 'Opgebracht', alsof we misdadigers waren, lieden die hun niets aangaan, waar je om kunt lachen.

Ineens wordt het ons duidelijk dat er twee soorten Hollanders bestaan. Eén soort die oorlog gevoerd of aan den lijve gevoeld heeft of in ieder geval intens heeft meegeleefd - en de andere soort, verwend, onbenullig, lamzakkig, die er niets van gemerkt heeft, die er zelfs niets mee te maken had, en dus nog even verwend, onbenullig en lamzakkig doen als tevoren - om te huilen!'

De Jong stelt tegenover deze ervaring dat andere verslagen over de afvoer van krijgsgevangenen juist vaak melding maken van intens medeleven:

Zij werden op 15 mei in Asten bij de Peel-Raamstelling met gejuich ontvangen ('t Is precies of we geen verslagenen, maar overwinnaars zijn die thuiskomen'). In Venlo stond het een dag later 'zwart van de mensen' die 'zeep, tabak, handdoeken, zakdoeken, zelfs flessen wijn' aan de militairen aanreikten die in krijgsgevangenschap weggevoerd werden. In Arnhem kregen de krijgsgevangenen die op de Grebbeberg gestreden hadden 'een ovatie alsof we als overwinnaars uit de strijd gekomen waren... . Vrouwen langs de weg stonden te huilen en met

zakdoeken te wuiven; ik werd er soms zelf bijna beroerd van', en in laatstgenoemde stad alleen al werden door het Rode Kruis met inschakeling van het Vrouwelijk Vrijwilligerskorps en honderdvijftig padvinders 26 autovrachten opgehaald met allerlei artikelen die de krijgsgevangenen nodig konden hebben.

Omdat we elkaar later kwijt raakten weet ik niet wie gesneuveld zijn, of op een andere manier om het leven kwamen.

Langs de kust

Het was al diep in de nacht, toen de boot in Terneuzen [Breskens] aankwam. Op de kade troffen we een groep Jagers onder leiding van sergeant-majoor Baayer, een fijne kerel, met wie we het in Den Haag best hadden kunnen vinden. Hij had veel geduld en kon heel veel hebben. Maar als hij zei: "God hoort mij brommen", dan wist je dat je niet verder moest gaan; dan werd het ernst.

Sergeant-majoor J.E.C. Baayen zou de [tocht niet overleven](#)

We sloten ons bij dit groepje aan en zijn zo langs de kust afgezakt naar het zuiden. Van wat we daar beleefden, weet ik niet veel meer. Alleen werden we gewaarschuwd, dat de houding van de Belgen tegenover de Nederlandse soldaten grondig veranderd was. Dat zal wel komen, omdat ons land gecapituleerd had, terwijl België doorvocht. Persoonlijk heb ik van die vijandschap jegens ons niet gemerkt.

Ook veel Belgen trokken naar het zuiden. Het werd daar steeds drukker. In La Panne bijv. wemelde het van de Belgische soldaten, die daar wezenloos, tenminste zo leek het, rondzwierven.

Koningin Elisabeth

Allerlei voertuigen zag je daar. Ineens zag ik een luxe auto, met daarin een oudere dame. Op een of andere manier kwam ze me heel bekend voor. Maar ik kon haar met geen mogelijkheid thuisbrengen. Toen zag ik dat een paar Belgische soldaten voor haar salueerden. Op mijn vraag wie die dame was, kreeg ik ten antwoord: "O, dat is onze koningin-moeder, koningin Elizabeth". Nu wist ik het ook weer. Ik had haar foto wel eens in de krant gezien: ze deed veel voor de kunst, vooral voor de muziek.

[Koningin Elisabeth van België \(1876-1965 - blog Het Belgisch klassement\)](#). >

Inderdaad was de Belgische koningin Elisabeth [sinds 14 mei in De Panne](#). Volgens Belgische historici waren koning Leopold en zij mentaal voorbereid op een heruitgave van de oorlog 1914-18 ('den Anderen Oorlog' heette die toen in de volksmond in België). Ze dachten dat, net als toen, minstens een stukje Westkust als onbezet gebied gehandhaafd zou kunnen worden. 'Vooral stond hierbij steeds het dwingend beeld voor ogen van de overleden koning

Albert I (1875-1934) en was het de bestendige zorg van koning Leopold III, de obsessie bijna, te doen wat zijn vader onder dezelfde omstandigheden zou hebben gedaan'.

12. Peeldivisie was nergens welkom

In zijn verhaal vertelt Wubbe Horlings niet waarom hij vanuit Brabant via België naar Zeeland trok. Kennelijk voerde hij orders uit. Op de vraag wat zij er kwamen doen vertelden lotgenoten dat ze de order hadden gekregen zich terug te trekken op Zeeland.

DOCUMENTATIE

Op 11, maar vooral op 13 mei, trokken gedemoraliseerde troepen vanuit de Peel Zuid-Beveland binnen. Hun uitwerking op het moreel van de Nederlandse troepen in Zeeland [was funest](#). (Wikipedia). Pas op 14 mei konden deze nieuwkomers worden overgebracht naar Noord-Beveland, maar het kwaad was toen al geschied. Ook kwamen Nederlandse afdelingen vanuit Noord-Brabant via België in Zeeuws-Vlaanderen aan. Een gedeelte werd naar Walcheren overgebracht.

Hun komst werd, zoals eerder omschreven, door de Zeeuwse autoriteiten [nauwelijks op prijs gesteld](#).

Vermoeid en gedeprimeerd

Dat de officieren vermoeid en gedeprimeerd waren behoeft geen verwondering te wekken, relateert het Mars et Historia:

De gevluchte Peeltroepen hadden over het algemeen goed weerstand geboden, waren uit elkaar geslagen, hadden het contact met de overige delen van hun eenheden verloren, waarvan een deel in de handen van de vijand was gevallen. In hoeverre andere delen zich aan gevangenschap hadden kunnen onttrekken konden zij niet weten. Zijzelf hadden bloot gestaan aan mitrailleurvuur en bombardementen van vijandelijke vliegtuigen waartegen zij door het ontbreken van luchtafweer volkomen machteloos waren. Het zien van lijken van mensen en paarden, van verbrande auto's en karren had tot gevolg dat, binnen de Zeeuwse stellingen aangekomen, zij hun verhalen kwijt moesten. (95/4, pag. 11)

De meesten van hen waren gedurende de afgelopen dagen gedurig in de weer geweest. De verbindingsmiddelen had men voor het overgrote deel in de Peel-Raamstelling moeten achterlaten. Stuurde men ordonansen om bevelen van chefs te halen of contact te krijgen met andere eenheden dan kwamen die vaak niet terug. Trok men er zelf op uit om die gegevens te krijgen dan had de troep soms het gevoel dat de commandant er vandoor ging en vertrok op eigen houtje. Soms slaagden de officieren, na heel veel moeite, hun eenheden terug te vinden en sloot men zich aan bij andere militairen. De nachtrust was er veelal bij ingeschoten en men realiseerde zich een zware nederlaag te hebben geleden. (95/4, pag. 8)

Nieuwe bestemming

Omdat België ook zwaar onder druk stond, besloot de Zeeuwse commandant alle Nederlandse troepen te verzamelen in [Duinkerken](#). Alleen de Fransen en een kleine Nederlandse troepenmacht bleven nog achter in Zeeuws-Vlaanderen. Dat bleek echter te leiden tot spanningen tussen de twee nationaliteiten. De Fransen zagen de Nederlanders soms aan voor Duitsers, en dat had enkele doden tot gevolg. Uiteindelijk werd, op 19 mei, ook het laatste Nederlandse bataljon uit Zeeuws-Vlaanderen teruggetrokken.

Van de Peeldivisie en enige grensdetachementen waren groepen soldaten, soms al op 11 of 12 mei, richting Frankrijk getrokken, al dan niet met in het achterhoofd het plan de wijk te nemen naar Engeland. Ze werden in Duinkerken tijdelijk gehuisvest in de Jean Bart-kazerne.

Een groep luchtwachters uit het Brabantse Alphen bleef steken in België. In een verhaal over hun zwerftocht, [Met z'n allen op de fiets tegen Hitler](#) (De Pers, 16 mei 2007) wordt verteld:

De luchtwachters uit Alphen nemen op 19 mei hun intrek in Villa Donny, een leegstaand pension aan het strand van De Panne. Ze ontmoeten [luchtwachters uit Helmond](#), die verder trekken naar Duinkerken. Ook de Alphenaren krijgen te horen dat ze de volgende ochtend vroeg zullen vertrekken om in Duinkerken sloop te gaan.

(...) 's Morgens vroeg staan zij 'gepakt en gezakt' klaar, maar op het laatste moment krijgen ze te horen dat de grens gesloten blijft en ze niet kunnen vertrekken. 'Van menigeen wordt een zucht van verlichting gehoord.' Zo blijft hen een scheepsramp bespaard.

Eén Alphense luchtwachter kwam toch in Duinkerken terecht. Hij probeerde in te schepen op de Pavon, maar raakte daarbij gewond aan zijn voet. Hij werd afgevoerd naar een veldhospitaal, waar zijn voet werd afgezet.

De schrik van Holland

De kazerne in Duinkerken was vernoemd naar een kaper, die ooit een plaag van de Hollanders was. [Jean Bart](#) (Jan Baert), geboren en gestorven in Duinkerken (1650-1702), was een Vlaamse Duinkerker kaper in Franse dienst. Hij slaagde erin 386 schepen te veroveren, en bracht een groot aantal vaartuigen tot zinken of stak ze in brand. Hij was een tijdlang in Hollandse dienst onder admiraal Michiel de Ruyter, maar begon zijn carrière als kaper tijdens de [Slag bij Texel](#) (1694). Daarna ontwikkelde hij zich tot een plaag voor de Hollandse koopvaardij.

Tegen het einde van de 17e eeuw werd Frankrijk geteisterd door hongersnood. Die verergerde toen een konvooi van 96 Franse graanschepen uit Scandinavië in handen viel van Hollanders. Baert slaagde er in de Hollanders het graan afhandig te maken. Hij nam het met zes kleine fregatten op tegen zes grotere Hollandse schepen. Als gevolg hiervan daalde de graanprijs in

Frankrijk met 90% (van 30 tot 3 pond per schepel). Lodewijk XIV sloeg Baert daarop tot ridder en benoemde hem tot commandant van de zeemacht van Duinkerke.

Ook in de Slag bij de Doggersbank in 1696 wist hij weer een flink aantal Nederlandse koopvaardijschepen en hun begeleiders te veroveren en te verbranden, vlak voor de neus van een veel grotere Engelse vloot.

Pogingen van de Hollanders en de Engelsen om Duinkerke te veroveren en zo een eind te maken aan de kapersplaag mislukten. Jan Baert stierf in bed, aan een longontsteking.

Geïmproviseerde terugtocht

Het achtste deel van de [Parlementaire enquête naar het regeringsbeleid in de Tweede Wereldoorlog](#) begint met een droevig verhaal, stelt dr. L. de Jong (Deel 3, pag. 489).

Het verhaal van de terugtocht der Nederlandse troepen uit Zeeland. Vluchtelingen van een gecapituleerd leger, meer waren die mannen niet, die door Vlaanderen en Frankrijk zwierven zonder wapens, zonder voedsel dikwijls, de schoenen stukgelopen, op weg naar.... Ja, dat wisten ze zelf eigenlijk niet. Dat ook Frankrijk onder de voet zou worden gelopen, daar dachten ze niet aan. En dus trokken ze maar op goed geluk voor het altijd opdringende vijandelijke front uit.

De [Parlementaire Enquêtecommissie](#) (Wikipedia) concludeerde dat het beter was geweest 'wanneer de Nederlandse regering zich vóór de oorlog over de mogelijkheid van een terugtrekken der troepen op vreemd grondgebied zou hebben beraden'.

Maar, stelt de site over de [Prinses Irenebrigade](#):

In het neutrale Nederland van voor de oorlog was nooit gedacht aan de mogelijkheid van een capitulatie, laat staan aan het evacueren van het leger naar een ander land, Frankrijk bijv. of Engeland.

En daarom werd dit een geïmproviseerde terugtocht. Hij werd niet geïmproviseerd door de leiding, door de officieren die de onderdelen commandeerden, nog minder door de commandant van Zeeland, dat niet onder de capitulatie van Winkelman viel. Hij werd geïmproviseerd door de mannen zelf.

Uiteindelijk werd een deel van de schuld gelegd bij de Commandant Zeeland, H.J. van der Stad. De site van de Prinses Irenebrigade wijst op de conclusie van de commissie 'dat de commandant Zeeland bij het terugtrekken der Nederlandse troepen - zij moesten van de Fransen zich naar Duinkerken begeven - niet effectief leiding heeft gegeven'.

In het verhaal wordt ook gewezen op de initiatieven van twee mannen, de reserve-kapitein van de artillerie D.J. Galle en de reserve-officier van gezondheid de reserve-officier van gezondheid [dr. C.F. Koch](#), die er voor zorgden dat 350 mannen Engeland konden bereiken.

Onwil, honger, geldproblemen

Wanneer Wubbe Horlings in de Jean Bart-kazerne inkwartierde is onbekend; vermoedelijk op 18 mei. Hij meldt dat er [eindelijk sprake was van enige verzorging](#).

In de kazerne voelden we ons weer een beetje militair. De Fransen bemoeiden zich niet veel met ons, maar we konden ons vrij bewegen.

De [Jean Bart-kazerne](#) in Duinkerken heeft dienst gedaan van 1744 tot 1945 >

[Veldpredikant Greeven](#) (pdf) arriveerde doodmoe, in de late avond van zaterdag 18 mei, en kwam niet erg aan slapen toe:

Eerst werd ik door het gesnurk van een mijner collega's wakker gehouden. Later was er nog een ander, minder onschuldig, geronk. Duinkerken werd door vliegtuigen bezocht en bestookt. Het afweergeschut ratelde en knalde. En daar tusschen door klonken de ontploffingen van de geworpen bommen. Verscheidene keeren was het zóó dichtbij, dat we ze fluitend en gierend hoorden neersuizen en met een daverende slag ontploffen. Opstaan? We dachten er een oogenblik over, maar tenslotte waren we er toch te slaperig voor. (...) De volgende dag werd verteld dat er bij inslag in andere kazerne honderd doden zouden zijn gevallen.< (Greeven, pag. 25)

Hij klaagt over de behandeling van de Nederlandse soldaten in Duinkerken:

Over het algemeen was de behandeling door de Franschen slecht. Er werd niet de minste moeite gedaan ons aan eten te helpen. Het was een moeilijke zaak, gezien het feit dat

Duinkerken vol zat met vluchtelingen. Maar men mocht toch van 'bondgenoten' verwachten dat ze er althans eenige moeite voor deden.

Een verdere onvriendelijke daad was dat de jongens hun wapens moesten afgeven, die in een lokaal werden opgeborgen waar een schildwacht voor kwam te staan. De officieren mochten hun wapens houden, mochten de kazerne in en uit, de soldaten moesten binnen blijven. Dat laatste was [geeft hij toe] een goede maatregel om de mannen bij elkaar te houden.

Na veel soebatten werd er eindelijk voor de officieren een gelegenheid aangewezen, waar ze tegen betaling van Hollandsch geld konden eten. En ook de soldaten hebben tenslotte iets gehad, naar ik meen. (Greeven, pag. 25)

13. Inschepen met onbekende bestemming

Het verhaal van Wubbe Horlings

Wubbe Horlings vermeldt weinig over de tocht door België en Noord-Frankrijk, en niets over de tegenwerking die andere soldaten van autoriteiten en bevolking ondervonden.

Volgens De Jong (deel 3, pag. 489) hadden de Nederlandse soldaten in Noord-Frankrijk het vaak extra moeilijk.

Zij spraken een taal die vooral door veel Fransen voor Duits gehouden werd. Ze droegen een uniform dat men niet kende en dat dus verdenking wekte. Velen hunner hadden geen wapens meegebracht, van anderen waren de wapens afgenomen. Als regel kostte het grote moeite onderdak en verpleging voor hen te vinden.

Daarbij was van belang dat sommige commandanten wel aanzienlijke krijgskassen bij zich hadden. Maar omdat na de capitulatie van Nederland niets vaststond over de ruilwaarde van de gulden was het steeds moeilijk, en vaak onmogelijk, het Nederlandse bankpapier tegen Belgische of Franse francs in te wisselen. Schout-bij-nacht Van der Stad had een krijgskas van ruim f 100.000 bij zich, 'daar konden wij niets voor kopen, geen korst droog brood.'

En zo kwamen wij in Duinkerken. En wel in de Jean Bart-kazerne. Hier kregen we verzorging. In België had sergeant-majoor Baayer, voor zover ik mij kan herinneren, zo goed en zo kwaad als het ging gezorgd dat wij wat te eten kregen. De fietstocht langs de kust, zonder dat we de zee zagen, dus een eindje landinwaarts, had ook niet lang geduurd. Of we in België overnacht hebben; ik meen van niet.

In de kazerne voelden we ons weer een beetje militair. De Fransen bemoeiden zich niet veel met ons, maar we konden ons vrij bewegen.

Op weg naar Calais hadden we overal de Fransen druk bezig gezien, in aller haast nog verdedigingswerken aan te leggen. Van het elan, dat opviel bij de Fransen die in het begin van onze oorlog ons land binnenkwamen, was hier weinig te bespeuren.....

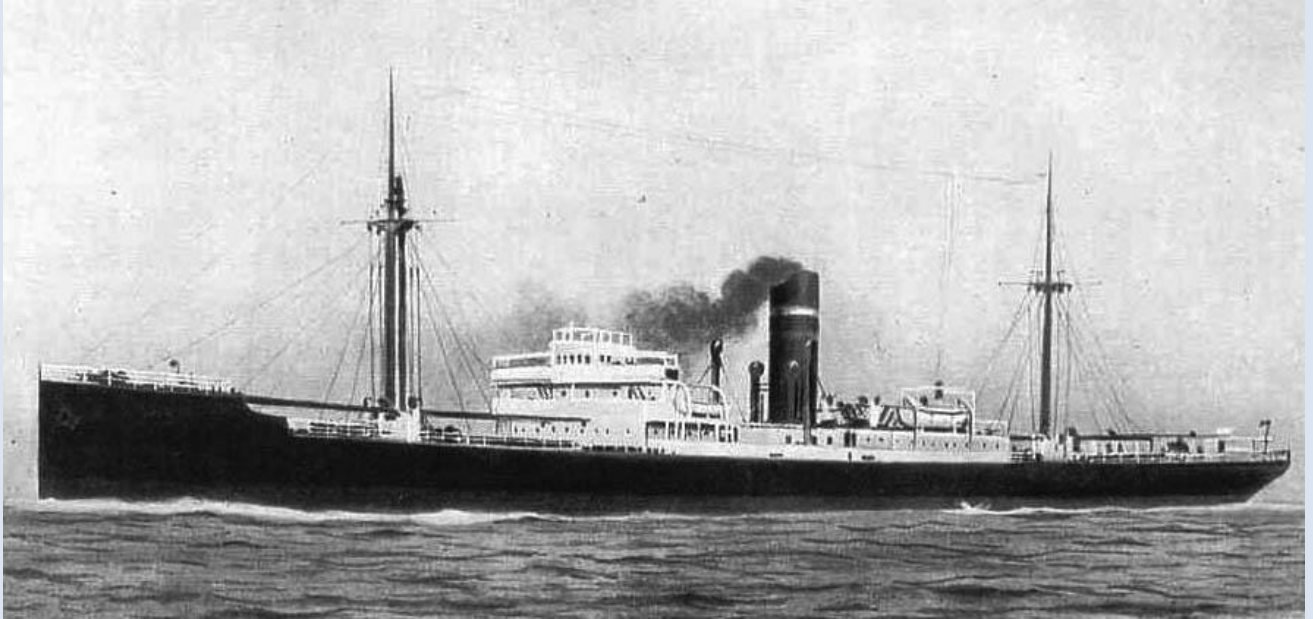
Een ding herinner ik me nog heel goed: [de WC](#). Die bleek te bestaan uit twee geribbelde tegels met daarachter een soort trechter in de bodem. Ga je gang!

Frans schip

Na een paar dagen [20 mei] kregen we bevel ons klaar te maken, om ingescheept te worden. Er werd ons verteld, dat we met een Frans schip naar Le Havre gebracht zouden worden. Op zichzelf vonden we dat nog niet zo gek. Al moesten we nu dan toch werkelijk onze fietsen achterlaten. Immers: Le Havre betekende: verder van de vijand vandaan. Ongewapend als we waren, voelden we ons niet zo flink. Dus, hoe verder weg, hoe beter.

Later bleek dat we helemaal niet naar Le Havre gingen, dat dat ook niet het plan was geweest. Waarschijnlijk is dit gezegd om eventuele Duitse spionnen op een dwaalspoor te brengen: "Feind hört mit".

Om een uur of drie was de inscheeping voltooid. Het was een Frans vrachtschip, de **Pouvon, [in werkelijkheid, en verder in deze documentatie: Pavon] zoals ik later, jaren later, vernam. Men vertelde dat het onlangs uit West-Afrika was gekomen met een lading katoenballen.**

Het Franse vrachtschip [SS Pavon](#) (4128 ton) was 120,8 meter lang en 16,2 meter breed en werd gebouwd in 1930.

Het was een oud schip, zag er niet erg verzorgd uit, en had weinig accommodatie. Het telde een aantal dekken boven elkaar. Trappen waren er niet in de ruimen, wel stond ergens in een ladder. We mochten alleen in de ruimen vlak onder het ijzeren dek. Verder naar beneden mocht niet, zodat we behoorlijk dicht op elkaar zaten gepakt. Reden voor de meeste onderofficieren van ons, Jagers, om toch maar een verdieping lager te gaan slapen. Elk ogenblik verwachtten we te kunnen vertrekken.

Rumoerig oponthoud

Terwijl we wachtten op beweging in het schip, als teken dat we op weg waren, kwam er weer eens een bombardement. Door het hevig afweervuur der Fransen kwamen de bommen van grote hoogte. We zagen er niets van. Ik heb ook niet gemerkt, dat ons schip in beweging kwam; we bleven maar liggen. En het werd steeds later. Later hoorden we dat de bommen de sluisdeuren van de haven vernield hadden. Omdat daar, aan de ingang van Het Kanaal het verschil tussen eb en vloed veel groter is dan bijvoorbeeld in ons land, wel een meter of negen, was, omdat het net eb was, de hele haven leeggestroomd en stond ons schip op de bodem. We moesten dus wachten op de vloed. Dan zou er weer voldoende water zijn om te kunnen varen. Maar die vloed zou pas om een uur of negen komen.

Hans Hermans, 'Priesters in het veldgrijs' (1945, pag. 333; zie ook 'Bronnen') vermeldt inderdaad dat een sluis bomschade had opgelopen. In elk geval verhinderde het verschil tussen vloed en eb van ruim vijf meter het uitvaren van grotere schepen bij laag water. Zie ook: ['Alle Hollanders moeten weg'](#).

En de hele middag vlogen de Duitsers hoog boven Duinkerken. Natuurlijk hebben ze ons schip wel in de gaten gehad. En dat voorspelde niet veel goeds. Logisch redenerende kwamen we tot de slotsom, dat na vertrek, zodra we niet meer beschermd zouden worden door het afweergeschut, ons schip een gemakkelijke prooi zou worden voor Duitse aanvallen.

Eindelijk voelden we beweging. We dreven! Na een poos merkten we aan de erge schommelingen, dat we door de branding gingen.

14. 'Al die Hollanders moeten weg!'

De Zeeuwse commandant Van der Stad, nog steeds 'bevelhebber van alle strijdkrachten ter zee en te land in Zeeland' buiten dienst, had het plan [de Nederlandse troepen te herorganiseren](#) en hen elders onder te brengen om zodoende een flink Nederlands legioen te kunnen vormen. Op 18 mei ging hij naar Duinkerken, waar hij door de Franse positiecommandant generaal [Jules Henri Watrin](#) werd ontvangen.

DOCUMENTATIE

Die had echter maar één boodschap: de Nederlandse troepen in de Jean Bart-kazerne moesten zo snel mogelijk weg, naar het zuidwesten van Frankrijk of naar Engeland.

Van der Stad, meldt [Zuidfront Holland](#), liet zijn verbindingsofficier bij Watrin achter en vertrok terug naar het noorden om de opvang te regelen van de resterende Nederlandse eenheden.

Het bleek al snel dat ook de Fransen in Zeeuws-Vlaanderen de Nederlandse soldaten die daar nog rondzwierven liever kwijt dan rijk waren, zodat Van der Stad ook hen opdracht gaf naar Duinkerken te vertrekken. Toen vertrok hij opnieuw naar Duinkerken. Uiteindelijk kwamen er ca. 2000 Nederlandse soldaten terecht in de Jean Bart-kazerne.

Daar bleek dat 'les Hollandais' eigenlijk ook helemaal niet welkom waren.

De verpleging in de Jean-Bart-kazerne liet te wensen over; sommigen kregen uitstekend te eten, anderen die na een maaltijd binnenkwamen niets.... Geld om mensen tenminste wat rookgerei te verschaffen hadden we nog steeds niet. De Fransen en Belgen probeerden herhaaldelijk onze vrachtwagens en fietsen in beslag te nemen; benzine wilde men ons niet geven. Ten aanzien van de afvoer van Nederlandse troepen kon niemand ons persoonlijk inlichten. Het lag er duimendik op, dat men ons een grote last vond en alleen te beleefd was om het te zeggen. (De Jong, deel 3, pag.453)

Per auto of per boot?

De Nederlandse soldaten zaten in Duinkerken verstoken van nieuws, opdrachten en toekomstperspectieven, constateert [veldpredikant Greeven](#).

We begrepen eigenlijk niet goed, wat men met ons wilde aanvangen. Vaag hadden we reeds de geruchten vernomen van de capitulatie van Holland. In Zeeland waren die geruchten door het oppercommando tegengesproken. Niettemin bleven ze aanhouden. Van het verdere verloop van de oorlog wisten we ook niets. We zaten in een volslagen onzekerheid. (Greeven, pag. 25)

In een achtergrondverhaal over de [driedaagse oorlog van Zeeland](#) (PZC 24 april 1990) wordt bevestigd dat Van der Stad 'een ongelukkige poging' deed het nieuws over de capitulatie van Holland en het vertrek van de koningin te verdoezelen:

"Radioberichten overgave Holland valsch", liet hij op de avond van de veertiende mei alle burgemeesters per telegram weten. "Overal wordt doorgevochten."

In de ochtend van maandag 20 mei leek aan de apathie een eind te zijn gekomen. Toen Geeven die ochtend na omzwervingen door Duinkerken bij de kazerne terugkeerde bleek, dat er opeens concrete plannen waren, die onmiddellijk in uitvoering waren genomen.

I-50 R.I. [het eerste bataljon van het 50e Regiment Infanterie] was hard bezig zich klaar te maken voor vertrek. Fietsen en andere bagage werden op vrachtauto's geladen. Want er

zouden twee wegen gevolgd worden. De autotrein zou over land zuidwaarts gaan. De manschappen zouden over zee vervoerd worden. (Greeven, pag. 31)

Hij geeft de discussie weer die volgde, over de risico's en wie welk transport zou begeleiden. Er was onder het 'veldpredikerskorps', zoals Greeven zijn collega's aanduidt, 'weinig puf om op de boot te stappen'. Hijzelf koos 'met een bezwaard hart' om mee te gaan over zee.

Omdat we den toestand niet kenden vonden we de weg te land het veiligste en de beste. De zeeweg leek ons wegens de veelvuldige bombardementen een hachelijke onderneming. Aan het einde van de historie zal blijken dat geen van beide wegen tot het doel hebben geleid.

De autoroute liep volgens Greeven vrijwel onmiddellijk vast, in [Boulogne-sur-Mer](#). Daar waren de bruggen openblazen. Op de terugweg naar Duinkerken werden de manschappen door de Duitsers gevangen genomen.

De [haven van Duinkerken](#) in mei 1944 (op site over *Battle of Dunkirk* (28 mei - 4 juni) >

SS Pavon

De Franse commandant van Duinkerken, [brigadegeneraal Watrin](#), moet trappelend van ongeduld op de kade hebben gestaan, toen de Pavon met [een enorme vertraging](#) onderweg was uit Vlissingen. Het Franse vrachtschip zou volgens de planning in de ochtend van 20 mei de haven van Duinkerken verlaten met een lading wol (volgens andere bronnen kapok of katoen). Watrin had besloten het schip weg te sturen met zo mogelijk ook alle Nederlandse soldaten.

'Hij stelde zich zeer weerbarstig op jegens de schout-bij-nacht Van der Stad en sommeerde zelfs de totale ontwapening van de Nederlandse militairen. Ook werden alle voertuigen waarmee men was gekomen gevorderd. Bovendien eiste de Fransman [dat de Nederlanders zich zouden verwijderen uit Duinkerken](#), dat inmiddels wegens de snelle Duitse opmars frontzone dreigde te worden', stelt Zuidfront Holland. 'Daartoe had de Franse generaal een schip van de marineleiding gevorderd dat in Duinkerken gereed lag, de Pavon'.

Op 18 juni 1930 werd de Pavon bij de Schotse werf Napier and Miller Ltd te water gelaten, meldt [Zuidfront Holland](#) in een speciaal hoofdstuk, '[De tragedie met de Pavon](#)'.

Het is een gedegen stuk werk, waarin alle mogelijke aspecten van de ramp die zich voltrokken zou gedetailleerd aan de orde komen.

De Pavon was een middelgroot vrachtschip. Het had een lege waterverplaatsing van 4.100 ton en een volledig beladen verplaatsing van 7.500 ton. Het was 120 meter lang en had een grootste breedte van 16 meter. De diepgang beladen was 7 meter. Met 11,5 knopen had ze een aanvaardbare snelheid voor die tijd. De reder van de Pavon was '[La Compagnie de Navigation d'Orbigny](#)' in [La Rochelle](#) in het Franse Bretagne.

De naam Pavon verwees wellicht naar een [plaats in Argentinië](#). Het schip heeft in de acht jaar dat ze commercieel dienst deed op lijnen gevaren tussen de Belgische en de Franse

westkust en Zuid-Amerika, waarbij vooral de routes Antwerpen – Montevideo / Buenos Aires werden bevaren.

In 1939 had de reder een aanzienlijke vloot met circa 20 grotere vrachtschepen, waaronder de Pavon. In september 1939, bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, werd de gehele vloot echter gevorderd door de Franse marine. Tijdens de [schemeroorlog](#) werd de Pavon – net als andere gemilitariseerde Franse vrachtschepen – uitgerust met een eenvoudige bewapening. Het ontving een dekkanon [vermoedelijk van 5 cm], een snelvuurkanon tegen luchtdoelen van 2,5 cm en enkele lichte mitrailleurs.

Naar buitenhaven

[Veldprediker Greeven](#) wilde nog wat informatie inwinnen over de begeleiding en sprak de Zeeuwse opperbevelhebber Van der Stad aan. Maar hij kwam van een koude kernis thuis.

Die opperbevelhebber was een mensch, die me niet erg aanstond. Nog op het kazerneplein had ik aanstalten gemaakt, om me even voor te stellen en hem te vragen of we op de reis ook geleide meekregen van vliegtuigen of oorlogsschepen, teneinde de jongens, die ook ongerust waren, wat op hun gemak te kunnen stellen. Maar ik werd op een dusdanige wijze door hem afgesnauwd, dat ik 'm op even ostentatieve wijze brutaalweg den rug heb toegedraaid en met 'n hand een beweging gemaakt, die hem beduidde, dat hij dóór kon gaan, en dat ik niets met hem van doen wilde hebben. (Greeven, pag. 31)

'Toen zei iemand: we moeten naar de boot!', vertelde sergeant Gerrit van den Burg aan het [Nieuwsblad van het Noorden](#).

En iedereen spoedde zich naar de havens. Daar stond ineens een Nederlandse officier te roepen die ons, nota bene met getrokken pistool, aan boord van een schip commandeerde. Waar we naar toe gingen, niemand die het wist. Het gerucht ging dat we naar Cherbourg moesten, om daar te werken in een munitiefabriek'.

'Wij gingen weg', meldt Greeven na een kennelijke order.

We marcheerden Duinkerken door, naar de havens, die duchtig gebombardeerd bleken, en werden daar met 1800 man in een schip geladen, dat dadelijk na de inlading naar de buitenhaven verhaald werd. (Greeven, pag. 31)

Die 1800 man was op dat moment overdreven. In totaal werden die ochtend 1200 Nederlandse militairen ingeladen, meldt Zuidfront Holland. Het schip was toen inderdaad klaar voor vertrek, maar dat gebeurde niet. Toen de Franse kapitein koers wilde zetten naar Cherbourg, hield brigadegeneraal Watrin de boot tegen.

De dadendrang van Watrin

In 'De strijd in Zeeland - Mei 1940', uitgegeven door de Staatsdrukkerij in 1954, pagina 153-156, wordt aan de hand van de toen beschikbare gegevens een overzicht gegeven van de gebeurtenissen. Aanvankelijk moest een detachement van 1200 man worden ingescheept op het SS Pavon, met bestemming (naar men dacht) Cherbourg. Generaal Watrin, C. de la Place [plaatselijk commandant] vond echter dat ook de overige aanwezige militairen moesten worden bijgeladen, 'hetgeen na 200 man op protesten van de C.Z. [Commandant Zeeland = Van der Stadt] en de gezagvoerder werd gestaakt'. Naar schatting bevonden zich toen 1450 man aan boord.

Volgens een verslag dat vaandrig Gert Schermers (1918) kort na thuiskomst samenstelde was de inscheping 'om elf uur 's morgens gereed'. De getijtabel in Duinkerken van 20 mei 1940 (zie volgende hoofdstuk) bevestigt dat het toen bijna hoog water was: 11.34 uur; 5,97

meter. Maar de Pavon, vult hij aan, 'blijft daarna nog tot tien uur in de buitenhaven, omdat op gunstig tij gewacht moet worden'. Om 18.34 uur was het laag water: 0,61 meter.

Groot getijverschil in Duinkerken

- Zone: 11
- Port: DUNKERQUE
- Option : Annuaire des marées [hauteur d'eau]
- Système horaire : UT+1

Calcul de la marée

Annuaire des marées [hauteur d'eau]

MAI 1940									
Date		Pleines mers				Basses mers			
		matin	hauteur	soir	hauteur	matin	hauteur	soir	hauteur
lun	20	11h34	5,97m			6h13	0,48m	18h34	0,61m
mar	21	0h08	6,01m	12h18	6,04m	7h02	0,42m	19h21	0,52m
mer	22	0h39	6,14m	13h02	6,06m	7h47	0,42m	20h05	0,46m

- [Choisir d'autres paramètres pour le calcul](#)
- [Choisir une autre option](#)
- [Choisir un autre port](#)
- [Choisir une autre zone](#)

Volgens een [getijdenberekening](#) (zelf gegevens instellen) was het op 20 mei 1940 in Duinkerken om 11.34 uur hoog water: 5,97 meter boven (laten we zeggen) NAP. Daarna zakte het water om zeven uur later, 18.34 uur, 0,61 meter te bereiken: een verschil van ruim vijf meter. Vervolgens trad de vloed weer in, met een hoogtepunt van 6,01 meter om 0.08 uur op 21 mei. Vanwege het grote verschil tussen eb en vloed werden bij eb de sluisdeuren van de haven gesloten. Voor wie ooit in de omgeving van Duinkerken langs haventjes heeft geslenterd is dat niet onbegrijpelijk: tientallen bootjes staan of liggen bij eb schots en scheef op het droge zand.

In zijn herinnering werd het uitvaren van de Pavon vertraagd omdat in opdracht van de Franse commandant gewacht moest worden op een groep Nederlandse militairen die nog onderweg waren naar Duinkerken. Toen die 's middags aan boord kwamen – volgens één van de deelnemers via een touw ladder! – moest worden gewacht op de volgende vloed om uit te kunnen varen. Het gunstige tij was verlopen.

De dadendrang van Watrin had de opvarenden met een aanzienlijke vertraging opgescheept: Het was eb geworden en het schip moest wachten tot het water weer hoog genoeg stond.

15. Als haringen in ton op riskante zeereis

In zijn beschrijving van de ramp met de Pavon suggereert dr. L. de Jong dat het besluit om de Nederlandse soldaten per schip uit Duinkerken weg te sturen door hen als oplossing voor een probleem werd ervaren. In werkelijkheid moesten zij op die manier een probleem oplossen van de Franse bevelhebber van Duinkerken, brigadegeneraal Watrin. Die zijn eigen evacuatieplan bovendien gigantisch in het honderd liet lopen, met fatale gevolgen.

DOCUMENTATIE

(Op 20 mei) scheen er voor de meeste, bij Duinkerken aanwezige Nederlandse militairen, uitkomst te dagen: bijna vijftienhonderd hunner mochten zich aan boord begeven van het stoomschip 'Pavon' dat een week tevoren in Vlissingen met zoveel moeite gelost was; de bedoeling was dat de 'Pavon' (een schip van ruim 4000 brt) naar Cherbourg zou varen. (De Jong, deel 3, pag. 491)

Er 'scheen uitkomst te dagen'. De soldaten 'mochten' zich aan boord begeven.

Ze 'mochten' niks; ze kregen opdracht. Toen 1200 soldaten waren ingeladen en de kapitein het schip wilde laten vertrekken hield Watrin dat tegen. Hij probeerde alle Nederlanders aan boord te krijgen, wat overigens niet lukte. Maar het schip kon daardoor niet op tijd vertrekken en zo trad er een aanzienlijke vertraging op: het werd eb en de sluis werd gesloten. Tijdens de bombardementen die zich intussen herhaalden moet de Duitsers getuige zijn geweest van het inschepen van die aanzienlijke troepenmacht. Ze hoefden dus alleen maar te wachten totdat het schip zee zou kiezen.

Vaandrig Gert Schermers (zie [Belangrijkste bronnen](#)) hoorde bij de militairen die in de loop van de dag steeds ongeruster werden:

De inscheping is om elf uur 's morgens gereed, maar de Pavon blijft daarna nog tot tien uur 's avonds bij de buitenhaven, omdat op gunstig tij gewacht moet worden. Door de voortdurende luchtverkenning van de haven door de Duitsers moet het inschepen van de militairen hen zeker zijn opgevallen, zodat zij ruimschoots tijd hebben de voor hen gewenste maatregelen te nemen.

Dat was ook het algemeen gevoelen aan boord, al werd dat door [Wubbe Horlings](#) misschien wel 35 jaar later opgeschreven:

De hele middag vlogen de Duitsers hoog boven Duinkerken. Natuurlijk hebben ze ons schip wel in de gaten gehad. En dat voorspelde niet veel goeds. Logisch redenerende kwamen we tot de slotsom, dat na vertrek, zodra we niet meer beschermd zouden worden door het afweergeschut, ons schip een gemakkelijke prooi zou worden voor Duitse aanvallen.

Ik heb de beschuldiging nog nergens gelezen. Maar misschien had generaal Watrin wel zo'n hekel aan die Hollanders gekregen (die de strijd hadden opgegeven en maar in de weg liepen, terwijl Frankrijk vocht voor zijn voortbestaan), dat hij willens en wetens het risico liep dat (liever nog meer dan) 1500 Nederlandse militairen zouden verzuipen.

Troepen in de ruimen

De soldaten moesten volgens Horlings een plaats zoeken in de ruimen vlak onder het ijzeren dek. 'Verder naar beneden mocht niet, zodat we behoorlijk dicht op elkaar zaten gepakt. Reden voor de meeste onderofficieren van ons, Jagers, om toch maar een verdieping lager te gaan slapen. Elk ogenblik verwachtten we te kunnen vertrekken'.

Terwijl we wachtten op beweging in het schip, als teken dat we op weg waren, kwam er weer eens een bombardement. Door het hevig afweervuur der Fransen kwamen de bommen van grote hoogte. We zagen er niets van. Ik heb ook niet gemerkt, dat ons schip in beweging kwam; we bleven maar liggen. En het werd steeds later.

Hij veronderstelde dat bommen de sluisdeuren vernield hadden, waardoor de haven was leeggestroomd en nu moest worden gewacht totdat het weer vloed was.

De bomschade aan een sluisdeur werd in 1945 bevestigd in het boek 'Priesters in het veldgrijs' (zie Bronnen), maar of dat van doorslaggevend invloed was op de vertraging is niet duidelijk. Vast staat dat Watrin eiste dat [ook de resterende Nederlanders](#) aan boord zouden worden genomen. De kapitein van de Pavon, Perdrault, protesteerde tegen die opdracht. Pas nadat 200 extra manschappen waren geladen was het de generaal duidelijk dat het schip nu echt tot het maximum was belast. Pas toen aanvaardde hij dat de resterende Nederlanders – rond 500 - aan de wal bleven.

Intussen was het eb geworden en zaten de sluisdeuren van de haven dicht. En inderdaad: nu moest worden gewacht totdat het weer vloed werd.

Volstrekt onverantwoord

Aan boord van de Pavon, concludeert Zuidfront Holland, bevonden zich zo'n 1450 Nederlandse militairen.

'De uiterst heterogene samenstelling van dit aanzienlijke contingent is in 1940/1941 door de militair geschiedkundige onderzoekers nauwkeurig vastgesteld, maar dat dossier is wegens een bombardement in de oorlog verloren gegaan in de Haagse archieven. Uiteindelijk kon men slechts op basis van naoorlogse verslagen en slachtofferlijsten redelijk nauwkeurig vaststellen welke militairen aan boord hadden gezeten.'

Het Regionaal Historisch Centrum Eindhoven beschreef de omstandigheden in een document over de lotgevallen van de soldaten bij de Luchwachtpost Helmond, die ook aan boord waren, [Weerloos aan elk oorlogsgevaar overgeleverd](#) (pdf):

Rond de middag werden de mannen als haringen in een ton in twee ruimen ondergebracht. Door de stank van de in het benedenruim opgeslagen kapok was het er ondragelijk benauwd. Geen drinkwater, geen toiletten; en aan dek gaan mocht niet vanwege het dreigende gevaar van een bombardement. Roken kon ook al niet vanwege het brandgevaar.

Zuidfront Holland noemt de gang van zaken volstrekt onverantwoord:

Door de overbelading van het schip bevonden zich veel manschappen aan dek en onder in het ruim. Het onderste ruim was vrijwel niet in gebruik voor passagiers, omdat daarin katoenballen lagen opgeslagen. Tevens was er een kleine voorraad munitie aan boord. De reddingsmiddelen aan boord waren bedoeld voor de normale bemanning van circa 40 man en dus volslagen onberekend voor de 1.500 extra passagiers die het schip vervoerde. Zwemvesten of andere drijfmiddelen ontbraken vrijwel geheel. Uiteraard kan men dit de Fransen niet euvel duiden, maar het geheel bood een palet aan voorwaarden om een ramp mogelijk te maken in geval van nood.

Anderhalve week na de inscheping, op 1 juni 1940, schreven vier woedende officieren waaronder vaandrig Schermers, net terug op Nederlandse bodem, een scherp 'Rapport' aan de legerleiding, waarin zij onder meer vaststelden:

- Ons inziens schijnt het onverantwoord om een groep van 's morgens 11 uur tot 's avonds 21.30 uur aan boord te laten in een haven, die steeds verkend wordt door vreemde

vliegtuigen.

- Het bevel tot inscheeping was een gevaar voor 1500 mensenlevens, nu geen afweer aanwezig was.

Afschrift Rapport

Breda 1-6-1940

Ondergetekenden verklaren:

- Dat op maandag 20 mei 1940 omstreeks 11 uur een detachement van ongeveer 1500 Nederlandsche soldaten, waaronder eenige officieren (ongeveer 25) zich hebben ingescheept op het m.s. Pavon van Fransche nationaliteit. Commandant was de res. majoor F. de Bruyn van II-2 RI, die hiervoor opdracht ontving. Het detachement marcheerde van de kazerne Jean Barth in Duinkerken naar de haven. Deze inscheeping werd geregeld door de toenmalige Commandant-Zeeland, Schout bij Nacht van der Stadt in overleg met de Fransche bevelhebber. Aangezien aan boord slechts één mitrailleur was en verder geen gewapend geleide aanwezig was, was deze boot een prooi voor ieder vijandelijk vliegtuig.
- Direkt na het verlaten van de haven werd dan ook een aanval gedaan, die in de latere uren met een bombardement eindigde. Dit was 's avonds om 23.10 uur.
- Bij dit bombardement werden gedood ongeveer 100 man, terwijl 125 man ernstig gewond werden, ongerekend nog die genen, die te water zijn geraakt en waarvan niets bekend is.
- Ons inziens schijnt het onverantwoordelijk om een groep van 's morgens 11 uur tot 's avonds 21.30 uur aan boord te laten in een haven, die steeds verkend wordt door vreemde vliegtuigen.
- Het bevel tot inscheeping was een gevaar voor 1500 mensenlevens, nu geen afweer aanwezig was.
- Het schip is op het strand gezet bij Oye Plage, alwaar de geredden zich aan land hebben begeven met behulp van touwen, terwijl toen het eb was, de gewonden ook met touwen naar beneden zijn gelaten en vervoerd zijn naar het ziekenhuis te Calais.

Aldus opgemaakt naar waarheid der feiten:

De reserve eerste luitenant
w.g. M.E.M. van Iersel
De vaandrig
w.g. W.C. Bordon
De vaandrig
w.g. G. Schermers
De vaandrig
w.g. E.J.M. Haffmans

Voor eensluidend afschrift
De Garnizoenscommandant
De Luit. Kolonel
P.E.R. Themann.

Afschrift van het 'Rapport' van 1 juni 1940, waarin vier officieren, waaronder Gert Schermers, beleefd protest aantekenden tegen de 'onverantwoorde' inscheeping van ruim 1400 Nederlandse soldaten op de Pavon.

Schermers bezit nog steeds een kopie van dit bezwaarschrift, met een militaire aantekening voor ontvangst. Maar er is nooit een reactie gekomen. Er was trouwens geen Nederlandse legerleiding meer.

Honger

[Veldpredikant Greeven](#) kreeg niet veel mee van de reden van het oponthoud. Hij verbaasde zich des te meer over de organisatie.

Het werd middag en onze mannen werden onrustig. Ze hadden nog niet ontbeten en begonnen begrijpelijkerwijze honger te krijgen. Aan boord was niets te krijgen. Toch een rare organisatie om 1450 mensen [1800 in zijn origineel] op een schip samen te stuwen voor een reis van 20 uren en dan niet te zorgen voor proviand, noch ook te zorgen dat de

menschen in ieder geval vooraf een behoorlijke portie naar binnen hadden kunnen slaan. Maar aan de organisatie heeft het in die dagen heel wat ontbroken. (Greeven, pag. 31)

Eindeloos afwachten

Greeven vertelt dat van het oponthoud gebruik werd gemaakt om voedsel in te slaan en de onrustige manschappen te kalmeren.

Toen hebben we snel de koppen bij elkaar gestoken en een verplegingsofficier met eenige manschappen erop uit gestuurd om nog wat etenswaren in te slaan. Die expeditie heeft uren in beslag genomen. Uren, warin een aalmoezenier [[Lam](#), in de kantlijn], een buitengewoon kalm en flink mensch, en ik de grootste moeite hebben moeten doen om de mannen gerust te stellen. We gingen van ruim tot ruim en probeerden de kerels, die zoo dicht op elkaar gestuwd waren dat ze niet eens konden liggen, wat op te monteren.

Intussen maakte de veldpredikant plannen voor een kerkdienst, morgenochtend, op volle zee:

Toen ik m'n actentasch nog eens nakeek, om daaruit wat te halen, ontdekte ik daarin nog een honderdtal liederenbladen, die we gebruikten op onze samenkomsten van militairen en nog een vijftig 'Wachtwoorden', de bekende krantjes [het orgaan 'Het Wachtwoord' werd uitgegeven door de Raad van Legerpredikanten]. Aanstonds was m'n plan gemaakt. Het was nu al schemerdonker en in de ruimen was al niets meer te zien. Maar morgen zouden we een hele dag voor de boeg hebben. Ik sprak met den aalmoezenier af, dat we morgenochtend samen de ruimen zouden afgaan, en daar met de jongens een korte godsdienstoefening zouden houden. Dat hadden ze in langen tijd niet meegemaakt, en de tocht zou er nog mee worden bekort ook. (Greeven, pag. 31)

Slag om Duinkerken

De Nederlandse soldaten die achterbleven speelden, aldus het verslag van veldpredikant Greeven, een week later kennelijk nog een belangrijke rol in de [Slag om Duinkerken](#). De Duitse soldaten vertelden ons in die dagen te Calais [tijdens zijn verpleging voor verwondingen bij het bombardement op de Pavon], dat zij na Holland geen Hollander meer gezien hadden, maar dat ze toen bij Duinkerken weer tegen Hollandsche soldaten moesten vechten.

Dat was merkwaardig, want

het belachelijke van de situatie der Nederlandsche soldaten komt wel hierin uit, dat wij in Frankrijk door de Franschen ontwapend werden, dat het zoo met alle Nederlanders ging. Praktisch kwam het neer op interneering met slechte verzorging, als men tenminste nog van verzorging wil spreken. Maar toen een week later het Engelsche en het Fransche expeditieleger in het nauw kwam, toen kregen de Hollandsche jongens hun wapens weer terug en werden zij de voorste linies ingezonden, om de Franschen en de Engelschen gelegenheid te geven zooveel mogelijk ongehinderd af te trekken. Zoolang we nog het gevoel hadden nog iets voor het Vaderland te kunnen doen, waren we tot alles bereid. (Greeven, pag. 37)

16. De hel breekt los

Het verhaal van Wubbe Horlings

De stemming aan boord was gelaten. Niet paniekerig. Maar ook werden er geen moppen meer verteld.

We richtten ons zo goed mogelijk in voor de nacht. Schoenen losmaken, maar wel aanhouden. Als het nodig mocht zijn, moest je ze zo uit kunnen schoppen.

We lagen onder het stalen dek. In het midden een groot vierkant gat: de planken waren niet aangebracht. We zagen de heldere hemel, verlicht door de maan. We doezelden wat.

Ineens gebrom in de lucht. "Dekken!", werd er geroepen. Drie Duitse vliegtuigen, ik denk jachtbommenwerpers, vlogen van achter naar voren over het schip. En terwijl ze overvlogen, vuurden de Duitsers met hun boordwapens. We zagen het vuur van het dek opspatten, als de kogels dat dek troffen. Griezellig. Maar er kwam geen paniek. Gelaten lieten we alles over ons heen komen.

Er was weinig contact tussen achter- en voorschip. Er werd wel wat gepraat over doden en gewonden, maar niemand wist het precies. Maar toen waren de Duitsers er al weer, weer van achter naar voren. Alles ging op dezelfde manier: gierende bommen, doffe knallen uit het voorschip, hevig vuur uit de boordwapens, vuurwerk op het dek.

En zo ging het vijf maal achter elkaar. Je raakte er aan gewend.

Fatale ruil

En toen bleven ze weg. We konden gaan slapen. We lagen met ons hoofd tegen de zijwand van het schip. Ik moest mijn knieën optrekken, anders schopte ik tegen het hoofd van een soldaat, die zich daar neergelegd had.

Naast mij lag een Jager die ik kende. We waren wel geen dikke vrienden; eigenlijk lagen we elkaar niet zo goed, maar daar dacht je nu natuurlijk niet aan. Hij was alles kwijt, zijn dekens, enz. Zelfs had hij een officiersuniform aan, omdat hij zijn eigen uniform ook kwijtgeraakt was. De sterren had hij er af gehaald.

Omdat ik mijn dekens wel had, bood ik hem aan, ook maar onder mijn dekens te kruipen. Hij wilde zeker iets terugdoen, en stelde voor van plaats te ruilen, want, zei hij: "Jij bent langer dan ik en jij hebt minder ruimte."

Zo gezegd, zo gedaan. Niet lang daarna was hij dood!

De hel breekt los

We gingen maar slapen. En ik viel in een diepe slaap; zó diep, dat ik niet eens hoorde dat we weer gebombardeerd werden.

Deze keer kwamen de bommen in ons ruim terecht. Ik heb geen schoten gehoord, en ook geen gieren; zelfs hoorde ik niet het ontploffen van de bommen, al gebeurde dat op nog geen tien meter van mij vandaan. Wel werd ik van dit lawaai wakker, want ik heb nog wel gehoord dat de bomscherven de wand raakten.

Even was het toen doodstil. Het eerste wat ik opmerkte was, dat de motoren nog wel werkten. Gelukkig, dacht ik, het schip drijft dus nog.

< Het is niet bekend welk vliegtuig de fatale bom liet vallen. Waarschijnlijk was het een Stuka, de Duitse duikbommenwerper die zijn vernietigende kracht tijdens de Blitzkrieg heeft bewezen. Hij was zo populair dat de Duitse posterijen er een postzegel aan wijdden.

En toen brak de hel los. Overal klonk gegil, gevloek en ook hoorde je bidden. Uit wel tien monden klonk de kreet: "Moederrrr....."

In dit lawaai klonken toen twee korte droge knallen. Later hoorde ik, dat een van onze sergeants die beide benen kwijt was, en die een revolver achtergehouden had toen wij onze wapens hadden moeten afgeven, een eind aan zijn leven had gemaakt.

Bijna al onze onderofficieren waren omgekomen. In strijd met het gebod van de Fransen waren ze een trap lager gegaan, om wat meer ruimte te hebben; boven was het immers overvol. Een van de bommen schijnt midden tussen hen in te zijn ontploft.

Baal katoen breekt val

En nu was het zaak naar boven te komen. Je kon geen hand voor ogen zien: letterlijk, want ik heb het geprobeerd.

Ik voelde iets warmes over mijn rechterwang. Toen ik met mijn hand over mijn hoofd streek, voelde die hand nat aan. Ik was dus gewond, maar voelde geen pijn. Later bleek, dat ik een bomscherf tegen mijn rechterslaap gekregen had. Een militaire arts vertelde me dat, als die bomscherf een centimeter verder terecht was gekomen, ik ook dood zou zijn geweest.

Nu was het zaak, zo gauw mogelijk boven te komen. Ik wist dat schuin rechts voor me, bij de tegenovergestelde wand, een ladder stond. Daar moest ik dus heen. Omdat je geen hand voor ogen kon zien liep ik voetje voor voetje naar die hoek toe. Het verwonderde me, dat ik niet tegen iemand aanliep. Zo bewoog ik me voorwaarts.

Ineens had ik geen grond meer onder mijn voeten. Ik stortte naar beneden. Ik was de enige niet. Veel jongens zijn te pletter gevallen op de bodem van het schip. We hebben later wel iemand opgehaald die met zijn hoofd op een richel terecht was gekomen, die gevormd werd door de randen van de stalen platen van de scheepswand die aan elkaar gelast waren. Maar ik had nog geen schrammetje, omdat ik terecht kwam op een achtergebleven baal katoen, die ook nog niet smeulde. Want op de bodem waren een aantal balen achtergebleven, waarvan een deel in brand was geraakt, of liever: ze smeulden. Daardoor was het zo pikdonker in ons ruim,

Grenzen aan naastenliefde

Er heerste een verstikkende atmosfeer. Ik verwachtte binnenkort het bewustzijn te zullen verliezen. Eigenaardig was, dat ik heel rustig was. Ik dacht aan mijn meisje, Truus. Ze zou mij nooit meer zien, dacht ik. Maar ik had geen angst. Ik bad of God haar nabij wilde zijn.

En toen.... scheen iemand met een zaklantaarn van boven naar beneden. En in die bundel licht, die door de minder dicht wordende rook drong, zag ik een dubbel-T-balk, die door de bommen moest zijn losgerukt, naar beneden was gevallen en nu muurvast vastzat in de bodem, waar hij waarschijnlijk doorheen was geslagen, Hij stak schuin omhoog, Als ik daar op zou kunnen klimmen, zou ik misschien het bovenliggende ruim kunnen bereiken.

Toen ging het licht uit. Maar ik liep naar de plek waar ik wist dat de paal was. Iemand anders wilde mij voorbij. Hij had de paal zeker ook gezien. Hij wilde mij opzij duwen, maar ik dacht aan de tekst: "Hebt uw naaste lief als u zelf" en ik bedacht: er staat: "als uzelf, niet méér dan uzelf" en slingerde hem achteruit met de woorden. "Nee, joh, wie 't eerste komt het eerste maalt, ik was eerst."

Ik bereikte de balk en klom naar boven, Toen ik boven op de balk stond kon ik met mijn handen boven de rand van het volgende ruim komen. Ik ben nooit sterk geweest in klimmen of andere gymnastiek, maar nu was ik met een slinger een verdieping hoger.

Achter mij kwam de soldaat, die ik achteruit geduwd had. Ik was toch blij dat ik hem de hand toe kon steken en hem zo naar boven kon helpen.

Ondertussen was de lucht wat minder verstikkend geworden. En zo konden we zonder veel moeite helemaal boven komen.

17. Nachtmerrie op het Nauw van Calais

Vaandrig Gert Schermers geeft in het verhaal dat hij later schreef aan de hand van de hem bekende rapporten een [helder overzicht](#) van opvarenden, gevolgen van de luchtaanval en van de reddingsacties (zie hiernaast).

De Nederlandse soldaten waren in de ruimen van het SS Pavon geladen; 600 man voor, 200 in het midden en 600 achter; ze lagen er als haringen in een ton. De officieren - 32 man, waaronder zes artsen, één aalmoezenier en één veldpredikant - werden ondergebracht in de messroom en onder de commandobrug.

Veldpredikant Ph.Jac. Greeven (in de rang van majoor) zat 'eerste rang' bij de gebeurtenissen die zouden volgen, terwijl hij van de verschrikkingen die het Duitse bombardement in de ruimen aanrichtten pas vernam toen hij in Calais in het ziekenhuis was opgenomen.

'We waren gezien'

Inmiddels waren we vertrokken, naar onze verwachting, maar toch ook tot onze teleurstelling, zonder eenige begeleiding. In de buitensluis liggende werd in Duinkerken juist luchtalarm gemaakt, en een vliegtuig konden we van de boot af juist waarnemen. We konden er dus op rekenen dat we gezien waren.

(...) Toen het donker werd en omdat we in de kajuit met een 25 tal officieren opgepropt zaten, ging ik met een jonge dokter naar buiten om daar van een inderdaad prachtige zee te genieten. Maar toen we halfweg Duinkerken en Calais waren brak het lieve leven los.

Eerst zagen we het vuurwerk te Calais. De luchtafweermitrailleurs hebben om de zoveel kogels een lichtkogel zitten. (...) Ik vloog naar achteren om de jongens te waarschuwen onder de houten luiken vandaan te gaan. Maar nauwelijks had ik het middenschip bereikt of 'raketakketak!' Daar floten de mitrailleurskogels ons al om de ooren. Het kleine luchtafweermitrailleurkje, dat we op het achterschip hadden, liet zich ook niet onbetuigd, maar het kon in z'n eenzaamheid maar weinig beginnen en de kustbatterijen waren te ver weg om eenig doel te sorteeren.

Ook vaandrig Schermers, midscheeps onder de commandobrug, herinnert hoe de vreedzame nacht opeens werd verstoord:

Bij een volkomen heldere hemel varen wij eindelijk om 10.00 uur 's avonds uit. Reeds voordat we de haven verlaten hebben, worden we opgemerkt en even gevolgd door een Duits verkenningsvliegtuig. Voor de verdere reis voorspelt dit weinig goeds, maar de eerstvolgende uren gebeurt verder niets. Wij varen zo dicht langs de kust, dat wij in de heldere nacht links de duinen kunnen zien.

Juist als wij denken dat het ergste gevaar nu wel voorbij is worden we door een overvliegend vliegtuig met mitrailleurs beschoten. De daardoor ontstane paniek wordt nog erger, als het vliegtuig op de terugweg ons met een bom probeert te raken. Het is zo helder, dat we het vliegtuig kunnen volgen en het na het draaien in de verte weer naar ons toe zien komen. Bij de daarop volgende duikvlucht mist de bom ons opnieuw en dit herhaalt zich enkele malen (totaal 4x?)

Een aantal relevante gegevens uit deze rapporten:

1. Aantal militairen aan boord S.S. "Pavon" 20 mei 1940

Ingescheept: 1 ^e groep Jean Bart kazerne 10.00 – 11.30:	1.135 man
Ingescheept: 2 ^e groep 's morgens aangekomen vanaf 12.00:	300 man
Totaal:	1.435 man

Op "Pavon" als volgt ingedeeld:

Voorruim:	600 man
Middenruim:	200 man
Achterraum:	600 man
Messroom+onder commandobrug:	32 officieren

2. 32 officieren: waarvan 6 doktoren – 1 aalmoezenier – 1 veldprediker
3. Fourage: 1 rantsoen scheepsbesluit + ½ blik vlees per man
4. Reddingsmiddelen: 4 kl. sloepen + beperkt reddingsmateriaal.
5. Bewapening: 2 mitrailleurs (kl.) 1 mitrailleur + 1 kl. kanon.
6. Radio: Geen
7. Vertrek: 21.30 uur
8. Luchtaanval: Mitrailleur 22.30 uur daarna 2x (?) bom.
Voltreffer: 23.50 uur
9. Reddingsboten: 2x Stuurboord opvarenden gered door "Chasure 41" en overgebracht naar Boulogne .
2x bakboord: blijven hangen – en omgeslagen inzittenden gedeeltelijk verdronken.
10. Op strand gezet: ± 0.30 – 1.00 uur
11. Van boord: 1e groep 2.30 uur – met vloten – 100 m. zwemmen rust langs touwen etc. vanaf 3.30 uur (12 m. hoog!)
12. Gewonden:
26 gewonden op zee overgenomen door de patrouilleboot.
62 gewonden vanaf schip op strand tussen 4.00 – 5.00 uur.
Alle gewonden naar Ziekenhuis in Calais, waar volgens één van de rapporten 100 gewonden werden geteld. Één gewonde is tijdens transport overleden.
13. Gesneuvelden
Aangenomen moet worden, dat aan boord 38 militairen gedood zijn (staan als vermist opgegeven) en wel:
15 doden op het bovendek
15 doden op het bovenste middendek
8 doden op het onderste middendek

Verder zijn 9 militairen overboord gesprongen en verdronken, waarvan er 8 later geïdentificeerd zijn en 1 wordt vermist. In het ziekenhuis te Calais zijn 4 militairen overleden vanwege verwondingen, waarvan 1 tijdens transport naar het ziekenhuis.

Later zijn tijdens de verdere tocht naar Nederland 3 militairen gesneuveld kort na de gevangenneming in Frankrijk en 3 militairen bij een bombardement in Oostende.

'Relevante gegevens' over de gebeurtenissen met de Pavon in het verslag van vaandrig Geert Schermers.

We kunnen niets anders doen dan afwachten, maar beseffen dat dit slecht voor ons moet aflopen. Omdat je alleen passief kunt blijven afwachten, onderga je eigenlijk alles als een belangstellend toeschouwer, die zeer benieuwd is hoe alles toch wel zal aflopen. Het is zoiets als wanneer je in de bioscoop naar een film kijkt waarin je zelf meespeelt. Ik herinner me dat ik dacht dat het erg interessant zou zijn als ik dit later nog eens aan iemand zou

kunnen vertellen. In werkelijkheid heeft het jaren geduurd voordat ik er met iemand over wilde praten!

Veldpredikant gewond

Bij de tweede aanval raakte dominee Greeven zwaar gewond. Zijn verslag, [Herinneringen aan de oorlogsdagen van 10 Mei – 6 Juni 1940](#) (48 pag., pdf) is ongedateerd, maar lijkt kort na thuiskomst op papier te zijn gezet en later nog aangevuld met aantekeningen in de kantlijn. Zie ook [Belangrijkste bronnen](#).

Het verhaal van de veldpredikant, over het bombardement op de Pavon en de gevolgen, wordt hieronder vrijwel integraal weergegeven (Greeven, pag. 33 - 37), waarbij bijvoorbeeld gebeurtenissen waarover hij later vernam (toen hij in het ziekenhuis lag) 'in de tijd' werden gezet. Het wordt aangevuld met het ooggetuigeverslag van vaandrig Schermers, die het in 2013 nog steeds kan navertellen. In volgende hoofdstukken wordt gebruik gemaakt van de beschrijving in meer officiële bronnen.

(...) Bij de tweede raid, die het vliegtuig nu zwaar brommend ondernam, voelde ik opeens een hevige klap op den schouder. Dat zal wel een verwonding zijn, dacht ik bij mezelf. En een seconde later voelde ik het lauwe bloed langs m'n rug en arm stroomen. Ik ging naar de kajuit, waar net een dokter aan de deuringang stond. (...) terwijl buiten het bombardement lustig door ging en de eerste bom geworpen werd, die het heele schip deed dreunen. (Greeven, pag. 33)

De dokter constateerde een 'snee over het rechterschouderblad van 16 c.m. lang, 3,5 c.m. breed en diep tot op bot'. Na het verbinden adviseerde de arts om in de kajuit op de rustbank te gaan liggen, onder een jas.

Sauve, qui peut

Ik had er misschien twee minuten gelegen en toen kwam de derde raid, met een treffer [er stond voltreffer, maar 'vol' is (waarom?) weggestreept] in een der ruimen en een paar slippers die juist langs het schip in zee kwamen, genoeg dichtbij evenwel om je het gevoel te geven dat het geheele schip werd opgelicht. Spoedig daarna viel er nog een bom midden in het middenruim, vlak bij ons.

En dat was het teken voor een algemeen [sauve, qui peut](#). Een ontzettende verwarring ontstond. De beide treffers waren brandbommen en hadden het schip in brand gestookt. Ze waren door de dekplanken in het eerste ruim en door de vloer daarvan in het tweede ruim gevallen en hadden daar opgeslagen kapokballen in brand gezet. Bovendien was het schip lek geslagen en begon te zinken. De kapitein, die trouw op zijn post bleef, stuurde het schip naar den wal en zette het aan den grond.

De bom schoot enkele meters langs vaandrig Schermers heen het ruim in. Doordat hij beneden ontplofte werden de scherven door het stalen dek grotendeels tegengehouden. Schermers en zijn metgezellen werdendoor de luchtdruk enkele meters weggeslingerd. Zelf raakte hij even buiten bewustzijn.

Het was een voltreffer in het ruim achter de commandobrug. De bom vernielde het tussendek, waardoor de daar aanwezige militairen op het laagste dek vielen, waar de bom ontplofte en brand veroorzaakte. De paniek en de chaos waren niet te beschrijven, het gevaar van verdere beschietingen was niet denkbeeldig terwijl evenmin duidelijk was of het schip zou blijven drijven. De chaos aan boord werd nog verergerd toen het Duitse toestel als afscheid ons nog een keer met mitrailleurs bestookte.

Pieter van den Berg bewerkte documentatie over de Pavon tot een animatievideo, die waarschijnlijk een goed beeld geeft van de gevolgen van het bombardement. Zie [Belangrijkste bronnen](#)

Zelf raakte hij door de luchtdruk even even buiten westen.

'Toen ik bijkwam herinner ik me een gevoel van verbazing dat ik nog leefde, en vervolgens van geluk toen na voorzichtig aftasten bleek dat ik beide armen nog had en deze ook kon gebruiken. Voorzichtig probeerde ik vervolgens mijn benen en toen die evenmin gewond bleken (...) voelde ik mij, ondank alle ellende om me heen, voor even heel gelukkig.

In 'De strijd in Zeeland - Mei 1940' worden de gevolgen van het bombardement gedetailleerd beschreven:

Het schip werd midscheeps getroffen in het middenruim aan de zijde van de commandobrug. De bom drong door tot het onderruim. De katoenenballen begonnen te branden, waardoor zich veel rook ontwikkelde. Bovendien werd tengevolge van de explosie de luiken, welke de afscheiding tussen midden- en onderruim vormden, weggeslagen, waardoor de daarop gelegen 50 à 60 man grotendeels in het onderruim terecht kwamen.

Schermers was er getuige van dat de kapitein van het schip, als enige, het hoofd koel hield:

Hij wist, temidden van het inferno aan gekerm, brand en al het overige, bekend te maken dat hij de Pavon op het strand zou zetten, dat het water zou zakken en dat we bij eb via touwladders op het strand konden komen. Maar hij sprak Frans; wat hij zei werd maar door een beperkt aantal opvarenden gehoord en door nog minder begrepen. Er was paniek. Het strijken van de reddingboten mislukte gedeeltelijk; de reddingboot kapseisde en de opvarenden vielen in het water. Mensen sprongen overboord. Schepen in de buurt konden niet dichtbij komen door hun diepgang. Toen een Franse escorteboot langzij kwam sprongen tientallen soldaten zes meter naar beneden, waarbij velen ledematen braken. Uiteindelijk zakte het water inderdaad, konden de gewonden van boord worden getakeld en de rest van de opvarenden zich langs touwen op het strand laten zakken.

Gaten van twaalf meter diep

Greeven kon betrekkelijk snel het schip verlaten. Hij werd vervoerd naar het ziekenhuis van Calais, waar tientallen gewonden werden binnengebracht.

De verwondingen waren voor het overgrote deel van dezelfde aard. Er waren enkele scherf- en brandwonden. Maar de meeste wonden waren beenbreuken, gekneusde ruggen en lendenen, verstuipte voeten enz. (Greeven, pag. 37)

Iedereen had het over de verschrikkingen die ze nog maar net achter de rug hadden.

Toen de bommen insloegen hadden zij groote gaten geslagen in den vloer van de bovenste ruimen. Zij, die door de bom getroffen werden, waren natuurlijk onmiddellijk dood. Dat zal ook wel het geval zijn geweest met degenen die in de onmiddellijke omgeving van de plaats van inslag lagen of zaten. Maar na de inslag was er een paniek ontstaan. Allen renden in de duisternis naar de kant, waar de trappen stonden, om uit het ruim te komen, maar velen renden pardoes in de door den bom geslagen gaten van de vloer en vielen zes meter en meer naar beneden. Anderen vielen er bovenop. Sommigen vielen van het dek zelfs heelemaal in de diepte, elf, twaalf meter hoog.

Aan boord van de Pavon waren, aldus 'De strijd in Zeeland - Mei 1940', de officieren van gezondheid zo goed en zo kwaad als het ging in de duisternis de geworden gaan verzorgen.

Het was een verschikkelijke toestand, waarbij de angstkreten der gewonden en het geschreeuw der in paniek zijnde massa zich vermengde. Aalmoezenier Lam, die zijn tegenwoordigheid van geest had bewaard, verleende geestelijke bijstand aan de stervenden.

Verschillende soldaten danken hun leven aan het doortastende optreden van één collega:

Bij de reddingspogingen heeft één soldaat zich bijzonder onderscheiden. Met een gasmasker gewapend, daalde hij tot 10, 12 keer in het brandende ruim om hulpeloze kameraden te redden, net zolang, tot de rook zoo dik werd, dat hij niets meer zien kon.

Daar was [Wubbe Hurlings](#) ook getuige van geweest.

Verstikkende rook

'Uit de ruimen steeg een verstikkende rook omhoog', vervolgt Greeven zijn verslag over wat er aan boord gebeurde. 'En alles wat gedaan werd gebeurde zóó tegelijkertijd en zóó door elkaar, dat het feitelijk niet te beschrijven is'.

Een sloep, die Fransche matrozen ijlings wisten te bezetten en waarmee zij poogden zich in veiligheid te brengen, sloeg om. Een tweede sloep bleek lek te zijn en zonk. In allerijl werden van dekplanken vloten gemaakt, terwijl anderen hun kameraden, die nog in de ruimen waren, en waarvan sommigen niet eens meer konden lopen, met touwen probeerden omhoog te halen. En dat alles, terwijl het daar in de diepte nog brandde en rookte, dat het een aard had.

'De strijd in Zeeland - Mei 1940' weet meer over de reddingboot die scheef in de takels kwam te hangen.

Een officier van gezondheid werd 'door de in paniek zijnde mannen zijns ondanks in de reddingboot gedrongen met talrijke anderen op hem. Nadat de sloep kantelde heeft hij driekwart uur rondgezwommen en zich daarbij van zijn kleren ontdaan. Hij werd naar hij

meedeedeelt, door een klein Frans patrouillevaartuig gered en te Duinkerken aan land gebracht.

Greeven had zich 'nog nooit zo ongelukkig gevoeld als toen'.

Met een half lamme arm kon ik niet meehelpen de zware vloten in zee te gooien. Groepjes jongens werkten samen om elkaar te helpen. En in de onbeschrijflijke drukte van ineens al die mensen op het dek [er stond '1800'; het ging om de mensen die in staat waren die zichzelf in veiligheid te brengen] liep ik meer in den weg dan dat ik goed deed.

Tot overmaat van ramp streek nog eens dat vliegtuig over ons schip heen, al mitrailleurde, en wierp nog een laatste bom, die boven op de commandobrug terecht kwam en daar een onbeschrijflijke verwoesting veroorzaakte. (Greeven, pag. 35)

Geluk gehad

[Piloten van Duitse bommenwerpers](#) wijzen trots aan wat voor schepen ze te grazen hebben genomen. (Nexusboard.net - Mai 1940 Forum) >

De volgende ochtend bleek de brand aan boord van de Pavon te zijn geblust; volgens Greeven doordat het schip lek was geslagen. De eerste schatting van het aantal slachtoffers was volgens hem 'honderd doden en een dikke zestig gewonden'.

Wij mogen nog van geluk spreken, Bij een dermate volgeladen boot had het aantal slachtoffers gemakkelijk het drie-, vierdubbele kunnen halen. Waren we bovendien nog in volle zee geweest, dan was er waarschijnlijk niets van ons terecht gekomen, want de reddingsmiddelen waren absoluut onvoldoende. Het was een absoluut onverantwoordelijke daad een dergelijk aantal mensen weg te sturen op een schip zonder begeleiding of voldoende bescherming. Naar mijn bescheiden meening is de bevoegde autoriteit hierin zonder pardon tekort geschoten. En dat klemt des te meer, daar deze bevoegde autoriteit een zeeofficier was, die dus de gevaren van de scheepvaart kende. (Greeven, pag. 37)

Hij doelt, niet geheel terecht, op de Zeeuwse [commandant Van der Stad](#).

18. Derde bom was voltreffer

De verschillende bronnen noemen van elkaar afwijkende tijdstippen voor het uitvaren van de Pavon. Zuidfront Holland stelt: 'De Pavon vertrok om 21.15 uur Nederlandse tijd van de kade bij Duinkerken'. Volgens dr. L. de Jong volgde de Duitse aanval 'ongeveer tien uur's avonds, een uur na het uitvaren'. Veel Franse bronnen laten het schip om 21.55 uur vertrekken en stellen dat de bommen vielen toen het schip 'om 23.30 uur was gevorderd tot boei CW'.

DOCUMENTATIE

Maar iedereen is het er over eens dat het bombarderen ruim een uur na vertrek begon.

Om ongeveer tien uur 's avonds, een uur na het uitvaren, werd het convooi door een Duitse bommenwerper aangevallen. De 'Pavon' werd getroffen: een bom ontplofte in het onderruim waar balen katoen opgetast lagen. Brand ontstond; zware rookwolken stegen op. (De Jong, deel 3, pag. 491)

'[Het schip vertrok uiteindelijk op 21.55 uur](#)', meldt de site 'Wrakken van de Ponant' over de 'paquebot' Pavon. 'Om 23.30 uur was het schip gevorderd tot boei CW. Toen vloog een Duits vliegtuig vier keer over het schip en liet elke keer een bom vallen.

Afwijkende tijden

De verwarring ontstond, meent Zuidfront Holland, doordat in Europa in 1940 [diverse – sterk uiteenlopende – nationale tijden](#) werden gehanteerd.

In Nederland is vannacht de Duitse zomertijd ingevoerd

Het A.N.P. meldde officieel d.d. 15 Mei:

Op bevel van het opper-commando van de Duitse bezettingstroepen wordt met onmiddellijke werking bekend gemaakt, dat tot nader order in geheel Nederland de bevolking dezelfde verduisteringsmaatregelen moet treffen als reeds gedurende de afgelopen dagen van kracht geweest zijn.

Teneinde gedurende de volgende dagen de gevolgen van deze maatregelen zoo gering mogelijk te doen zijn, wordt verder bepaald, dat nog hedennacht om 24 uur in Nederland dezelfde tijd (zomertijd) als in Duitsland zal worden ingevoerd. Daarom moeten alle klokken om 24 uur zoo gezet worden, dat zij 1.40 aanwijzen.

Het bovenstaande besluit heeft tegelijkertijd gunstige economische gevolgen, daar bijna twee uren daglicht voor den avond gewonnen worden.

Nederland had in 1940 pas 31 jaar een standaard nationale tijd. Voordien hadden vrijwel alle grote plaatsen een tijd die ten opzichte van de lengtegraden was afgemeten. Die kon [per plaats verschillen](#). Zo was de Amsterdamse tijd (gemeten vanaf de Westertoren) 28 seconden vroeger dan de Gorkumse tijd. In 1909 werd de middelbare tijd of Amsterdamse tijd tot nationale standaard verheven.

In Frankrijk, België en het Verenigd Koninkrijk gold GMT ([Greenwich Mean Time](#)) als standaardtijd. Het was daar dus twintig minuten vroeger dan in Nederland. In Duitsland was het veertig minuten later.

Het was nog ingewikkelder omdat in die vier landen de zomertijd al was ingevoerd, waardoor de tijd in Nederland nog sterker verschilde van zijn buurlanden; op 10 mei 1940 liepen we 40 minuten achter op België, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk en 1.40 uur op Duitsland. De zomertijd stond voor Nederland, zegt Zuidfront Holland, pas op 16 mei op de rol.

Maar onmiddellijk na de capitulatie, op < 15 mei, werd in 'Holland' de klok 1.40 uur vooruit gezet; 40 minuten om het verschil met Duitsland te overbruggen plus een uur voor de zomertijd, omdat de Duitse tijd ook in bezet gebied ging gelden. Dat gold dus nog niet voor 'vrij' Zeeland, waar wellicht op 16 mei de zomertijd werd ingevoerd en na de overgave ook nog eens de

Duitse tijd (bronnen ontbreken).

De tijdsverwarring verklaart overigens nog niet waardoor de geciteerde tijdstippen van het drama van de Pavon bij De Jong en in Frankrijk een vol uur verschillen.

Toen België en Frankrijk werden bezet ging de Duitse tijd ook daar gelden, en dat is sindsdien zo gebleven (behalve toen de zomertijd in opnieuw werd ingevoerd, de DDR niet mee wilde en West-Duitsland er daarom tijdelijk ook van af zag, om binnen Duitsland nog een soort van eenheid te bewaren).

Onbekende bestemming

Het was al laat in de avond toen de Pavon eindelijk het ruime sop koos. Met onbekende bestemming. Het was, zegt De Jong, de bedoeling dat de Pavon naar Cherbourg zou varen (deel 3, pag. 454).

Het doel van de reis was onbekend, maar, zegt soldaat Wim van Loenhout:

De een zei: 'We gaan naar Engeland' en een ander zei weer: 'We gaan naar Le Havre'.

Wubbe Horlings hoorde ook dat [Le Havre het doel](#) was:

Er werd ons verteld, dat we met een Frans schip naar Le Havre gebracht zouden worden. Op zichzelf vonden we dat nog niet zo gek. Al moesten we nu dan toch werkelijk onze fietsen achterlaten. Immers: Le Havre betekende: verder van de vijand vandaan. Ongewapend als we waren, voelden we ons niet zo flink. Dus, hoe verder weg, hoe beter.

Volgens [Zuidfront Holland](#) was La Rochelle, de thuishaven van het schip, voor deze reis de eindbestemming.

De Pavon vertrok met zo'n 1.450 man Nederlanders (en enige burgers en mogelijk enige militairen van andere nationaliteiten) alsmede een kleine lading katoen met eindbestemming La Rochelle, de oorspronkelijke thuishaven van de Pavon. Als escorte tot aan Cherbourg voeren vier jagers [no. 9, 10, 11 en 41] mee van de zogenaamde chasseurs-sousmarine klasse.

Deze zeer kleine scheepjes, 38 meter lang, en in feite nauwelijks groter dan een sleepboot, hadden 130 ton waterverplaatsing, een bemanning van 25 man en hadden een bewapening van een 75 mm kanon en enkele mitrailleurs. Sommige hadden een beperkte dieptebom installatie. Ze waren bijkans waardeloos als escorte en hadden dan ook vooral een symbolische waarde

De Pavon vertrok om 21.15 uur Nederlandse tijd van de kade bij Duinkerken, kort nadien gevolgd door haar gelegenheidsescorte.

Wubbe Horlings herinnert zich (ca. 35 jaar later) dat er [vijf keer bommenwerpers overvlogen](#).

En toen bleven ze weg. We konden gaan slapen. We lagen met ons hoofd tegen de zijwand van het schip. Ik moest mijn knieën optrekken, anders schopte ik tegen het hoofd van een soldaat, die zich daar neergelegd had.

Naast mij lag een Jager die ik kende. We waren wel geen dikke vrienden; eigenlijk lagen we elkaar niet zo goed, maar daar dacht je nu natuurlijk niet aan. Hij was alles kwijt, zijn dekens, enz. Zelfs had hij een officiersuniform aan, omdat hij zijn eigen uniform ook kwijtgeraakt was. De sterren had hij er af gehaald. Omdat ik mijn dekens wel had, bood ik hem aan, ook maar onder mijn dekens te kruipen. Hij wilde zeker iets terugdoen, en stelde voor van plaats te ruilen, want, zei hij: "Jij bent langer dan ik en jij hebt minder ruimte."

Een formatie Heinkel He 111-bommenwerpers boven Het Kanaal. Afbeelding op [fotosite \(The Atlantic\)](#) over [The Battle of Britain](#), die later nog zou volgen. Foto: Bundesarchiv Deutschland.

Zo gezegd, zo gedaan, Niet lang daarna was hij dood!

En toen probeerde iedereen tot rust te komen. Horlings sliep zo diep, dat hij de volgende bom niet eens heeft horen vallen:

We gingen maar slapen. En ik viel in een diepe slaap; zó diep, dat ik niet eens hoorde dat we weer gebombardeerd werden.

Deze keer kwamen de bommen in ons ruim terecht. Ik heb geen schoten gehoord, en ook geen gieren; zelfs hoorde ik niet het ontploffen van de bommen al gebeurde dat op nog geen tien meter van mij vandaan. Wel werd ik van dit lawaai wakker, want ik heb nog wel gehoord dat de bomscherven de wand raakten.

Even was het toen doodstil. Het eerste wat ik opmerkte was, dat de motoren nog wel werkten. Gelukkig, dacht ik, het schip drijft dus nog.

En toen brak de hel los. Overal klonk gegil, gevloek en ook hoorde je bidden. Uit wel tien monden klonk de kreet: "Moederrrr....."

Bombardement

Het drama dat door veel van de opvarenden werd gevreesd had zich voltrokken. De Jong:

Om ongeveer tien uur 's avonds [volgens de meeste Franse bronnen rond 23.00 uur], een uur na het uitvaren, werd het konvooi door een Duitse bommenwerper aangevallen. De Pavon werd getroffen: een bom ontplofte in het onderruim waar balen katoen opgetast lagen. Brand ontstond; zware rookwolken stegen op.

Meteen kwam het, citeert De Jong C. D. Kamerling in 'De strijd in Zeeland', tot 'een geweldige paniek'.

Scheepsbrand in Het Kanaal op 21 mei 1940, een dag nadat de Pavon werd gebombardeerd. [Deutsche Schnellboote versenken den französischen Zerstörer Jaguar](#) zegt de Duitse website Seekrieg 40-45. Het was slechts één van de zes geallieerde schepen die toen tot zinken werden gebracht. Zie verder 21.-24.4.40. >

Zuidfront Holland behandelt het bombardement in een ruimere context:

De kapitein vertrok op een zuidelijke koers nadat de beveiligde havenmond was uitgevaren en bleef daarbij kort aan de kust varen. Of de Pavon daarbij ook verlichting voerde is onduidelijk, maar mogelijk wel. Een andere mogelijkheid is dat de maanstand zodanig was, dat sprake was van aanzienlijke lichtreflectie op het water.

Hoe het ook zij, in de avond en nacht van 20 op 21 mei 1940 was de Luftwaffe zeer succesvol bij aanvallen op Geallieerde schepen. Niet alleen de Pavon werd daarvan slachtoffer. Een kort na haar uit Duinkerken vertrokken tanker zou eveneens gedurende de nacht worden getroffen door de Luftwaffe.

Rond 22.30 uur op die 20e mei werd de Pavon door een Duitse bommenwerper, vrijwel zeker een Ju-88, aangevallen. De Duitser, zelf onzichtbaar voor de bemanning aan boord, dook vier keer naar het schip, waarbij telkens één bom (waarschijnlijk van 250 kg) werd afgeworpen.

De derde bom was een voltreffer. Midscheeps drong de bom door tot het middenruim, nabij de commandobrug. De explosie ontzette het dek tussen het midden- en onderruim, zodat naast directe slachtoffers door de detonatie ook passagiers omkwamen doordat zij in het deels lege onderruim vielen. Bovendien raakte een deel van het katoen in brand waardoor midscheeps een inferno ontstond. Het leidde tot een enorme paniek aan boord van het toch al overvolle schip.

Volgens [sergeant Van den Burg](#), op het bovendek, waren de soldaten in de ruimen kansloos. Het schip stond ineens in brand. Niet in lichterlaaie: het smeulde. Ook smookte het verschrikkelijk. En het stonk.

Het gekerm en gejammer van de opgesloten was niet van de lucht. En niemand die ze hulp kon bieden. Niemand is eruit gekomen. Ik zag ook hoe soldaten die zich bovendecks bevonden in zee sprongen. Daar werden ze door hun bepakking en zware kisten reddeloos naar onderen getrokken.

19. Chaos op het bovendek

Het verhaal van Wubbe Horlings

Op het bovendek was het een chaos. Overal lagen soldaten, kris kras door elkaar. Er moeten heel wat doden onder zijn geweest.

Persoonlijk heb ik er twee gezien. Er was een jongen die op de grond lag. Een Nederlandse militaire arts bukte zich en voelde zijn pols. Toen hij weer rechtop ging staan, zei hij tegen de omstanders: "Het is afgelopen." En onder een neergevallen stuk ijzer, misschien ook wel een dubbel-T-balk, zag ik twee handen uitsteken. Ik raakte een hand aan. Die begon al koud te worden.

Het werd me te veel. Daarom ging ik naar de reling, leunde er over en keek naar de zee die spiegelglad onder het prachtige maanlicht lag. Een brede lichtstreep van de maan was zichtbaar. Ik herinner mij, dat ik dacht: wat is die zee mooi. En dan probeert de ene mens de ander dood te maken.

Ineens klonk weer de waarschuwing: "Dekken, daar komen ze weer." En tegen de heldere lucht zag ik duidelijk drie Duitse vliegtuigen aankomen. Ze kwamen van links, van bakboord. O, nee, het was één vliegtuig. Het vloog laag en stak duidelijk af tegen de heldere lucht. Duidelijk was het Duitse kruis te zien. Omdat het vliegtuig over het voorschip koerste en ik op het achterschip was dacht ik dat ik aan de reling geen gevaar zou lopen. Ik kroop dus niet weg achter iets dat mij dekking zou kunnen bieden, maar bleef aandachtig naar het vliegtuig kijken. Ik zag de bomluiken neerklappen en zag de bommen vallen. Ze raakten het schip niet, maar kwamen ervoor in het water terecht. Na de explosie steeg een geweldige geiser van water omhoog....

Reddingsactie

Ondertussen was ik een beetje bijgekomen. Ik probeerde me nu nuttig te maken door water te halen te halen voor de gewonden die kriskras over het dek verspreid lagen.

Dat water kreeg je bij de machinekamer. Het was een hele toer om daar te komen. Je zette ergens een voet neer en zocht dan een plek voor je andere voet, enzovoort.

Een van de bemanningsleden had zijn vrouw en een klein kind meegenomen. Het kindje huilde. Om medelijden mee te krijgen. Ik vond het zo ontroerend, dat ik in het Frans mompelde: "Ah, ce pauvre petit enfant" [ach, dat arme kindje].

Intussen was een van onze sergeants, Nieuwenhuizen, een halfbloed, die niet bij de anderen gelegen had toen de bommen vielen, vastgebonden aan een stevig touw, afgedaald in het ruim, waar nog altijd katoen smeulde, en waar heel wat min- of meer zwaargewonden of dode jongens lagen. Er moest geblust worden. Als ze niet weggehaald werden zouden ze verdrinken.

Een dappere kerel! Hij bond de gewonden aan stevige touwen, waarna die gewonden werden opgehesen. Daar heb ik ook bij geholpen. Ik herinner me een soldaat, die we ophaalden. Boven de kraag was het een en al bloed. Of de man nog leefde weet ik niet.

Reserve-luitenant J.A. van Nieuwenhuizen werd in 1947 onderscheiden met de 'dapperheidsonderscheiding' [Bronzen Erepennig voor Menslievend Hulpbetoon](#) 'wegens het in de nacht van 20 op 21 Mei 1940, onder zeer moeilijke omstandigheden, verlenen van hulp aan een aantal Nederlandse gewonden aan boord van het tengevolge van een vliegtuigaanval

zwaar beschadigde en brandende Franse s.s. "le Pavon" nabij de haven van Duinkerken'.
(scroll omlaag naar Van Nieuwenhuizen)

Toen werd iemand naar boven gehaald. die ik wel kende: sergeant De Ridder, van de Jagers. Toen ik hem zag, zei ik: "Sergeant De Ridder, bent u dat?" Hij antwoordde : "Ja, Horlings, heb je een sigaret voor mij, mijn voet is er af". (Let op de volgorde: een sigaret, mijn voet is er af). Ik had geen sigaretten, maar ik wist er een te bietsen, stak hem aan en duwde hem de sergeant tussen de lippen. Heel veel later spraken we met de pastoor van het dorpje, waar de Pavon op het strand was gezet. Toen we hem over dit voorval vertelden zei die: "Die man ken ik. Ik heb hem in het hospitaal gesproken. Het was een vroom katholiek."

20. Kapitein zet Pavon aan de grond

'De 'Pavon' werd getroffen. Een bom ontplofte in het onderruim waar balen katoen opgetast lagen. Brand ontstond; zware rookwolken stegen op. Meteen kwam het tot 'een geweldige paniek'. Uit de ruimen wilde ieder naar boven. De gelegenheid daartoe was beperkt tot de gewone ijzeren scheepsladders. (De Jong, deel 3, pag. 491)

DOCUMENTATIE

Ook [Wim van Loenhout](#) uit Deurne maakte het bombardement mee. In een egodocument, 'Oorlogsherinnering' (zie Bronnen) geeft hij een levendige beschrijving.

Twee uur was het rustig en de meesten lagen te slapen.

We voeren langs de Franse kust. Plots ging het rikketik tik op het bovendek; er kwamen vliegtuigen over en die beschoten ons. Er werd niet teruggeschoten, want wij hadden geen van allen wapens meer en we werden ook niet begeleid door onderzeeboten of vliegtuigen of iets dergelijks.

Zo kwamen ze eerst een keer of vier over en schoten vier jongens dood. Het werd weer stil. Zouden ze weg blijven?

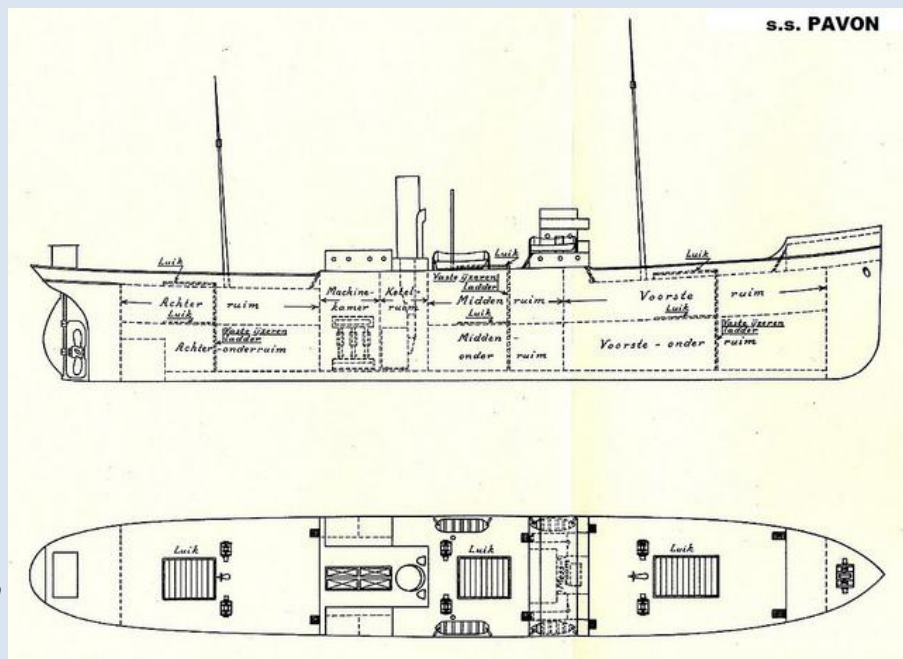
Nee hoor, daar kwamen ze weer, maar nu met bommen.

Boem!, dat was net er naast; het schip dobberde als een roeiboot. Toen weer een en nog een, allemaal mis. Toen weer grote knallen. Dat waren twee bommen, die niet ontploften. Toen weer twee brandbommen achterop en het schip stond in brand. Toen weer een bom en die ging zo maar een meter of vier, vijf van ons vandaan en ontplofte toen onder ons, omdat het een schip was met twee ladingsruimen.

Middenruim

Deze tekening werd op 29 januari 2000 gepubliceerd bij het interview met Gerrit van den Burg in het [Nieuwsblad van het Noorden](#). Het bijschift luidde: Een tekening van het SS Pavon, gebouwd in 1930.

Op de bovenste afbeelding is de indeling van het schip te zien. Er waren meerdere dekken. De manschappen die ten tijde van het bombardement in de volgepropte ruimten zaten, hadden geen enkele kans. Ze kwamen bijna allemaal om. De onderste laat het schip van bovenaf zien. Sergeant Van den Burg bevond zich in de buurt van de boeg op het bovendek. (Tekening van betere kwaliteit bij [StiWOtforum.nl](#) >

Zuidfront Holland voegt in '[De tragedie met de Pavon](#)' nog meer details toe:

De derde bom was een voltreffer. Midscheeps drong de bom door tot het middenruim, nabij de commandobrug. De explosie ontzette het dek tussen het midden- en onderruim, zodat naast directe slachtoffers door de detonatie ook passagiers omkwamen doordat zij in het

deels lege onderruim vielen. Bovendien raakte een deel van het katoen in brand waardoor midscheeps een inferno ontstond. Het leidde tot een enorme paniek aan boord van het toch al overvolle schip.

Ook [Piet van Haaren](#) (1915-2010) maakte het drama mee. In zijn [klokkenluidersverhaal](#) (zie Bronnen), opgetekend in 2007, gaat het onder meer over zijn argwaan vanwege 'zeer merkwaardige militaire bewegingen, met niet toereikende bewapening, met Duits lijkende namen van commandanten en de verwijdering van grensversperringen bij Heythuizen, weken vóórdat de Duitsers zouden binnenvallen', maar na de omzwervingen van de Peeldivisie maakte ook hij het bombardement van de Pavon mee.

Er brak een ontzettende paniek uit... Geschreeuw en gevloek.. ik kan dat niet verteld krijgen... niet uitleggen hoe afschuwelijk gruwelijk die paniek was... alle beheersing weg... de boot raakte meteen in brand, ze hadden er brandbommen opgegooid... door 't licht van die vlammen heb ik zwaargewonden gezien afgrijselijk...'n afschuwelijke hel. Ik heb 'n vaandrig gezien... ben bij 'm neergeknield ... maar die was niet te helpen.. z'n linkerarm volledig weg .. 'n gapend gat waardoor ik het hart zag kloppen... Daar moet je niet van schrikken... daar moet je tegen kunnen... Ik was schijnbaar keihard... ik heb altijd gezegd... ik kom er wel. Ik heb zoveel mogelijk mensen proberen te helpen ook met bindingen en zo... met alles wat voorhanden was... putties... veel was er niet... maar het werd te heet.

Volgens [Wubbe Horlings](#) vielen er slachtoffers omdat ze, tegen het verbod in, naar het onderdek waren gegaan, omdat het boven te vol was:

Bijna al onze onderofficieren waren omgekomen. In strijd met het gebod van de Fransen waren ze een trap lager gegaan, om wat meer ruimte te hebben; boven was het immers overvol. Een van de bommen schijnt midden tussen hen in te zijn ontploft.

Een ernstig gewonde sergeant pleegde zelfmoord:

In dit lawaai klonken toen twee korte droge knallen. Later hoorde ik, dat een van onze sergeants die beide benen kwijt was, en die een revolver achtergehouden had toen wij onze wapens hadden moeten afgeven, een eind aan zijn leven had gemaakt.

De een na de ander viel naar beneden

Die paniek wordt bevestigd door Wim van Loenhout:

Wij lagen op een ijzeren dek, maar midden in lagen baddings [vermoedelijk bedoelt hij: balken] en midden boven ons ook. Toen die bom viel, kwamen die baddings naar beneden, op die jongens, die middenin zaten en vielen toen gelijk weer verder naar beneden. Het was een paniek nu, ongelooflijk!

Zoiets kan ik niet duidelijk navertellen; het was iets ongelooflijks, gewoonweg! Pikdonker en de een na de ander viel naar beneden. Een gejammer en gegil en gebeden: "Onze Lieve Heer, red me toch" en "Onze Lieve Vrouwke, help ze toch", enz., enz.

In 'Priesters in het veldgrijs' van Hans Hermans, een boek dat direct na de oorlog (1945) verscheen over zielszorgers in het leger (zie [Bronnen](#)) wordt de heldenrol van aalmoezenier Lam uitvoerig beschreven:

De aalmoezenier snelde als één der eersten naar de plaats waar de bom terecht was gekomen. Zonder zich een oogenblik te bedenken sprong hij van den eenen dodelijk getroffen naar den anderen. Tijd om uit te maken of zij katholiek waren had hij niet. Allen zonder uitzondering drukte hij ze met de Heilige Olie het teeken de Kruises op het voorhoofd. Meer dan zeventig doden gaf hij op deze manier het laatste afscheid mee. [Uiteindelijk bleken er vijftig slachtoffers te zijn, waarvan er 38 geen laatste rustplaats kregen (zie [Slachtoffers van de Pavon](#)), maar Lam zal ze als laatsten hebben aangeraakt].

Wim van Loenhout bleef nog rustig. 'Ik bad een akte van berouw en dacht: We gaan nu de eeuwigheid binnen'.

Iedereen naar boven

Ook [Wubbe Horlings](#) viel naar beneden.

Het was zaak, zo gauw mogelijk boven te komen. Ik wist dat schuin rechts voor me, bij de tegenovergestelde wand, een ladder stond. Daar moest ik dus heen. Omdat je geen hand voor ogen kon zien liep ik voetje voor voetje naar die hoek toe. Het verwonderde me, dat ik niet tegen iemand aanliep. Zo bewoog ik me voorwaarts.

Ineens had ik geen grond meer onder mijn voeten. Ik stortte naar beneden. Ik was de enige niet. Veel jongens zijn te pletter gevallen op de bodem van het schip. We hebben later wel iemand opgehaald die met zijn hoofd op een richel terecht was gekomen, die gevormd werd door de randen van de stalen platen van de scheepswand die aan elkaar gelast waren. Maar ik had nog geen schrammetje, omdat ik terecht kwam op een achtergebleven baal katoen, die ook nog niet smeulde.

Uit de ruimen wilde iedereen naar boven. De gelegenheid daartoe was beperkt tot de gewone ijzeren scheepsladders. Van Loenhout maakte geen haast. Hij dacht: 'Het zal wel precies eender zijn of je hier sterft of boven'.

Allen snelden naar een ladder. Ze klommen langs de achterkant, langs de zijkanten, dus de ladder brak natuurlijk. Toen kapten ze vlug de wanden door en konden we langs touwen omhoog klimmen. Wie nooit had kunnen klimmen, kon het toen wel, hoor.

Toen stortte, vlak voor zijn ogen, iemand naar beneden; was het Gerrit Timmerman? [Die zou overigens later ontbreken op de dodenlijst].

Ik viel zelf ook bijna, maar tegelijkertijd trok een andere soldaat aan mijn arm, 'Kom, Willem, deze kant!' Hij nam me toen mee, want hij zei: 'Hier beneden stikken we dadelijk, want het schip is beneden ons ook aan het branden en ook de lading katoen, dat het bij zich heeft'.

Daar was de bom wel een beetje in gesmoord, maar toch waren er nog gaten in het schip geslagen, dus de boot ging steeds dieper liggen.

De aalmoezenier kwam ons allen de zegen geven en zei: "Jongens, jullie zonden zijn vergeven" en dat deed mij een heel stuk opluchten.

Ook het document over de [Luchtwachbrigade Helmond](#) (pdf) beschrijft de paniek:

De eerste bommen langs zij doen het schip hevig trillen. Dan raakt een bom de Pavon midscheeps. Paniek breekt uit; de mannen stormen aan dek. Doordat iedereen over de nauwe trappen naar boven wil worden er mensen vertrappt. Sommige springen in zee om de kust zwemmend te bereiken; ook daarbij vinden mensen de dood.

Op het dek, zegt Van Loenhout, was de eerste hulp in volle gang. 'Verband was er niet genoeg en zo stonden dan veel soldaten hun poeties [beenwindsels] af om de gewonden te verbinden'.

Intussen wijdde aalmoezenier Lam zich ook aan de gewonden:

Deze eischten een grootter en aanhoudender zorg. Verscheidene waren er zòò ernstig aan toe, dat zij ieder oogenblik konden sterven; zij vroegen om den aalmoezenier en deze bleef, alle dreigende gevaren trotserend, hun doodsstrijd verlichten. Toen een groot deel der opvarenden zich, in de overtuiging dat het schip doormidden zou breken, aan den voor- en achtersteven in veiligheid trachtten te brengen, bleef hij in het middenschip, waar de gewonden lagen te kermen. Terwijl de meesten naar boven, naar het dek vluchtten om vandaar de zee en de kust te bereiken, zichzelf in veiligheid te brengen, bleef hij in de eerste plaats zorgen voor de anderen, opdat zij behoorlijk ruimte kregen om, in dekens gewikkeld

languit te liggen en opdat zoo spoedig mogelijk de voorbereidende maatregelen werden getroffen om hen zonder letsel aan land te krijgen.

Sloepen gestreken

Er ontstond, vertelt Piet van Haaren, een letterlijke strijd om leven of dood. Hij sprong naar de balken boven hem en wilde zichzelf omhoog trekken.

Ze probeerden in paniek over mij heen te klimmen... ik moest loslaten... maar ik was sportman.. steeds opnieuw springen... opnieuw loslaten... op 'n bepaald ogenblik klommen er 'n stuk of drie over mij heen en die waren nog eerder boven dan ik... dan klampten er zich soldaten vast aan mijn helm die aan m'n hals hing totdat ik op 'n gegeven moment in opperste ademnood in volle benauwdheid ik dreigde te stikken... Ik dacht dat ik dood ging.... en dat wilde ik niet... ik sloeg om me heen... rukte zelf m'n helm van mijn hoofd en smeed hem ver van mij weg.

'Meer ellende kan een mens niet verdragen', stelt hij vast.

Het verbrande vlees van mensen, dat kon je zo goed ruiken, je kunt gewoon niet geloven hoe vies dat is. Maar ja dan moet je er door heen en dan moet je er wel tegen kunnen. Sommigen zijn toen dol gedraaid! We haalden de gewonden met touwen naar boven.. er werd geschreeuwd, gevloekt en gekermd. We verzorgden hen, ondertussen begon men de eerste boten te water te laten. Op de boot waren vier reddingsboten, aan elke kant twee die in davits hingen.

De eerste boot kwam schuin te hangen waardoor de inzittenden in zee terecht kwamen. 'n Val van zo'n ruim tien meter! Omdat ook de tweede takel brak viel daarna de hele boot! Er waren heel veel mensen overboord gesprongen en ook velen die via staalkabels naar beneden zijn gegleden waarbij hun handen vol staalsplinters raakten en openschuurden. Even werd onze aandacht door deze drama's vastgehouden maar er was meer te doen dan op en neer te lopen. Bij het licht van afgeschoten lichtkogels hebben we daarna op het dek met zo'n man of twintig nog vlotten gemaakt, te water gelaten en gewonden over boord geholpen en de vlotten met gewonden al zwemmend in de richting van de kust gedrukt. Het was licht toen we de kust strompelend en struikelend bereikten waar we kennis maakten met Franse burgers die toegesneld waren om ons te helpen.

Volgens De Jong duurde de nachtmerrie op het bovendek voort:

De op het dek samengedrongen mannen raakten nog meer het hoofd kwijt, toen het vliegtuig twee keer terugkeerde en het schip met mitrailleurs bevuurde.

Velen sprongen overboord van wie sommigen verdronken: anderen braken hun benen door van de 'Pavon' op het zes meter lager liggend dek te springen van een Franse jager die aan de 'Pavon' vastgemaakt had. Het stoomschip werd op het strand gezet. (De Jong, deel 3, pag. 491)

Het strijken van de reddingsvloepen mislukte gedeeltelijk, aldus vaandrig Schermers, maar zou toch niet veel geholpen hebben:

Het aantal plaatsen daarop stond in geen verhouding tot het aantal opvarenden. De in onze buurt varende schepen konden slechts beperkt helpen, omdat hun diepgang te groot was en hun capaciteit te gering.

Voordat het schip aan de grond liep wisten zo toch een 25 soldaten te ontsnappen, aldus Van Loenhout:

Daar gingen ze al sloepen in het water zetten. Het schip nam koers naar de kust, zeiden ze. Zo gauw er de eerste sloep in het water kwam, kapseisde die omdat het ene touw nog te strak hing. De mensen vielen eruit, even gejammer en het was weer stil.

Even later lieten ze een volgende sloep zakken. Deze kwam goed op het water. Er gingen er toen vijftig in [waaronder Van Loenhout] en die roeiden toen naar de kust. Zo voeren we eerst nog een minuut of tien en toen liepen we met een gang op de kust.

Dodensprong

De vier scheepjes die de Pavon escorteerden snelden toe om eerste hulp te bieden, meldt [Zuidfront Holland](#).

'Het werd één van hen bijna fataal. De dichtstbijzijnde Chasseur no. 9 werd door de laatste bom uit de Ju-88 bijna geraakt, waarna het scheepje zich desondanks vastmaakte aan de Pavon om zodoende mannen aan boord te nemen. Het hoogteverschil tussen beide vaartuigen was echter wel zo'n vijf meter, maar desondanks waren er dusdanige paniekreacties bij de Nederlanders, dat zij voor een deel besloten omlaag te springen. Men sprong en gleeed (langs touwen) zo massaal aan boord van het kleine scheepje, dat dit zich spoedig los moest maken van de Pavon om niet zelf ten onder te gaan.

Reddingsactie

De Chasseur 9, die met de escorte van de Pavon was belast, nam 145 schipbreukelingen aan boord. (Eparges au Large de Dunkerque) >

Enkele Nederlanders raakten zo te water. De matrozen aan boord van de Chasseur moesten, aldus Zuidfront Holland, de totaal geshockeerde Nederlandse militairen met drang over het scheepje verdelen, omdat de meeste zich aan bakboord, waar ze op dek waren geland, bleven ophouden.

Maar liefst 145 Nederlanders werden door deze Chasseur no. 9 naar Duinkerken gebracht. De andere Chasseurs bleven op grotere afstand, en lieten sloepen en drijfzakken uit, mogelijk gewaarschuwd door de 'bestorming' van de eerste Chasseur. De Chasseur no. 41 nam zodoende slechts 17 man aan boord; een bescheiden oogst. Anderen werden gered met de uitgezette drijfmiddelen, waaronder enkele sloepen van de Pavon zelf, hoewel één van de sloepen door een gebroken davit half wegviel, met als gevolg dat enkele Nederlanders te water raakten.

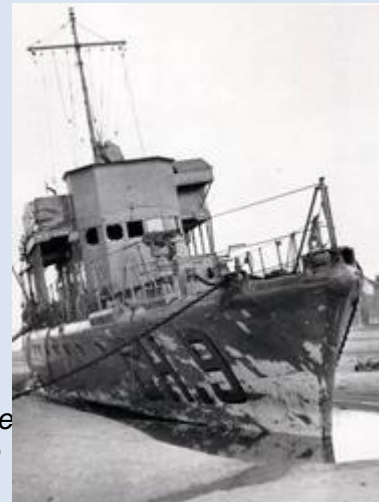
Tragisch was dat de moedige [Chasseur no.9](#) zelf in de volgende nacht bij Duinkerken slachtoffer van Duitse bommen zou worden. Ze werd ternauwernood op het strand gevaren, maar de helft van haar bemanning was gewond geraakt.

Volgens [Zuidfront Holland](#) kwamen twee officieren [reserve 1e luitenant Harmsen en reserve 1e luitenant Drok] na het Pavon-bombardement op een Brits hospitaalschip terecht en bereikten zo Engeland.

De kapitein van de Pavon beseftte, aldus Zuidfront Holland, dat zijn schip in gevaar was.

Hij beval koers te zetten naar de kust en liet het schip aan de grond zetten ter hoogte van Gravelines, op het strand bij [Les Hemmes d'Oye](#) [vaak in Nederlandse publicaties als het even noordelijker gelegen Oye la Plage aangeduid], nog geen zeven kilometer van Duinkerken verwijderd. Ondertussen werden aan boord de gewonden verzorgd. Tenminste vijf Nederlandse militaire artsen waren aan boord net als enige hospikken. Zij hadden hun handen vol.

Voordat het schip aan de grond liep wisten zo'n 25 soldaten te ontsnappen, zegt Van Loenhout:

Schip aan de grond

Een groot deel van het strand bij Les Hemmes d'Oye valt droog bij eb (Google Maps) >

Daar gingen ze al sloepen in het water zetten. Het schip nam koers naar de kust, zeiden ze. Zo gauw er de eerste sloep in het water kwam, kapseisde die omdat het ene touw nog te strak hing. De mensen vielen eruit, even gejammer en het was weer stil. Even later lieten ze een volgende sloep zakken. Deze kwam goed op het water. Er gingen er toen vijftwintig in [waaronder Van Loenhout] en die roeiden toen naar de kust. Zo voeren we eerst nog een minuut of tien en toen liepen we met een gang op de kust. Men slaagde er in de ergste vlammen te blussen. Maar de Duitsers hadden er nog geen genoeg van. Daar kwamen die vliegtuigen weer terug. Weer schoten ze en doodden weer enkele jongens. Een vliegtuig liet weer twee brandbommen vallen en weer stond alles in lichterlaaie. Steeds hoorde men roepen: 'Aalmoezenier, kom eens even, hier ligt een jongen te sterven! Aalmoezenier, hier vraagt een jongen naar u! En zo ging het steeds. Ik stond me te verwonderen over die aalmoezenier, toen hij allen nog tot kalmte probeerde te brengen en de stervenden trachtte te troosten.

Moedig optreden

Intussen smeulde de brandbare voorraad en zaten tal van overlevende soldaten in de diepe ruimten opgesloten. Ze leken ten dode opgeschreven. Net als [Veldpredikant Greeven](#) maakt ook [Wubbe Horlings](#) melding van een moedige reddingsactie:

Intussen was een van onze sergeants, Nieuwenhuizen, een halfbloed, die niet bij de anderen gelegen had toen de bommen vielen, vastgebonden aan een stevig touw, afgedaald in het ruim, waar nog altijd katoen smeulde, en waar heel wat min- of meer zwaargewonden of

dode jongens lagen. Er moest geblust worden. Als ze niet weggehaald werden zouden ze verdrinken.

Een dappere kerel! Hij bond de gewonden aan stevige touwen, waarna die gewonden werden opgehesen. Daar heb ik ook bij geholpen. Ik herinner me een soldaat, die we ophaalden. Boven de kraag was het een en al bloed. Of de man nog leefde weet ik niet.

Reserve-luitenant J.A. van Nieuwenhuizen werd in 1947 voor deze actie onderscheiden met de 'dapperheidsonderscheiding' [Bronzen Erepenning voor Menslievend Hulpbetoon](#).

Volgens dr. L. de Jong verloren vijftig Nederlanders het leven bij de scheepsramp. Meer dan honderd gewonden kwamen in het ziekenhuis te Calais terecht' (De Jong, deel 3, pag. 491).

21. Slachtoffers van de Pavon

De tragedie met de Pavon heeft het leven gekost aan vijftig Nederlandse soldaten. Van hen zijn er 38 niet geborgen of geïdentificeerd. Dat betekent dat er 'slechts' twaalf slachtoffers een herkenbare 'laatste rustplaats' hebben gevonden. Maar allen hebben een herdenkingsplaats gekregen; soms zelfs imposant. Daar kunnen ze worden herdacht, al was het alleen maar op de vierde mei.

Onderstaand overzicht is ontleend aan de website [Zuidfront Holland](#), die een uitstekend gedocumenteerde pagina heeft samengesteld van [De tragedie met de Pavon](#).

Onder de vijftig gesneuvelden of vermisten bevonden zich vier officieren, een vaandrig, twee beroepsofficieren, zes dienstplichtige of vrijwillige onderofficieren en 37 minderen. De namen van de mannen die niet konden worden geïdentificeerd of die een zeemansgraf hebben gevonden worden vermeld op het monument op de Grebbeberg voor [gesneuvelde militairen uit mei 1940 zonder bekend graf](#). De overige twaalf militairen werden wel geborgen en geïdentificeerd of – zoals in acht gevallen – ze stierven aan de opgelopen verwondingen aan land in een hospitaal.

Vijftig gesneuvelde mannen

Hieronder is de gehele lijst met gesneuvelden weergegeven, zoals die ook te vinden is in 'De tragedie van de Pavon'. De namen zijn voorzien van links naar plaatsen op het internet waar nog aan hen wordt herinnerd. In veel gevallen is dat – voor zover bekend – alleen het [monument op de Grebbeberg](#). Soms worden ze vermeld op andere herdenkingsplaatsen, werd hun overlijden in een krant gememoreerd of was er een bidprentje.

Over sommigen is meer informatie beschikbaar. Zo was Andries Brilleman een Jood. Hij wordt ook herdacht in een database van [Joodse militaire slachtoffers](#). De Nieuwe Tilburgsche Courant (2 juli 1940) wijdde een in memoriam aan [A.C. van Lith](#), reservekapitein bij het Vrijwillige Landstormcorps van de Luchtwachtdienst. [Jan Cornelis Hulsinga](#) wordt herdacht op een Wikipagina van gesneuvelde Delftenaren. [A.H.M. van Gorp](#) spoelde aan op Ameland en heeft daar een [militair graf](#) gekregen.

Op enkele later overleden gewonden na werden de meeste gevallen geregistreerd op overlijdensdatum 21 mei 1940. Hier doet kennelijk weer, stelt Zuidfront Holland, de rigide OGS regel opgeld dat de dag van het opmaken van de overlijdensakte de geregistreerde en daardoor vermelde sterfdatum bepaalt. Zo is een deel van de mannen op 20 mei, een ander deel op 21 mei geregistreerd. In feite kwamen de mannen aan boord van de Pavon om voor middernacht en daardoor dus op 20 mei 1940.

Naam	Rang	Onderdeel	Sneuveld- of sterflocatie	Begraafplaats / Herdenkingsplaats
Baayen, JEC	SMI	1-GBJ	Pavon (middendek)	Monument Grebbeberg
Bogaart, A	Dpl sld	3-14.GB	Pavon (onderste middenruim)	Monument Grebbeberg
Bree, LH van	Vw sld	LuWa post Helmond	Pavon (middendek)	Monument Grebbeberg
Brilleman, A	Dpl sld	Staf 3.CAAT	Pavon (onderste middenruim)	Monument Grebbeberg
Broekers, G	Dpl sld	MC-III-30.RI	Pavon (bovenste middenruim)	Monument Grebbeberg
Broekers, H	Dpl sld	1-GBJ	Pavon (bovenste middenruim)	Monument Grebbeberg

Buiter, JC	Dpl sld	2-GBJ	Pavon (bovenste middenruim)	Monument Grebbeberg
Bussel, JBJM van	Vw sld	LuWa post Helmond	Pavon (onderste middenruim)	Monument Grebbeberg
Cramers, JJ	Dpl sld	Tr.Dt.St.W-Fr.VH	Overl. aan verwondingen in zkh Duinkerken, 24 mei 40	RK BP Papenhoven, kerkgraf
Damen, F	Dpl sld	2-III-27.RI	Pavon (bovenste middenruim)	Monument Grebbeberg
Duffelen, T van	Dpl sld	St I-27.RI	Overl. aan verwondingen in zkh te Calais, 27 mei 40	Rotterdam Crooswijk, B-sectie, graf 7163
Eijk, PJ van	Dpl sld	3-III-26.RI	Pavon (bovenste middenruim)	Monument Grebbeberg
Elk, H van	Dpl sld	1-GBJ	Pavon (middendek)	Monument Grebbeberg
Ende, CP van den	Dpl sld	1-GBJ	Pavon (bovenste middenruim)	Monument Grebbeberg
Faessen, JCMA	Dpl sgt	St II-2.RI	Pavon (middendek)	Monument Grebbeberg
Gorp, AHM van	Res 2e lt	1-I-27.RI	Aan boord Pavon, escorte of in zee	ABP Nes, Ameland; Vak D rij 14 graf 8
Grinwis, JBF	Vw sld	LuWa post Helmond	Pavon (middendek)	Monument Grebbeberg
Hagen, HJN van der	Dpl sgt	3-III-26.RI	Pavon (bovenste middenruim)	Monument Grebbeberg
Heijster, JJH van	Dpl sld	St II-26.RI	Pavon (middendek)	Monument Grebbeberg
Hendriks, W	Dpl sld	St 26.RI	Overl. aan verwondingen zkh Oye-Plage, 23 juni 40	RK BP Ottersum (Gennepe), Vak A graf 502
Hulsinga, JC	Dpl kpl	1-GBJ	Pavon (bovenste middenruim)	Monument Grebbeberg
Ierland, PJF van	Dpl sld	1-GBJ	Overl. aan verwondingen zkh Calais, 22 mei 40	Ereveld Grebbeberg, Rij 13 graf 20
Janssen, WL	Vw sld	LuWa post Helmond	Pavon (middendek)	Monument Grebbeberg
Jongkind, C	Dpl sgt	3-II-30.RI	Pavon (bovenste middenruim)	Monument Grebbeberg
Klaasse, P	Dpl kpl	3-GBJ	Pavon (bovenste middenruim)	Monument Grebbeberg
Laan, F van der	Dpl sgt	1-GBJ	Pavon (bovenste middenruim)	Monument Grebbeberg
Leenknecht, A	Dpl sld	Aut.Cie LD	Pavon (onderste middenruim)	Monument Grebbeberg
Lith, AC van	Res kapt	LuWa Gr Den Bosch	Verdronken, viel in zee bij poging sloep te strijken. Spoelde op 22 mei aan.	Ereveld Grebbeberg , Rij 11 graf 5
Lokker, J	Dpl sld	2-GBJ	Overl. aan verwonding in zkh Calais, 21 mei 40	ABP Kerkhoflaan Den Haag, Vak 33, rij A1 graf 4

Mallens, AALC	Dpl sld	3-GBJ	Overl. aan verwondingen in zkh Calais, 27 mei 40	NL ereveld Orry-la-Ville (Senlis), Vak B/R rij 1 graf 8
Mante, JM	Opz. Fort. 1e kl	St 6.GB	Pavon (onderste middenruim)	Monument Grebbeberg
Moorees, FHC	Vw sld	LuWa post Helmond	Pavon (onderste middenruim)	Monument Grebbeberg
Oliemeulen, WC	Dpl sld	3-III-26.RI	Pavon (bovenste middenruim)	Monument Grebbeberg
Oorschot, GBW van	Dpl sld	St III-27.RI	Overl. aan verwondingen in zkh Calais, ws 21 mei 40	NL ereveld Orry-la-Ville (Senlis), Vak B/R rij 1 graf 7
Oorschot, R van	Vw sld	LuWa post Helmond	Pavon (onderste middenruim)	Monument Grebbeberg
Pera, A	Dpl sld	2-GBJ	Pavon (middendek)	Monument Grebbeberg
Prins, C	Dpl sld	1-GBJ	Pavon (middendek)	Monument Grebbeberg
Rijniers, WA	Vw sgt	LuWa post Helmond	Pavon (onderste middenruim)	Monument Grebbeberg
Roos, NF	Res vdg	3-3.GB	Aan boord Pavon, escorte of in zee	Monument Grebbeberg
Schenk, JC	Dpl sgt	1-GBJ	Pavon (middendek)	Monument Grebbeberg
Schippers, G	Dpl sld	1-GBJ	Pavon (middendek)	Monument Grebbeberg
Sluis, F van der	Dpl sld	1-GBJ	Pavon (bovenste middenruim)	Monument Grebbeberg
Tuijn, JFG van	Dpl sld	St II-2.RI	Pavon (middendek)	Monument Grebbeberg
Veen, PJ van	Dpl sld	1-GBJ	Pavon (middendek)	Monument Grebbeberg
Visser, M	Res 1e lt	MC-I-27.RI	Overl. aan verwondingen zkh Oye Plage, 23 augustus 40	NL ereveld Orry-la-Ville (Senlis), Vak B/L, rij 1 graf 7
Wingerden, J van	Dpl sld	3-3.GB	Pavon (middendek)	Monument Grebbeberg
Wit, CW de	Dpl sld	1-GBJ	Pavon (middendek)	Monument Grebbeberg
Woerd, L van der	Dpl sgt	3-III-26.RI	Pavon (bovenste middenruim)	Monument Grebbeberg
Xhaflaire, LJH	Dpl sld	3-III-30.RI	Verdronken, spoelde aan bij Zuydcoote (Fr.), op 29 juli 40	NL ereveld Orry-la-Ville (Senlis), Vak B/L, rij 1 graf 4
Zeeuw, B de	Res 2e lt	MC-III-30.RI	Verdronken na overboord te zijn gesprongen, vm aangespoeld op 2 augustus	ABP Oudenhoorn (Bernisse), Rij 2 graf 107

			40. Kreeg postuum BL toegekend voor strijd aan ZW Vaart.	
--	--	--	--	--

Op de site Luchtdoelartillerie.nl worden gesneuvelde soldaten van deze eenheid herdacht. Op de lijst staan zeven soldaten die het drama van de Pavon meemaakten. Eén van hen, 'soldaat T.H. Beumen, van VLSK Luchtwachtdienst, op 24 mei 1940 in Calais', ontbreekt op bovenstaande lijst. Zijn vermelding op een lijst van [Slachtoffers in de wijk 't Hènge \(het Hingen\) in Echt in '40-'45](#) (pag.4/6, pdf) maakt duidelijk dat hij de ramp overleefde, maar drie dagen later sneuvelde in een gevecht.

In het [Gewoon en Geheim Verbaalarchief](#) van het Ministerie van Defensie (code 2.13.151, pag. 91 - pdf) is het

Rapport van de ramp met het Franse ss "Pavon" op 20 mei 1940 en lijst van vermisten en overledenen

opgeborgen onder nummer 19-03/194313.

Kapelaan Lam

[Aalmoezenier Lam](#) (DeurneWiki.nl) leverde een contingent soldaten af [in Nederland](#) en ging meteen weer terug, om stoffelijke resten op te sporen >

In een verhaal over de terugkeer van gewonde Nederlandse soldaten uit Noord-Frankrijk meldde de [Nieuwe Tilburgsche Courant](#) op 4 juli 1940 ook dat gegevens werden verzameld 'betreffende Nederlanders die in den vreemde zijn gesneuveld'. Daarbij was ook aalmoezenier Lam betrokken, 'die zich met de vluchtende soldaten op het transportschip bevond, dat op zee voor Duinkerken is gebombardeerd'. Zijn [naam](#) en [inzet](#) werden al eerder in dit verhaal genoemd, en zal [later](#) weer opduiken.

Hij is thans teruggegaan om in de omgeving van Duinkerken en Calais naar gesneuvelde Nederlanders te informeren ten einde hun familie te kunnen inlichten en haar eventuele souvenirs [herinneringen] te kunnen overreiken'.

In het landschap rondom Calais, berichtte de krant, 'heeft men tusschen de graven van Franschen, Marokkanen, Engelschen en Belgen, verschillende graven van Nederlandsche soldaten aangetroffen'.

Te midden van golvende korenvelden of in de duinen hebben zij hun laatste rustplaats gevonden. De bewoners der streek hebben de graven gesierd met bloemen. Alle graven dragen een kruis, waarop zoo mogelijk de naam van den gesneuvelde, verschillende kruisen torschen een Nederlandsche helm'.

Van de vijftig slachtoffers van de Pavon zijn er 38 nooit teruggevonden. Ze zijn onherkenbaar verbrand in de ruimen of ze vonden een zeemansgraf. Eén van de opvarenden die verdrongen en elders werden teruggevonden was Antonius Henricus Maria Van Gorp, 2e

reserve-luitenant, die op 28 juli 1940 op Ameland aanspoelde en dezelfde dag daar begraven werd. Zie ook [Mythes van de Pavon](#).

Monument op de Grebbeberg

Sinds 1952 worden veel gesneuvelde Nederlandse militairen herdacht op het [Monument van de Grebbeberg](#). De nadruk daar ligt – uiteraard - op de slachtoffers die vielen op de Grebbeberg, maar ook gevallen elders hebben er een plaats gevonden.

De slachtoffers van de Pavon die nooit zijn teruggevonden worden herdacht op het [Monument voor de vermisten van mei 1940](#) op de Grebbeberg. Foto T. de Vries (klik foto in link voor vergroting).

De namen van 138 militairen die in mei 1940 sneuvelden, waarvan geen graflocatie aanwijsbaar is, zijn terug te vinden op het in 2005 onthulde [nieuwe monument](#) op de Grebbeberg. Daaronder ook de namen van de 38 niet geïdentificeerde of nooit teruggevonden opvarenden van de Pavon. De website [Grebbeberg.nl](#) stelt dat er ook 'ruim 50 opvarenden van de s.s. Pavon' worden herdacht, maar wie elders een laatste rustplaats heeft gevonden ontbreekt. Voor de lijst met 138 namen scroll op de site omlaag. Ze worden vermeld zonder nadere toelichting op de toedracht van hun dood. Meer gedetailleerd is de lijst van na september 1940 [onbekende of vermiste militairen](#) ([Grebbeberg.nl](#)) .

Orry-la-Ville, Frankrijk

Op het [Ereveld Orry-la-Ville](#) in Frankrijk, zo'n 30 km boven Parijs, zijn vanaf 1958 alle Nederlanders begraven die in Frankrijk omkwamen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het ereveld telt 114 graven van Nederlanders. In het ereportaal bevinden zich nog eens vier gedenkplaten met de namen van 108 Nederlandse slachtoffers. Twee van deze platen geven de namen van militairen die omkwamen bij het bombardement van het SS Pavon, waaronder [sergeant Franke van der Laan](#) uit Nijehaske.

Bij dit ereveld is een tweetalig (Nederlands/Frans) bord geplaatst met achtergrondinformatie over het ereveld en de daar begraven oorlogsslachtoffers.

De Oorlogsgravenstichting heeft een pagina over de [slachtofferregistratie](#) op Orry-la-Ville. Daar kan o.m. de inhoud van de gedenkplaten worden bestudeerd; wat betreft de slachtoffers van de Pavon [1](#), [2](#). Per gedenkplaat kunnen bovendien bijzonderheden over de gememoreerde personen worden gevonden.

Hemmes-les-Marck

Op de begraafplaats van het kustplaatsje Hemmes-les-Marck, waar de Pavon aan de grond werd gezet, is een [herinneringsplaquette](#) aangebracht:

De plaquette in Hemmes-les-Marck >

20-21 mai 1940
Des soldats Hollandais
survivants du bombardement de leur
bateau le 'Pavon'
commémorent en ces lieux
les camarades de combat
qui perdirent leur vie
pour notre liberté d'aujourd'hui.
Le peuple Hollandaise se joint a eux
pour toujours
et remercie le peuple Français pour
hospitalité.

[De overlevende Nederlandse soldaten van het bombardement van hun schip de 'Pavon' herdenken op deze plaats hun strijdmakkers die hun leven lieten voor onze vrijheid van vandaag. Het Nederlandse volk voelt zich voor eeuwig met hen verbonden en toont haar dankbaarheid aan het Franse volk voor haar gastvrijheid.]

[Zuidfront Holland](#) tekent hierbij aan:

De tekst doet weliswaar recht aan de herinnering van de 50 gesneuvelde slachtoffers, maar met name in de slotzin doet ze onwettelijk aan. Het was immers met name de ongestuurdheid van de Fransen, die de slachtoffers parten speelde. En niet alleen deze slachtoffers. De vijandige houding van de Fransen jegens de Nederlanders was over het algemeen stuitend in die dagen. Een gegeven dat vele duizenden militairen en burgers mochten ervaren.

Wat betreft Hemmes-les-Marck gold die dankbaarheid trouwens wel, vonden [Wubbe Horlings en veldprediker Greeven](#).

Er vinden af en toe nog herdenkingen plaats op het strand van Hemmes-les-Marck. In het verslag van 2010, door de redactie van [Nord Littoral](#), is sprake van – zoals vaker in Franse bronnen – 152 slachtoffers, in plaats van vijftig. Zie ook [De mythes van de Pavon](#).

‘Het schip zou bij het ochtendtij vertrekken, toen het op het laatste moment door generaal Watrin [de bevelhebber van Duinkerken] de opdracht kreeg extra troepen in te laden. Door de vertraging was het schip gedwongen weer tot de vloed te wachten. Om 21.55 uur kwam het schip los van de steigers’.

Het verhaal gaat verder in op het bombardement en op het moedige optreden van de schepen en scheepjes die te hulp snelden: marinejagers, onderzeeërs, walvisvaarders.

'Verschillende reddingsboten en walvisvaarders kapseisden, doordat ze overbelast waren. De rest van de overlevenden bereikt bij laag tij uitgeput het strand. De kapitein nam de schade aan het schip in ogeschouw en besloot het op te geven.

Op het strand van Hemmes-les-Marck vinden af en toe nog herdenkingen plaats van de ramp. De laatste was in 2010, bij de 70e verjaardag. De foto laat zien dat er toen ook een Nederlandse vertegenwoordiging aan deel nam. >

Tastbare herinneringen

Er zijn niet veel tastbare herinneringen te vinden aan de slachtoffers van de Pavon. De opvallendste is het oorlogsmonument dat in het Zeeuwse dorp Oudenhoorn werd opgericht voor Bastiaan de Zeeuw. Aan de herbegraving van de Limburger Jacques Cramers werd in de krant enige aandacht besteed. Later verrees op het kerkhof een monument voor 'de enige soldaat uit ons midden, die niet terugkwam'. Door een verkeerde naamstelling verkeerden de nabestaanden van Adriaan Mallens uit Goirle tot 1956 in onzekerheid over het lot van hun familielid. Johannes van Heijster uit Deurne wordt op vier plaatsen herdacht. Jan Lokker uit Den Haag werd door zijn oude HBS, samen met nog twee oud-leerlingen, vereeuwigd op een plaquette, die echter is verdwenen.

Bastiaan de Zeeuw (1915-1940)

Het dorpje Oudenhoorn op Voorne Putten herdenkt Bastiaan de Zeeuw op een [oorlogsmonument](#) (Streekarchief Voorne-Putten) >

[Oudenhoorn](#), een dorp in de gemeente Bernisse op het eiland Voorne, verloor haar dorpsgenoot Bastiaan de Zeeuw. De reserve-Tweede Luitenant sprong overboord en verdronk, en spoelde op 2 augustus 1940 aan. Hij wordt, met een in 1942 overleden

plaatsgenoot, herdacht op een oorlogsmonument, waar elk jaar op 4 mei de Dodenherdenking plaatsvindt.

Het monument bij de kerk herdenkt twee Oudendoornse gevallen: Cornelis Blaak en Bastiaan de Zeeuw. Een paar mensen leggen op 4 [De Kerkklok](#), het blad van de Protestantse Gemeente Oudendoorn, kondigde in mei 2011 de Dodenherdenking aan:

mei elk jaar bloemen bij dit monument. Vorig jaar hebben we dat met een grotere groep gedaan na een korte bijeenkomst in de kerk. Dit jaar willen we dat weer doen. Ook een aantal kinderen van basisschool De Hoorn zal hier medewerking aan verlenen. Om 19.30 uur is een bijeenkomst in de kerk. Aansluitend lopen we naar het monument waar we na de bloemlegging twee minuten stil zullen zijn en twee coupletten van het Wilhelmus zingen. Na afloop staat er een kopje koffie klaar in het jeugdhonk achter in de kerk. U bent van harte welkom. Er is ook een [Bastiaan de Zeeuwstraat](#).

Jacques Cramers (1906-1940)

Jacques Cramers uit Grevenbicht (Limburg) was soldaat bij de [Staf Westfront Vesting Holland](#). Hij kwam na het bombardement ernstig gewond aan wal en stierf op 24 mei in een ziekenhuis in Duinkerken, waar hij ook werd begraven. Zijn familie vraagt zich nog steeds af hoe hij, als enige van zijn eenheid, op de Pavon terecht is gekomen.

Op 27 augustus 1947 meldde het [Limburgs Dagblad](#) dat zeer waarschijnlijk binnenkort 'het stoffelijk overschot van Jacques Cramers vanuit Frankrijk naar Grevenbicht (zal) worden teruggebracht. Jacques Cramers is in Mei 1940 tijdens het vervullen van zijn militaire dienst voor het vaderland in Duinkerken gesneuveld. Hij ligt tot op heden aldaar begraven'.

Jacques Cramers en zijn graf.

Foto's: Oorlogsmusea.nl en Anneke Moerenhout

Maar pas op 7 februari 1950 was de herbegravenis een feit. [Limburgs Dagblad](#) kondigde een dag eerder aan:

Maandagmiddag zal het stoffelijk overschot in het dorp aankomen. De plechtigheid begint Dinsdagmorgen om 10 uur. Deputaties van 't Maastrichtse garnizoen van Staatsmijn Maurits zullen er bij tegenwoordig zijn en heel 't dorp zal eer brengen aan het stoffelijk overschot van de enige soldaat uit ons midden, die niet terugkwam.

Op 12 mei 1950 werd Cremers door het Ministerie van Defensie postuum tot oorlogsheld verklaard, meldt [Oorlogsmusea.nl](#). Op 30 april 1961 werd op het kerkhof een aan hem gewijd oorlogsmonument onthuld.

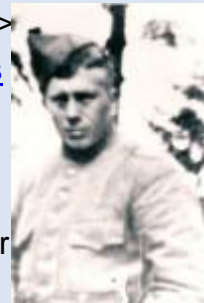
Volgens die informatie vond Cramers echter niet de dood bij het bombardement, maar kwam hij enkele dagen later om het leven:

Na diverse omzwervingen kwam hij samen met andere Nederlandse soldaten in Duinkerken terecht. Daar sneuvelde hij op 24 mei 1940 tijdens een gevecht. Sinds 1964 heeft Grevenbicht een [Jac. Cramersstraat](#) 'vernoemd naar de dorpsgenoot die in de mei-dagen van 1940 in Noord-Frankrijk sneuvelde'.

Adrianus Mallens (1911-1940)

Adriaan Mallens in het [Fotoalbum 40-45](#) van de [oorlogswebsite van Goirle](#) >

De website Goirle 40-45 heeft een speciaal item gewijd aan [Adrianus Mallens](#) (Adrianus Antonius Leonardus Cornelius) uit Goirle. Hij ligt sinds mei 1956 begraven in Orry-la-Ville, Frankrijk.

De website memoreert de zwerftocht van zes grenswachten van het 6e Regiment Infanterie, 3e Grensbataljon Jagers, waarvan Mallens er een was, via België naar Duinkerken en daarna op de Pavon.

Dienstplichtig soldaat Adrianus Mallens behoorde tot de slachtoffers.

'Hij overleed op [27 mei 1940](#) in het militair hospitaal St. Pierre in Calais ten gevolge van de opgelopen verwondingen'.

Mallens werd aanvankelijk begraven in Calais. 'Hij was de derde onbekende militair, die overleed in het Militair Hospitaal in Calais'.

Op 30 mei 1956 werd hij overgebracht naar het Nederlands Ereveld te Senlis, departement Oise in Frankrijk. Al die tijd leefde zijn familie in Nederland in onzekerheid.

Nadat talloze pogingen om iets over hem te weten te komen hadden gefaald, kon tenslotte in 1957 – mede door aanwijzingen van zijn vrouw – vastgesteld worden dat hij begraven lag op het kerkhof Orry-la-Ville. Door een foutieve tenaamstelling was de naam Mallens niet in de registers van de gesneuvelde militairen opgenomen. In september 1965 kon de familie, samen met pastoor Van Riel, voor het eerst het graf bezoeken.

Zie ook [Het verhaal achter een oorlogsmonument](#) (Regionaal Archief Tilburg) over het monument voor Adriaan Mallens in de Kerkstraat in Goirle.

Johannes Hendricus van Heijster (1917-1940)

< Johannes van Heijster speelde klarinet in het leger van de Koningin. (Illustraties [Oorlogsslachtoffers Deurne](#)) Zijn dood werd o.m. gememoreerd op een bidprentje >

De nagedachtenis van [Johannes Hendricus van Heijster](#) uit Deurne, die een 'zeemansgraf' heeft gevonden, wordt, blijkens de website [Oorlogsslachtoffers Deurne](#), op vier plaatsen herdacht:

- Nederlands ereveld Orry-la-Ville (Frankrijk)
Zie hierboven

- Oorlogsmonument Sint Willibrorduskerk in Deurne
In de hal van de kerk aan de Markt in Deurne bevindt zich een

gedenkplaat 'Den Vaderlant ghetrouwe', met de namen van vier inwoners van Deurne, die tijdens de Tweede Wereldoorlog om het leven kwamen.

- Herdenkingsmonument in Rhenen
Zie Monument op de Grebbeberg. (hierboven)

- Provinciaal monument 'De Brabantse Soldaat in Waalre'
Na de Tweede Wereldoorlog is in de (Oude) Sint Willibrorduskerk in Waalre een herdenkingskapel gevestigd voor verzetsstrijders en militairen. Alle namen van Brabantse militairen en verzetsstrijders die tijdens en na de Tweede Wereldoorlog zijn gesneuveld zijn in borden van hardhout gegraveerd. De kerk bevat een monument voor de 'onbekende Brabantse soldaat'. Er zijn rouwborden met namen van gesneuvelden uit de Tweede Wereldoorlog, uit de strijd om Nederlands Oost-Indië en om Nederlands-Nieuw-Guinea, van de VN-vredesmacht in Joegoslavië en recentelijk Afghanistan. ([Wikipedia](#))

Jan Lokker (1919-1940)

Onder de slachtoffers op de Pavon was Jan Lokker (21), die 'op 20 Mei is overleden, als slachtoffer van den oorlog', zoals blijkt uit een advertentie in [Het Vaderland](#) op 8 juni 1940. Volgens bovenstaande lijst van slachtoffers stierf hij een dag later in een ziekenhuis te Calais.

Achttien jaar later kocht Wubbe Hurlings een dubbelwoning in Den Haag. Met zijn gezin ging hij wonen in het benedenhuis. De twee etages hadden een aparte opgang. Bovenin woonde een weduwe. Haar man was

dood, maar zij had ook een zoon verloren. Die was gesneuveld bij het bombardement van de Pavon.

Op 8 november 1940 werd Jan Lokker herdacht in 'zijn' oude H.B.S., aan de Raamstraat in Den Haag, samen met nog twee oud-leerlingen die bij het begin van de oorlog waren gesneuveld. Het dagblad [Het Vaderland](#) was bij de plechtigheid aanwezig.

De koraalmuziek die bij de plechtigheid werd gespeeld was van Johann Sebastian Bach, één van de grootste componisten die het land van de Bezetter had voortgebracht en die kennelijk al salonfähig was bij de herdenking van Duitse oorlogsslachtoffers. Terwijl de organist het koraal 'Gib dich zufrieden und sei stille' speelde 'werden de genoodigden binnengeleid'.

'Nooit hebben wij bij onze opvoeding ook maar één oogenblik gedacht dat we onze jongens moesten voorbereiden op den strijd van soldaat tegen soldaat. Het heeft ons daarom overrompeld; zooals ons ook dit offer van deze drie jonge levens heeft overrompeld', sprak 'den vroegeren directeur van de school'. Het eerste slachtoffer was al op 10 mei 's morgens om tien uur gevallen; de tweede sneuvelde op Tweede Pinksterdag, bij de verdediging van een brug.

'Jan Lokker, drager van den eerepenning wegens het redden van een vrouw met gevaar voor eigen leven, viel, ver van het Vaderland, te Calais, waar hy na een moedigen strijd, met tweeduizend van zijn kameraden was heengetrokken'.

Misschien werden er ook wel woorden gewijd aan de barbaarse toedracht, maar die hebben dan niet de krant gehaald. Het Vaderland vervolgt:

Na twee minuten stilte speelde het orgel 'Wenn ich einmal soll scheiden'. Daarna werd de plaquette onthuld, die vervaardigd is door de [beeldhouwster mej. Carbaslus](#) [Fransje Carbasius (1885-1984) verzorgde o.m. plaquettes van [A.W. Sijthoff](#), directeur van de Haagsche Courant, [Willem Kloos en zijn vrouw](#) en [Sicco Mansholt](#)].

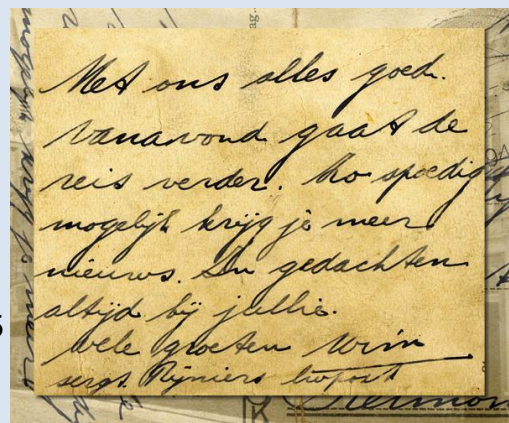
'Boven de plaquette, waarop de namen zijn aangebracht, bevinden zich de portretten van de drie gesneuvelden, te zamen in één lijst zooals zij ook vielen, te zamen in één strijd, voor één doel. Nadat de genoodigden zich hadden opgesteld, defileerden vervolgens de oud-leerlingen en leerlingen langs de ingemetselde plaquette en bewezen daarmede de laatste eer aan hun klassegenooten en vroegere leerlingen, die in dezelfde banken hadden gezeten'.

De gedenkplaat lijkt te zijn verdwenen. De HBS is in 2009 verbouwd tot [wooncomplex](#). Het bureau dat daarbij betrokken was heeft geen plaquette aangetroffen.

Wim Rijniers (1900-1940): Pas in 1951 officieel overleden

'Zo spoedig mogelijk krijg je meer nieuws', schreef sergeant Wim Rijniers op een briefje dat later bij zijn familie werd bezorgd. Maar dit was het laatste levensteken >

In zijn laatste levensteken, ergens onderweg tussen Nederland en Duinkerken, meldt sergeant W.A. Rijniers nog aan zijn familie dat 'met ons alles goed' gaat. Vaststaat dat hij zich, met ca. 25 andere leden van de Luchtwachtdienst in Helmond, inscheepte op de Pavon. Zijn lichaam werd nooit gevonden, maar dat was vooralsnog

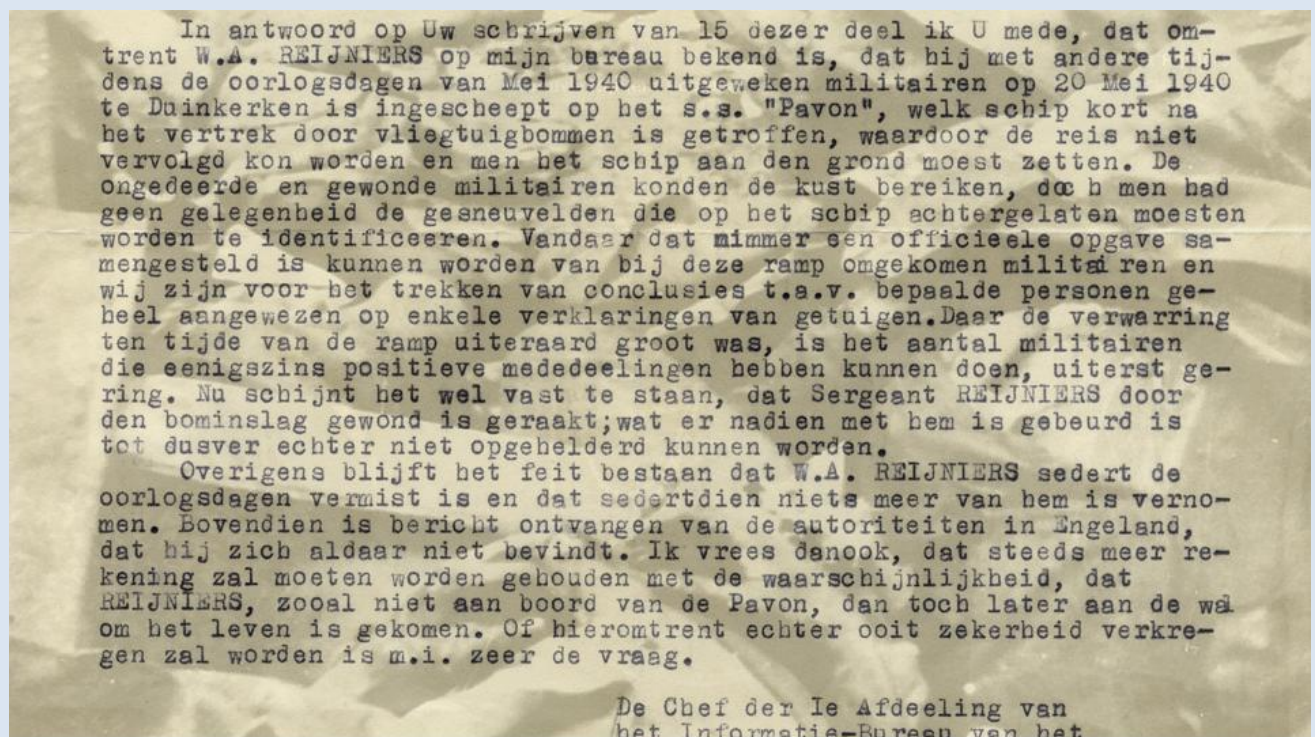

Met ons alles goed.
Vanavond gaat de
reis verder. Zo spoedig
mogelijk krijg je meer
nieuws. In gedachten
altijd bij jullie.
Alle groeten Wim
sergt. Rijniers toefort

geen reden om hem dood te verklaren.

De documentaire '[De ramp met de Pavon](#)', hoofdstuk [In Memoriam](#), (zie [Bronnen](#)) meldt hoe moeizaam het als nabestaanden was om tot een afsluiting te komen.

Men had, aldus een brief van de Chef van de 1e Afdeling van het Informatie-Bureau, dat met de afwikkeling was belast (zie hierna), 'geen gelegenheid de gesneuvelden te identificeren'. Men was aangewezen op getuige-verklaringen, maar dat aantal 'is uiterst gering'. Er is 'sedertdien niets meer van hem vernomen'. De autoriteiten in Engeland hebben bericht 'dat hij zich aldaar niet bevindt'. Er moet 'steeds meer rekening worden gehouden met de waarschijnlijkheid' dat hij, 'zooal niet aan boord, van de Pavon, dan toch later aan de wal' om het leven is gekomen. Maar 'of hieromtrent ooit zekerheid zal worden verkregen is zeer de vraag'. Uiteindelijk werd Rijniers op 22 februari 1951 officieel overleden verklaard, met een summier briefje van de Minister van Justitie, waarin stond: 'Op twee en twintig Mei negentienhonderd veertig is in Calais in Frankrijk overleden: Rijniers, Willem, Arnoldus' enz. Toen pas kon zijn weduwe met een nieuw leven beginnen.

In antwoord op Uw schrijven van 15 dezer deel ik U mede, dat omtrent W.A. REIJNIERS op mijn bureau bekend is, dat hij met andere tijdens de oorlogsdagen van Mei 1940 uitgeweken militairen op 20 Mei 1940 te Duinkerken is ingescheept op het s.s. "Pavon", welk schip kort na het vertrek door vliegtuigbommen is getroffen, waardoor de reis niet vervolgd kon worden en men het schip aan den grond moest zetten. De ongedeerde en gewonde militairen konden de kust bereiken, doch men had geen gelegenheid de gesneuvelden die op het schip achtergelaten moesten worden te identificeeren. Vandaar dat nimmer een officieele opgave samengesteld is kunnen worden van bij deze ramp omgekomen militairen en wij zijn voor het trekken van conclusies t.a.v. bepaalde personen geheel aangewezen op enkele verklaringen van getuigen. Daar de verwarring ten tijde van de ramp uiteraard groot was, is het aantal militairen die eenigszins positieve mededeelingen hebben kunnen doen, uiterst gering. Nu schijnt het wel vast te staan, dat Sergeant REIJNIERS door den bominslag gewond is geraakt; wat er nadien met hem is gebeurd is tot dusver echter niet opgehelderd kunnen worden.

Overigens blijft het feit bestaan dat W.A. REIJNIERS sedert de oorlogsdagen vermist is en dat sedertdien niets meer van hem is vernomen. Bovendien is bericht ontvangen van de autoriteiten in Engeland, dat hij zich aldaar niet bevindt. Ik vrees danook, dat steeds meer rekening zal moeten worden gehouden met de waarschijnlijkheid, dat REIJNIERS, zooal niet aan boord van de Pavon, dan toch later aan de wal om het leven is gekomen. Of hieromtrent echter ooit zekerheid verkregen zal worden is m.i. zeer de vraag.

De Chef der 1e Afdeling van
het Informatie-Bureau van het

22. Mythes van de Pavon

'Hoog torent het uitgebrande karkas van het onfortuinlijke schip uit boven het strand van Noord-Frankrijk. De koopvaarder is letterlijke een drijvende doodskist geworden. Onder de verwrongen dekken bevindt zich een onbekend aantal lijken. Ook weet niemand hoeveel gewonden er zijn in de ruimen waaruit zwarte stinkende rook kolkte. Wel dat daarin opgesloten mannen in doodsangst schreeuwen om hulp.

DOCUMENTATIE

Het zijn deze geluiden, dit roepen steunen en kreunen, die sergeant Gerrit van den Burg van het Garderegiment Jagers achtervolgen als hij samen met de andere overlevenden zich met touwen langs de scheepswand op het natte strand laat zakken.'

Zo begint het verhaal dat Jan Wierenga op 29 januari 2000 schreef in het Nieuwsblad van het Noorden: [De doodskreten zijn nooit verstomd](#).

Het was een interview met Gerrit van den Burg, toen 'bijna 82 jaar' en sergeant toen hij met 1450 andere Nederlandse soldaten in Duinkerken inscheepte op de Pavon. De foto op de [voorzijde](#) maakt duidelijk wat hij bedoelde.

Sergeant Gerrit van den Burg op een uitsnede van een foto van een groep infanteristen uit 1937/38 (Foto bij artikel in NvhN) >

Het werd een verschrikkelijke ramp, vertelt Van den Burg.

Enmaal op volle zee werd de 'Pavon' door Duitse vliegtuigen beschoten met mitrailleurs en gebombardeerd. Op slag veranderde het schip in een brandend en rokend wrak dat echter nog wel bleef drijven. Het overgrote deel van de opvarenden, bijeen gepropt in de ruimen, kwam om het leven.

'De doodskreten zijn nooit verstomd' slaat op het feit dat Gerrit van den Burg de beelden en geluiden zijn leven lang met zich had meedragen.

Dat hijzelf volgens eigen overtuiging één van de weinige overlevenden was, schrijft hij toe aan het feit dat hij het bevel 'van een gestresste officier' had genegeerd en de overvolle ruimen had gemedend. Hij had zich met een handvol lotgenoten een plaatsje veroverd op het open voordek.

'Niemand is er uit gekomen'

De bommen hadden de afgeladen ruimen veranderd in een inferno. Het gekerm en gejammer was niet van de lucht. En niemand die ze hulp kon bieden.

Over de juiste toedracht had hij kennelijk nooit iets vernomen. Zelf zweeg hij er een groot deel van zijn leven over, 'als het graf'. "Pas na zijn pensionering heeft hij mij het verhaal van Duinkerken verteld", zegt zijn vrouw Alie.

Zijn belangrijkste overweging [om het verhaal nu aan de krant toe te vertrouwen] is, dat de geschiedenis niet mag worden doodgezwegen. 'Ik moet het doorgeven!'

Niemand is er uit gekomen. Ik zag hoe soldaten die zich bovendeks bevonden in zee sprongen. Daar werden ze door hun bepakking en zware kisten reddeloos naar onderen getrokken. Ook het achterschip stond in brand. Her en der lagen lijken.

Verwarring over dodental

gen onder vuur werd genomen. De Nederlanders waren, op de vlucht voor de oprukkende Duitsers, uiteindelijk in Duinkerken terecht gekomen en daar opgepikt door de 'Pavon' die hen naar veiliger oorden zou brengen. Dit had een noodlottige afloop; naar schatting 1500 Nederlanders kwamen in volle zee om in het in brand geschoten scheepswrak.

Deze gebeurtenis is in Nederland zelf min of meer in de vergetelheid geraakt.

< In een slordig stuk over een herdenking in het [Nieuwsblad van het Noorden](#) van 26 april 2000 werd zelfs opgemerkt dat op de Pavon 1500 man om het leven kwamen.

Voor zover overlevenden aantallen doden en gewonden noemen, zijn dat heel verschillende getallen. Volgens een 'oude veteraan' (Dagblad van het Noorden 27 september 2003) waren er 'In een klap 700 doden en nog 'ns tientallen gewonden'. Zonder enige twijfel was hij één van de overlevenden, maar zijn verhaal over de tocht naar Duinkerken en de

gebeurtenissen daarna bevat zoveel onwaarschijnlijke elementen dat daar verder niet naar wordt verwezen.

'Naar schatting waren er bij deze 'Pavon'-ramp een dikke honderd doden en een dikke zestig gewonden', veronderstelde veldpredikant Greeven. (Greeven, pag. 37). Volgens [aalmoezenier Lam](#) ('Dapper aalmoezenierswerk') was 'het resultaat tachtig doden en zeventig zwaar gewonden, maar misschien was de verlieslijst wel groter'.

'Aan boord van de Pavon bevonden zich dus een kleine 1.500 Nederlandse militairen', stelt Zuidfront Holland vast in [De tragedie met de Pavon](#).

De uiterst heterogene samenstelling van dit aanzienlijke contingent is in 1940/1941 door de militair geschiedkundige onderzoekers nauwkeurig vastgesteld, maar het dossier is wegens een bombardement in de oorlog verloren gegaan in de Haagse archieven. Uiteindelijk kon men slechts op basis van naoorlogse verslagen en slachtofferlijsten redelijk nauwkeurig vaststellen welke militairen aan boord hadden gezeten.

Vijftig slachtoffers...

Zuidfront Holland komt op overtuigende wijze uit op vijftig dodelijke slachtoffers:

Merkwaardig genoeg wordt in Franse bronnen stelselmatig gesproken van [152 of 154 overleden Nederlandse militairen](#) bij het bombardement. Het is heel goed mogelijk dat de Franse bronnen daarbij per abuis de ca. 100 gewonden en de 50 doden hebben opgeteld. In elk geval zijn er 'slechts' [50 gesneuvelde \(of als zodanig erkende\) militairen](#) te verbinden aan de tragedie met de Pavon.

... waarvan 38 spoorloos

Van de vijftig doden van de Pavon zijn er 38 nooit teruggevonden. Dat is relatief een opmerkelijk hoog aantal. De Pavon werd dicht onder de kust gebombardeerd en korte tijd later op het strand gezet. Sommige geïdentificeerde slachtoffers zijn aangespoeld, meestal dicht bij de ramplaats, op één lichaam na, dat na ruim twee maanden werd aangetroffen op Ameland.

Uit ooggetuigeverslagen valt op te maken dat sommige militairen een metersdiepe sprong maakten, in de hoop het vege lijf te kunnen redden op een toegesneld reddingsschip, om te proberen naar de kust te zwemmen of gewoon uit doodsangst. Ze maken ook duidelijk dat tientallen soldaten, dood, zwaar gewond of levend, in een brandend en zinkend schip, in het pikkedonker opgesloten zaten in de diepe ruimen, zonder dat ze nog kans zagen naar boven te klauteren. Ze waren reddeloos verloren.

In zijn eigen verhaal maakt veldpredikant Greeven melding van 'een brief, die ik dezer dagen ontving' (maar onbekend is wannéér en van wie):

Het bleek mij, dat de Fransche autoriteiten geen toestemming hadden willen geven aan de overlevende soldaten van de 'Pavon'ramp, om den volgende dag tot begraving van hun makkers over te gaan. (Greeven, pag. 45)

Lijken verbrand?

[De Courant Nieuws van de Dag](#) van 20 augustus 1940 beschreef – als onderdeel van een verslag over de terugkomst van de Nederlandse militairen uit Frankrijk – in kille bewoordingen wat er op de Pavon was voorgevallen:

Het schip vertrok 's nachts om twaalf uur bij heldere maan – en de gevolgen bleven niet uit. Duitse vliegtuigen vielen het vaartuig aan, een bom kwam in het ruim terecht en een zeker aantal menschen werd gedood of gewond. In allerijl werd het schip bij Calais op het strand gezet. Van een hoogte van omstreeks twintig meter werden de gewonden aan touwen naar beneden gelaten en in hospitalen te Calais ondergebracht. De dooden liet men op het schip achter. Niemand keek er verder naar om, zelfs zijn de slachtoffers niet geïdentificeerd. Later is het schip op last van de Fransche autoriteiten met petroleum overgoten en verbrand.

Het scheepskerkhof dat de Duitsers aanrichtten voor Duinkerken en Calais werd in juli 1940 plastisch uitgebeeld bij een triomfantelijk artikel over de Duitse opmars in het Duitse propagandabladd Signaal. (Zie ook [Triomf over Vernichtingsschlag](#))

Deze 'eindoplossing' wordt, voor zover valt na te gaan, nergens anders beschreven. Maar onwaarschijnlijk is het niet. Het moet in de ruimen een vochtige smurrie zijn geweest van halfverbrande kapok, wrakstukken en stoffelijke resten en er zal weinig animo zijn geweest om onder levensgevaarlijke omstandigheden lijken te gaan ruimen.

Toen de ramp zich voltrokken had rukte het Duitse leger steeds verder op in de richting van Calais en Duinkerken, om een kleine week later uit te monden in de [Slag om Duinkerken](#). Bommenwerpers schoten op alles wat bewoog. Op 4 juni was de Britse evacuatie voltooid, lagen Calais en Duinkerken nagenoeg in puin en was de zee voor de kust veranderd in een scheepskerkhof. Er waren toen beslist andere prioriteiten dan het bergen van de halfvergane lijken uit het scheepswrak. Petroleum leek een adequate oplossing voor de problemen. Franse autoriteiten ontbraken intussen, dus de opdracht moet afkomstig zijn geweest van de Duitse bevelhebbers.

Het Ministerie van Defensie beschikt over een [Rapport van de ramp met het Franse ss "Pavon" op 20 mei 1940 en lijst van vermisten en overledenen](#) (zie: Slachtoffers van de Pavon).

Schout-bij-nacht Van der Stad

Kort voordat veldpredikant Greeven op 20 mei, na een doorwaakte, koude nacht in Duinkerken (zijn jas was weg, lag in een auto die zoek was en die uiteindelijk die ochtend werd teruggevonden), in de kazerne terug kwam, waar alles in beweging was [om Duinkerken te land of over zee te verlaten](#), ontmoette hij collega's die zich, tot zijn grote ergernis, van de troep hadden afgezonderd en in Duinkerken hun eigen gang waren gegaan.

Fotootje van schout bij nacht [H.J. van der Stad](#) (1887-1970) bij Nederlandse opperofficieren 1940-1945 >

'Ze hadden heerlijk geslapen, nog heerlijker gegeten tezamen met den opperbevelhebber, den vroegeren Schout bij nacht, territoriaal opperbevelhebber van de provincie Zeeland.

In zijn aantekeningen vult Greeven aan dat het ging om

Schout-bij-nacht v.d. Stad, die met verschillende officieren van zijn staf ook te Duinkerken was. Later is hij, naar ik hoorde, verdwenen, waarschijnlijk naar Engeland. (Greeven, pag. 29)

Hij werd echter, op 21 mei, door de Duitsers [krijgsgevangen](#) gemaakt.

Organisatie

Het was de bevestiging van een vooroordeel. Greeven was geen bewonderaar van Van der Stad. Toen hij de ergernis beschreef over het feit dat de Nederlandse soldaten zonder voedsel en verzorging aan boord van de Pavon werden gecommandeerd gaf hij – onwetend van de rol van de Franse generaal Watrin – de Zeeuwse commandant, schout bij nacht Van der Stad daarvan de schuld:

Aan de organisatie heeft het in die dagen heel wat ontbroken, ondanks het feit, dat de opperbevelhebber twee miljoen van de krijgskas in Zeeland in zijn zak had.

Mogelijk heeft dat verhaal te maken met het gerucht waar [GeschiedenisZeeland.nl](#) melding van maakte, dat Van der Stad voor zijn vertrek naar Noord-Frankrijk in Middelburg nog even 2,5 miljoen gulden had opgehaald, die zou zijn afgeleverd in Parijs. Of het geld Parijs heeft gehaald is de vraag. Wel had de schout bij nacht een 'krijgskas' op zak van 100.000 gulden, waar hij echter niets mee kon doen, omdat niemand dat geld wilde aannemen of wisselen voor bruikbare francs (De Jong, deel 3, pag. 489).

[Vlissingse Courant](#), 13 juni 1940 >

Kort voor het vertrek van de Pavon had Greeven een [aanvaring met Van der Stad](#):

Die opperbevelhebber was een mensch, die me niet erg aanstond. Nog op het kazerneplein had ik aanstalten gemaakt, om me even voor te stellen en hem te vragen of we op de reis ook geleide meekregen van vliegtuigen of oorlogsschepen, teneinde de jongens, die ook ongerust waren, wat op hun gemak te kunnen stellen. Maar ik werd op een dusdanige wijze door hem afgesnauwd, dat ik 'm op even ostentatieve wijze brutaalweg den rug heb toegedraaid en met 'n hand een beweging gemaakt, die hem beduidde, dat hij dóór kon gaan, en dat ik niets met hem van doen wilde hebben. (Greeven, pag. 31)

Teleurstellingen

Greeven kijkt verbitterd terug op twee weken die hij achter de rug had:

Het was een absoluut onverantwoorde daad een dergelijk aantal mensen weg te sturen op een schip zonder begeleiding of voldoende bescherming. Naar mijn bescheiden mening is de

bevoegde autoriteit hierin zonder pardon tekort geschoten. En dat klemt des te meer, daar deze bevoegde autoriteit een zeeofficier was, die dus de gevaren van de scheepvaart kende.

Greeven was er op dat moment niet van op de hoogte dat de brigadegeneraal Watrin Van der Stad de regie over de Nederlanders volstrekt uit handen had geslagen.

Deze ramp was voor mij de tweede groote teleurstelling. De eerste teleurstelling was, dat men ons op dien rampzaligen terugtocht van [St. Oedenrode naar Tilburg](#), zonder helpende vliegtuigen, weerloos overleverde aan de vernietiging door den vijand. (Greeven, pag. 9) In beide gevallen heb ik een sterke twijfel voelen opkomen aan het beleid van de Nederlandsche officieren en van de geheele geallieerde legerleiding.

En verder trof mij, wat de aalmoezenier mij vertelde, dat de officieren dermate radeloos waren, dat hij de leiding maar overgenomen had, en voor huisvesting en voedsel zorgde en probeeren zou, de menschen op de een of andere manier naar het Vaderland terug te voeren. Want het verblijf hier in Frankrijk was volkomen nutteloos. Hier was voor het Vaderland niets meer te doen.

Greeven sprak uit ervaring. Bij verschillende gelegenheden zag de veldpredikant, bij gebrek aan leidinggevende officieren, zichzelf genoodzaakt het bevel over een troep soldaten op zich te nemen. Net als trouwens zijn rooms-katholieke collega, aalmoezenier Lam, die later nog vanuit Calais, met aanvankelijk 1200 overlevenden van de Pavon, [de voettocht richting huis begon](#).

Weinig leiding

Dat Van der Stad geen sterke leider was, werd bijna 45 jaar later nog eens bevestigd in een boek van van [Ph.M. Bosscher](#):

In een bespreking in de Provinciale Zeeuwse Courant van 23 maart 1984 van deel 1 van het boek 'De Koninklijke Marine in de Tweede Wereldoorlog' wordt vastgesteld:

[Van Commandant Zeeland ging in '40 weinig inspiratie en leiding uit](#)'. Over de rol van de Commandant Zeeland in de strijd tegen de binnenrukkende Duitsers wordt opgemerkt:

'Als op zijn plaats iemand had gestaan die beter voor zijn taak berekend was geweest zou de strijd om Zeeland weliswaar zijn verloren, maar er zou waarschijnlijk met meer effect tegenweer zijn geboden'.

Dr. F. Snapper, die in een artikelenreeks van vijf artikelen in Mars et Historia (zie Bronnen) de oorlog in Zeeland - en aan het eind de kritiek op Van der Stad - analyseert, [is milder in zijn oordeel](#):

Volgens mij was schout-bij-nacht H J . Van der Stad een plichtsgetrouw officier, die door een tekort aan middelen, in het bijzonder van luchtdoelartillerie en jachtvliegtuigen, niet in staat was zijn taak naar behoren uit te voeren. Volgens professor De Jong moest de strijd in Zeeland worden opgegeven door het zware bombardement van de Duitse luchtmacht op Middelburg. Dit blijkt onjuist te zijn. Maar men kan het met hem eens zijn dat de "Luftwaffe" de beslissende factor was in de zege die de Duitsers in Zeeland behaalden.

De site van de [Prinses Irenebrigade](#) citeert uit het oordeel van de [Parlementaire Enquêtecommissie](#):

Over deze episode (...) concludeert de commissie, dat de commandant Zeeland bij het terugtrekken der Nederlandse troepen, zij moesten van de Fransen zich naar Duinkerken begeven, niet effectief leiding heeft gegeven. Het is duidelijk dat het geheel is geïmproviseerd.

De commissie zou het trouwens beter gevonden hebben, 'wanneer de Nederlandse regering zich vóór de oorlog over de mogelijkheid van een terugtrekken der troepen op vreemd grondgebied zou hebben beraden.

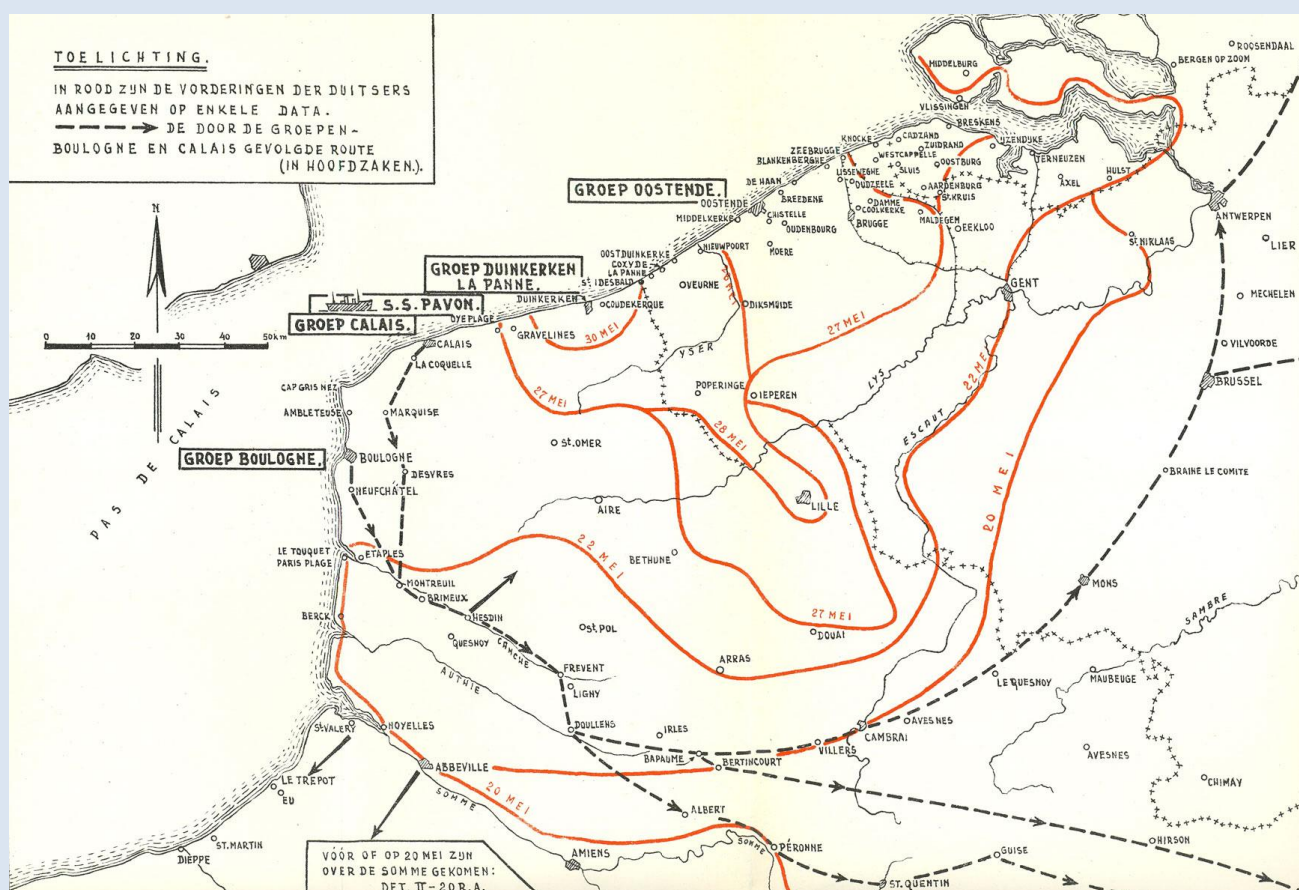
Op 28 oktober 1970 is schout-bij-nacht Van der Stad op 83-jarige leeftijd overleden. De [Provinciale Zeeuwsche Courant](#) (29 oktober 1970) herdacht hem in een waarderende necrologie.

23. Waden door geulen en over zandbanken

Het verhaal van Wubbe Horlings

Langzaam aan keerde de rust weer. Ik maakte alles klaar om, als er weer een aanval zou komen, overboord te gaan. Daarom zocht ik een paar flinke planken op en legde die bij de reling. Zou er een aanval komen, floep, de planken over boord, er zelf achteraan en dan maar zien. Gelukkig kwam het zo ver niet.

Ondertussen werd ons schip ergens op het strand gezet, We zaten vast. En toen begon het water snel te zakken. Aan touwen die buiten boord hingen, lieten enkele jongens zich naar beneden glijden. De ruwe touwen maakten, dat hun handen verbrandden. Daardoor gewaarschuwd, klom ik zelf langs zo'n touw netjes naar beneden. Het water reikte tot de knieën. Als je omhoog keek langs het schip, dan was het een hele hoogte. Zeker wel een meter of tien.

De SS Pavon werd ter hoogte van het plaatsje [Oye Plage](#) aan de grond gezet. De rode lijnen geven de Duitse opmars aan. Klik op de kaart voor een vergroting. (Kennispunt mei 1940 - Grebbeberg.nl)

Armoedig dorpje

Enmaal beneden liepen we in de richting van de duinen, die we voor ons zagen. Soms moesten we door geulen waden, dan weer kwamen we over zandbanken. En zo bereikten we de duinen. Overall bosjes.

Toen we daar doorheen waren, waren we dicht bij een dorpje. Later stond in onze kranten dat de Fransen de jongens die van het gebombardeerde schip kwamen schandelijk behandeld zouden hebben. Ik heb het tegendeel ervaren. Het was een heel armoedige streek, dat kon je zo zien. En de mensen zagen er ook erg armoedig uit. Maar overal stonden die arme boerenvrouwen met emmers melk en een kopje of kom in de hand. Omdat ze onze taal niet kenden zeiden ze niets, maar ze hielden ons met een vriendelijk gebaar de kopjes voor en wezen op de melk: we konden drinken. Zonder omhaal betoonden zij barmhartigheid,

Zo kwamen we in het dorpje (de naam ken ik niet) [Les Hemmes de Marck]. Op het erf van een klein boerderijtje bij de waterput, wasten we ons. Aan een boomtak was een spiegeltje vastgemaakt. Toen ik mezelf in die spiegel zag, schrok ik. Een gezicht als van Zwarte Piet. De hele rechterkant van m'n gezicht zat vol geronnen bloed, waarin zich roet had afgezet. Zo goed en zo kwaad als het ging maakte ik me weer een beetje toonbaar.

Bommenwerpers

Ineens: "Dekken!" Een paar Duitse vliegtuigen doken op het dorpje neer. Natuurlijk dachten we dat het om ons te doen was, maar toen de vliegtuigen vertrokken waren zagen we een paar Franse jagers (of misschien waren het Engelse, dat weet ik niet meer zo precies) opstijgen en de Duitsers achterna gaan. Er lag dus een vliegveld vlak bij. Toen gingen we verder.

Onze groep was helemaal uit elkaar geraakt. Je liep maar met een groepje mee. Waarheen? Ja, dat wisten we ook niet. Maar weg van de vijand. Zo gingen we dus naar het zuiden, richting Calais.

We passeerden Engelse troepen met zwaar luchtafweergeschut. De lopen hoog. De Engelse schildwacht op de weg liet ons zonder iets te vragen passeren, Toen we een eind verder even gingen zitten, zo'n stuk of acht Nederlandse soldaten, kwam er een Engelse ordonnans op een motor voorbij. Hij zag ons, stopte, draaide, reed terug naar ons toe en stopte weer.

Waarom dat gebeurde zal wel altijd onduidelijk blijven. Vermoedelijk ontbreekt nu een klein gedeelte van het verslag.

24. Een huiveringwekkende aanblik

In het Duitse legerbericht van 21 mei was de ramp met de Pavon een succes, als onderdeel van de 'zegetocht', waarin 'de luchtmacht een groot aandeel had'.

DOCUMENTATIE

'Bij de verkenning boven de zee voor de Fransche kust is een Fransche torpedojager, de 5482 ton metende Fransche marine-tankboot "Niger", vernietigd, het Fransche vrachtschip "Pavon" en twee andere vrachtschepen werden zwaar beschadigd'. Geen woord over het menselijk drama dat daarbij werd aangericht.

Naar de wal

Toen de vliegtuigen verdwenen waren, zegt Wim van Loenhout (zie [Bronnen](#))

'gingen de jongens vloten bouwen van de luikplanken. Drie of vier aan elkaar en dan lieten ze die zakken met een lang touw. Dan gingen er drie jongens op staan, maar die gingen dan tot hun middel in het water. Zo werden er twaalf van die vloten neergelaten en er zijn er maar vier aan de kant gekomen'.

Het Rotterdamsch Nieuwsblad maakte 'heet van de naald' al op 21 mei 1940 melding van het aandeel van de Duitse luchtmacht aan de de ['zegetocht van het Duitse leger'](#) in Frankrijk (Duitsch legerbericht) >

Veldpredikant Greeven, gewond geraakt tijdens een mitrailleurbeschieting, liet zichzelf kort nadat de vliegtuigen verdwenen waren aan touwen overboord takelen.

Toen heb ik me maar laten zakken en ben half zwemmende, half drijvende op een balk, tenslotte door een tweetal jongens opgepikt in een vlot, halfnaakt en koud aan land gekomen, wat nog eenige moeite kostte, daar het juist begon te ebben. (Greeven, pag. 35)

Het water daalde en het werd licht. Het nachtelijk uitzicht over zee bood een huiveringwekkende aanblik.

Men kon de kust goed zien, en ook die van Engeland. In de verte brandden nog drie schepen. (Van Loenhout)

Een eind achter ons stond een andere boot als een lier te branden, vlammen die hoog in de hemel opsloegen. En daarachter kon men in de verte nog weer een kleinere brand ontdekken. Het was dus dien nacht wel raak geweest. (Greeven)

Wat dat voor schepen waren, was onbekend. Het Duitse legerbericht van 21 mei (diezelfde avond al in bijvoorbeeld het Rotterdamsch Nieuwsblad afgedrukt) maakte meer duidelijk, al vermeldde het niet dat zich op de Pavon bijna 1500 Nederlandse soldaten in doodsnood bevonden. In elk geval wordt de versie die Greeven later vernam niet bevestigd:

Later hebben Duitse soldaten ons nog wel verteld dan na ons nog een schip met 300 Nederlandsche soldaten aan boord gebombardeerd was, en dat er van dat schip niets meer

Aan dezen zegetocht van het Duitse leger heeft de luchtmacht een groot aandeel gehad. Door de volledige beheersching van het luchtruim, door het vernielen van de rivierovergangen en verkeerswegen, door de aanvallen op marsch- en transportkolonnes, heeft de luchtmacht de ontbinding van het Fransche negende leger versneld en alle pogingen om de flanken van de doorbraak aan te vallen, in de kiem verstikt.

Bij de verkenning boven de zee voor de Fransche kust is een Fransche torpedojager, de 5482 ton metende Fransche marine-tankboot „Niger” vernietigd, het Fransche vrachtschip „Pavon” en twee andere vrachtschepen werden zwaar beschadigd.

In den nacht van 20 op 21 Mei werden in het Nauw van Calais zes transportschepen en een tankschip met een tonnemaat van 43.000 ton tot zinken gebracht ; vier andere schepen van in totaal 13.000 ton werden zwaar beschadigd.

De totale verliezen van den vijand in de lucht bedroegen gisteren 47 vliegtuigen ; 15 Duitse vliegtuigen worden vermist.

was overgebleven,. Maar ik kreeg de indruk dat ze een schip bedoelden dat naar Engeland voer, en dat deden wij niet.

Levensgevaarlijke sprong

De Duitse voltrefter midscheeps bracht de Pavon niet tot zinken. Het schip bleef drijven. Escortbootjes schoten te hulp. De overlevenden in de ruimen hadden maar één drang: naar boven. Ze werden er warm ontvangen en riskeerden hun leven toen ze het vege lijf probeerden te redden door overboord te springen. In het tumult zette de kapitein de boot op het strand.

Velen sprongen overboord van wie sommigen verdrongen: anderen braken hun benen door van de 'Pavon' op het zes meter lager liggend dek te springen van een Franse jager die aan de 'Pavon' vastgemaakt had. (De Jong, deel 3, pag.491)

Het water bleef zakken. Al spoedig waren er, die overboord sprongen, dan een paar honderd meter zwommen en dan al konden lopen. Ik had er wel zin in, maar ik dacht: 'Ik blijf liever droog, misschien komt er wel hulp van de kust'. Maar dat gebeurde niet. Het water ging al zo ver weg, tot ik ze met een touw naar beneden zag glijden. Daarna liepen ze tot hun middel door het water. (Van Loenhout)

De [Luchtwachtbrigade Helmond](#) verloor bij de ramp zeven mannen, terwijl er vijf gewond raakten. In zijn verslag 'Weerloos aan elk oorlogsgevaar overgeleverd' (pdf) wordt gemeld: Door de intredende eb kwam de "Pavon" geleidelijk aan droog te liggen. Niet-gewonden lieten zich langs touwen naar beneden glijden om zo al wadend de kust te bereiken.

Langs touwen omlaag

Wim van Loenhout dacht: 'Nu wordt het tijd dat ik ook ga, want als straks het water weer opkomt gaat het niet meer'.

Ik zocht een touw, bond mijn deken op mijn rug en ging toen naar beneden. Eerst zette ik steeds mijn handen en voeten lager. Toen ik moe werd dacht ik: 'Ik zal al wel op de helft zijn', maar toen was ik nog vlak bovenaan.'

Toen besloot hij zich toch maar te laten glijden en het touw af en toe stevig beet te pakken.

Glijden ging goed, maar stoppen niet meer en zo gleeed ik tot in het water. De deken op mijn rug werd nat en ik kon bijna niet overeind komen. Een ander hielp mij nog overeind en toen waadde ik door het water naar het strand.

Ook Wubbe Horlings klom via de touwen naar het strand:

Het water begon snel te zakken. Aan touwen die buiten boord hingen, lieten enkele jongens zich naar beneden glijden. De ruwe touwen maakten, dat hun handen verbrandden. Daardoor gewaarschuwd, klom ik zelf langs zo'n touw netjes naar beneden. Het water reikte tot de knieën. Als je omhoog keek langs het schip, dan was het een hele hoogte. Zeker wel een meter of tien.

Pavon ontoegankelijk

Aalmoezenier Lam begeleidde daarna de mannen die langs touwen het strand en daarna de kust wisten te bereiken. Toen ging hij weer aan boord. Volgens 'Priesters in het veldgrijs' beval de kapitein, toen de laatste gewonden van boord waren gehaald, 'dat nu allen het schip moesten verlaten'.

'De Pavon na het bombardement en de beschieting'. Schilderij (1974) van Theo van der Biezen (1915-1985) uit Heesch. Het schilderij is vervaardigd aan de hand van schaars illustratiemateriaal (zoals de archieffoto van de Pavon, zie hoofdstuk 13) en de mondelinge verslagen van overlevenden. Overlevenden aan boord proberen het vege lijf te redden door zich via touwen in het water te laten zakken; een enkeling heeft de kust bereikt. Opmerkelijk is, dat het schip ten opzichte van de werkelijkheid ruim een halve slag is gedraaid. De neus staat richting Duinkerken, terwijl de stranding plaatsvond met de neus naar Caiais. In de lucht cirkelen vliegtuigen.

De ongeveer zeventig doden die in het middenschip lagen mochten niet meer worden geborgen. Dat zou te veel gevaar opleveren, meende hij. De aalmoezenier bevond zich bij de laatste levenden op het schip. Nog éénmaal strekte hij de handen zegenend over de doden uit en verliet toen voor de laatste maal, tegen vijf uur in den morgen, het rampzalige schip, dat als een doodenschip eenzaam achterbleef op de zandbank, waarop het was vastgelopen.

In werkelijkheid vonden geen zeventig slachtoffers hun laatste rustplaats aan boord, maar vermoedelijk minder dan de helft, omdat er ook slachtoffers verdronken of dodelijk gewond raakten tijdens hun vlucht van het schip, en er totaal 50 doden vielen (zie [Slachtoffers](#)). Feit is dat de Pavon daarna ontoegankelijk bleef: eerst verboden Franse wachtposten iedere toegang; daarna waren het de Duitsers. Volgens een krantenbericht zou de inhoud van het schip 'met petroleum overgoten en verbrand' zijn (zie [Mythes van de Pavon](#)).

Opvang in Les Hemmes de Marck

Volgens veldpredikant Greeven schoten de kustbewoners spontaan te hulp.

Aan het strand liepen een paar mensen, visschers, die alles hadden zien gebeuren en waren gaan kijken of ze misschien ook aan schipbreukelingen hulp konden bieden. Een

eindje verder waren nog een aantal soldaten aan land gekomen. De laatste zeshonderd meter moesten we tot aan het middel door het water waden, omdat onze vloten te diep lagen. We waren dus allen drijfnaat.

De visschers brachten ons naar hun woonplaats, het dorpje Les Hemmes de Marck. En wij werden door deze mensen uitstekend opgenomen en verzorgd. Ik heb in Frankrijk heel wat onvriendelijks gezien en gehoord, maar van deze mensen moet gezegd worden dat ze buitengewoon gastvrij en zorgzaam waren. De kachel werd gloeiend heet gestookt, om onze natte kleeuren te drogen. Wij kregen brood en wijn. Ze waarschuwden voor ons het hospitaal en deden wat ze konden om het zoo aangenaam mogelijk te maken.

Horlings had dezelfde ervaring:

Later stond in onze kranten dat de Fransen de jongens die van het gebombardeerde schip kwamen schandalig behandeld zouden hebben. Ik heb het tegendeel ervaren. Het was een heel armoedige streek, dat kon je zo zien. En de mensen zagen er ook erg armoedig uit. Maar overal stonden die arme boerenvrouwen met emmers melk en een kopje of kom in de hand. Omdat ze onze taal niet kenden zeiden ze niets, maar ze hielden ons met een vriendelijk gebaar de kopjes voor en wezen op de melk: we konden drinken. Zonder omhaal betoonden zij barmhartigheid.

Maar Wim van Loenhout kwam andere dorpsbewoners tegen:

Enemaal beneden liepen we in de richting van de duinen, die we voor ons zagen. Soms moesten we door geulen waden, dan weer kwamen we over zandbanken. En zo bereikten we de duinen.

Ik liep moederziel alleen en ik was de anderen kwijt. Ik wachtte nog even, maar ik zag niemand meer. Toen sloot ik mij aan bij een groep andere jongens.

Bij het eerste huis dat ze tegenkwamen klopten ze aan. Ze vroegen of ze zich er wat konden drogen.

Wat ze terug zeiden kon Van Loenhout niet verstaan, maar volgens iemand uit de groep was het antwoord: 'Ga maar terug naar waar je vandaan bent gekomen'.

De groep ging verder, naar een cafétje.

Wie Belgisch geld bij zich had [hij zal Frans geld bedoelen], kon terecht om wat eten te krijgen. Maar ik had geen geld bij mij, daar we al drie weken geen soldij hadden ontvangen. Nadat ik mijn schoenen had leeggekiept en mijn sokken had uitgewrongen, ging ik toen maar alleen verder.

25. In Calais in de vuurlinie

Toen het licht werd en het eb was geworden kwam de evacuatie van het schip op gang en begon men de gewonden naar ziekenhuizen in Duinkerken en Calais te brengen, weet [Zuidfront Holland](#). Volgens stafwerkgegevens betrof het circa 100 man. Met touwen en planken werd het gehele schip geëvacueerd.

DOCUMENTATIE

De verwondingen van [veldpredikant Greeven](#) werden al snel in het hoofdhospitaal van Calais verbonden, 'en omstreeks drie uur kon ik mij te slapen leggen. M'n schoenen en m'n helm hadden de verplegers voor de moeite maar achtergehouden. Ik heb ze nooit meer gezien'. En na het ontwaken, zes uur later, was er een een kom koffie en 's avonds om 6 uur een paar sneden droog brood, 'waarom ik nog dringend en méérmalen heb moeten vragen'.

Trouwens, ook met de andere Hollanders was het één pot nat. Eten scheen voor ons niet noodig. Ook den tweeden dag hebben we niets gehad. Alleen de jongens die bij mij op de zaal lagen, 3 Hollanders en 1 Belg, kregen, omdat ik er een verpleegster wist voor te spannen, een kom koffie en een paar sneden brood. (...) Er werd onderscheid gemaakt tusschen Franschen en Engelschen eenerzijds en Hollanders en Belgen anderzijds. Waarschijnlijk lag dit aan de hoofddokter. (...) Toen [enkele dagen later] Calais door de Duitschers was bezet heb ik hem bij de neus genomen door een Duitse schildwacht het bevel te laten geven een Hollandsche jongen, die een kinverwonding had, welke al in geen drie dagen verbonden was, en etterde en stonk, oogenblikkelijk te helpen en te verbinden. (Greeven, pag. 35)

Andere Nederlanders kwamen binnen, waaronder doktoren van het schip en de aalmoezenier.

Ze keken mij met even groote verbazing aan. Want men had mij vermist en naar het oordeel van vele soldaten was ik in een sloep gegaan en daarmee omgeslagen en verdrongen. (...) Zij vertelden mij, dat al vrij spoedig een mijnenveger was komen opdagen, die een gedeelte gewonden aan boord genomen had, en verder, zooveel er te bergen waren, de gezonden. De verwondingen waren voor het overgrootste deel van denzelfden aard. Er waren enkele scherf- en brandwonden. Maar de meeste wonden waren beenbreuken, gekneusde ruggen en lendenen, verstuipte voeten enz. (Greeven, pag.37)

Spraakverwarring

Greeven moest de tweede dag alweer verhuizen. De reden vermeldt hij tussen haakjes in zijn verslag '(het waren de dagen dat bij Valenciennes en Amiens hevige gestreden werd, en er een groote aanvoer van gewonden was)'.

In het nieuwe ziekenhuis lagen 'een dikke twintig Hollandsche jongens', die al die tijd niemand hadden gezien en 'zoo'n moeite hadden om zich verstaanbaar te maken'. En ook de doktoren 'verstonden niets van dat Hollandsche gebrabbel'. De veldpredikant ging tolk spelen, zo goed en zo kwaad als dat mogelijk was.

Alles was hier wat beter georganiseerd en geregeld dan in het andere ziekenhuis. De maaltijden werden op geregelde tijden gebruikt. Maar ze waren veel te schraal en ook was er niet genoeg. We hadden constant honger.

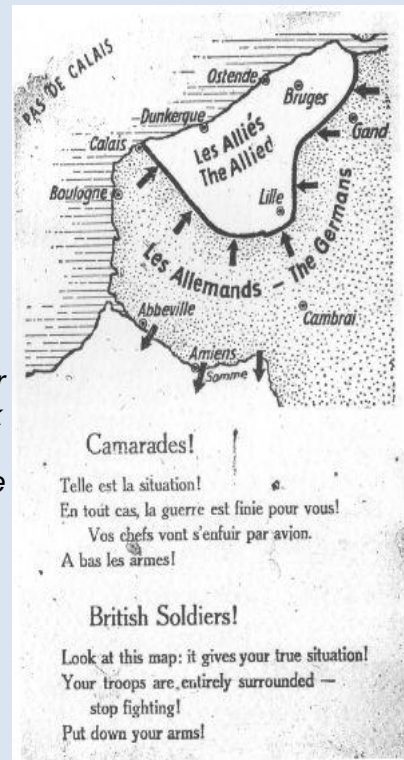
Alleen de zindelijkheid, daar ergerden we ons allemaal over. Aan verschoonen van bedden werd niet gedacht. Ging er een verhuizen, dan kroop zijn opvolger tusschen dezelfde lakens. De vloeren werden geveegd, terwijl men de grootste wonden aan het verbinden was. En de W.C.'s, daar zal ik maar over zwijgen. (Greeven, pag. 39)

Duitse pamfletten die uit vliegtuigen werden gedropt moesten de geallieerde soldaten op de grond doordringen van het hopeloze van hun situatie >

In de vuurlinie

Na 'een paar dagen' kwam de oorlog onmiskenbaar dichterbij.

De Duitsers zaten in Boulogne. En al heel spoedig hoorden we het gedonder van het zware geschut, dat de Engelschen in het stadspark van Calais, tweehonderd meter van ons af, hadden opgesteld. De Duitsers lieten zich ook niet onbetuigd. En weldra vlogen over en weer de granaten door de lucht. Vanaf het pleintje van ons hospitaal zagen we ze inslaan in de daken van de huizen rondom. We hebben toen voornamelijk in de kelder gebivakkeerd. Eén nacht hebben we er doorgebracht op den vochtigen, baksteenenvloer, ongemakkelijk tegen den al even vochtigen muur geleund, of liggend met het hoofd op een paar zanderige planken. Overdag was het van de kelder vlug naar de keuken om wat te eten en dan weer terug naar het schemerduister.

Dans la cave!

Autowrakken in de straten van Calais, na de vernietigende veldslag van mei 1940 (Foto Böcker, Bundesarchiv) >

De fronten bewogen zich over het ziekenhuis heen. De Duitsers veroverden de buurt en werden weer teruggeslagen. Maar de volgende morgen was Calais in Duitse handen.

Vlak voor ons hospitaal stond, hoe en waar vandaan weet ik niet, plotseling een Belgische bagageauto die in een mum van tijd door ons en door burgers leeggeplunderd was. Ik heb zelf van die wagen nog een paar schoenen weten te gappen, zoodat ik weer behoorlijk kon lopen. Van een Fransche aalmoezenier wist ik nog een jas van een Fransche verpleger los te krijgen, zoodat ik weer een klein beetje gekleed was.

Bundesarchiv, Bild 1011-383-0337-21A
Foto: Böcker | Mai 1940

Maar 's avonds werd Calais weer beschoten, nu vanuit zee, door Engelse kruisers. We moesten weer den kelder in. Daar hebben we benauwde uren doorgebracht. De vloer dreunde, de muren trilden, de granaten sloegen tot op zes, zeven meter van ons in. Tenslotte werd ook het hospitaal getroffen. En spoedig brandde het als een lier. Midden onder de artilleriebeschieting moesten we haastig de vlucht nemen. De kussens op ons hoofd, de dekens om ons heen, vluchtten we ijlings achter het hospitaalpersoneel aan, terwijl links en rechts de granaten insloegen en de dakpannen en steenen ons om de ooren vlogen.

Dagen van straatgevechten hebben we toen gehad. Telkens klonk het bevel 'dans la cave'; in de schuilkelder. Calais werd door de Engelschen heroverd, daarna weer door de Duitschers bezet. (Greeven, pag. 41)

De vernielingen waren enorm, al zou Calais er net nog wat beter af zijn gekomen dan Boulogne, 'waar eigenlijk niet één steen meer op de anderen stond'. De voedselvoorziening liep geheel in de war 'Een dag of vier hebben we moeten leven van noodrantsoenen en water'.

Heftige disputen

Toen de Duitse verovering van Calais definitief was, keerden orde en regelmaat terug. Greeven werd, met de andere lichtgewonden, naar een kerk overgebracht, Ste. Jeanne d'Arc. Wie in staat was werk te verrichten werd ingeschakeld bij het schoonmaken van de door 'puin, enz.' versperde straten; de anderen moesten de nacht in de kerk doorbrengen.

Het was koud in die groote kerk. En op de steenen zerken liggen was geen doen. Mijn verwonding stond niet toe dat ik, zoals anderen, op stoelen ging liggen. En dus probeerde ik maar zittend wat te suffen.

Maar 's avonds werden de officieren naar een huis gebracht waarin Duitse soldaten waren ingekwartierd. Op de vloer lagen kapokmatrassen. 'We sliepen heerlijk'.

Het zijn dagen geweest van heftige disputen, 'über den Nat. Socialismus, über den Adolf Hitler, über Chamberlain, England, Frankreich, Belgien und Holland, über den Krieg und über den Sieg der deutschen Waffen'. Ondanks feit dat de Duitse jongens enthousiast waren en wij een principieel ander standpunt innamen, werden de debatten in een kameraadschappelijken toon gehouden. En spoedig merkten wij van den krijgsgevangenschap niet meer, dan dat we ons niet te ver van het huis mochten verwijderen.

Een nieuwe verhuizing, naar het hôpital St. Pierre, bracht het Nederlandse gezelschap weer in een 'echt Fransche rommel', ook al omdat dit gebouw zwaar beschadigd was doordat een naburige gashouder in de lucht was gevlogen.

Twee dagen later bracht de Duitse commandant een bezoek aan het hospitaal. Bij den vijfde stap keerde hij om met de verklaring dat hij 'in solche Schweinerei' niet begeerde te stappen en 's middags terug zou komen. Toen is in één morgen het huis met bezemen gekeerd en schoon gemaakt.

Groep van 21

Tijdens de research voor deze documentatie kwam ik herhaaldelijk tegen dat een Nederlandse prominent, [< Meinoud Rost van Tonningen](#), lid van de Tweede Kamer voor de NSB, deel uitmaakte van een groep van ['21 staatsgevaarlijke Nederlanders'](#) (Rotterdamsch Nieuwsblad, 4 mei 1940) die vlak voor het uitbreken van de oorlog in 'preventieve internering' was genomen in Ooltgensplaat en Middelharnis. Tijdens de ramp met de Pavon zat hij gevangen in Calais. De bedoeling was dat de groep naar Engeland zou worden overgebracht, maar voordat het zo ver kon komen werden de gijzelaars door de Duitsers bevrijd.

Het lot van de geïnterneerde 'prominenten' (o.a. NSB'ers en communisten) na hun 'bevrijding' door de Duitsers was heel verschillend, meldt [Zuidfront Holland](#). De drie communisten werden als staatsgevaarlijk beschouwd en aan scherpe verhoren door de Gestapo onderworpen. Eén sloeg door, wat 'leidde tot tientallen doden, waaronder zeven Nederlandse communisten'. De twee anderen verdwenen in concentratiekampen die ze niet overleefden.

Vrijwel alle anderen vertrokken naar Nederland, 'op Willy Geelen na', een Abwehr-agent, die later nog een anecdote naliert voor een boek (Frans Dekkers: 'Eindhoven. 1933-1945'):

Midden in de nacht begonnen de beschietingen [van Calais]. Rost van Tonningen en Feldmeijer scheten in hun broek. Maar toen na de inname van Calais een Duitse Feldweibel in de fabriek verscheen, hadden beiden weer het hoogste woord. Toen de man door een luik keek en vroeg: 'Sind die 21 auch hier?', veerde Rost van Tonningen op. 'Ja, ich bin der Führer'. Piet van Duynen kon zich niet inhouden. Hij zei: 'Leck mich am Arsch, du katjang... je hebt je hele broek volgescheten'.

Gouwleider

Ik veronderstelde dat het gegeven buiten het bestek van dit verhaal viel, tot veldpredikant Greeven in zijn verpleegverblijf met nog een ander opvallend lid van de groep werd geconfronteerd.

'Het was een [gouwleider](#) van de [N.S.N.A.P.](#), een van de befaamde 21, die door onze regering werden geïnterneerd', zegt Greeven. De NSNAP was een 'zusterpartij' van de Duitse [NSDAP](#), maar met een blauw hakenkruis in de partijvlag. In december 1941, moest de partij opgaan in de NSB.

Greeven noemt geen naam; hij vermeldt alleen in de kantlijn dat bij die 21 'o.a. Rost van Tonningen' behoorde. Elders in zijn verhaal wordt de man echter aangesproken met 'A.' De enige 'A.', volgens de lijst van [Zuidfront Holland](#) uit Delft, kwam eerder, in Middelharnis, met zijn mede-gedetineerden in conflict toen hij met witte vlaggen naar Duitse vliegtuigen zwaaide. Hij werd toen door hen in een cel opgesloten.

'Het verhaal van dezen man is te schoon en is te zeer verweven met ons verblijf te Calais dan dat het achterwege kan blijven', zegt Greeven.

Na veel omvoeringen, vanwege de Nederlandsche regering, vanwege de Engelsche legerleiding, was hij met zijn kornuiten eindelijk in Calais terecht gekomen. En daar hadden ze weten te ontsnappen. De anderen waren na de verovering [van Calais door het Duitse leger] met valsche papieren, zooals hij me zelf vertelde, naar Holland teruggekeerd. Hij was achtergebleven om voor de Hollanders te zorgen.

Hij had zich weten in te dringen bij de Duitse commandant, had ook de rol van bemiddelaar gespeeld bij de verovering van de citadel, als Duitsch parlementair. En had zich door allerlei, niet altijd op de meest frissche manier, een beetje verdienstelijk weten te maken. Hij had van de Duitse commandant uitgebreide volmachten ontvangen.

Hij was gerechtigd alle Hollanders, militairen zoowel als burgers, naar Holland terug te brengen. Hij liep alle hospitalen af, sleepte daar de soldaten vandaan en bracht ze te zamen in een leegstaande fabriek te Calais. Ook ondergeteekende was van de partij.

Eén dag ging het goed. Maar toen deze man met de 33 soldaten ook nog militaire capriolen ging maken, een wacht instelde, wilde dat de menschen voor hem als gowleider gingen opstaan wanneer hij hen toesprak, over den dominee heenliep alsof deze een snotneus was, toen werd het den jongens wat al te bar.

'Dominee! U bent onze eenige officier. En aan U zullen wij gehoorzamen. Wat heeft deze vent over ons te regeeren?'

'Jongens, even kalm aan! Eerst maar eens de kat uit de boom kijken! Achter hem staat op 't oogeblik de Duitse autoriteit'.

De kat viel echter gauwer uit de boom dan we verwacht hadden. Tegenover de fabriek stond een verlaten huis, dat door den Duitschen commandant aan een viertal Hollandsche verpleegsters gegeven was, om daarin te wonen en vandaar uit de Hollandsche soldaten te bezoeken en te helpen. De gowleider, zoodra hij in kennis was gekomen met deze dames, beschouwde dit huis als zijn eigendom en huisde daarin en liep over hen heen, tot op een moment, dat hij struikelde.

Kennelijk zorgde 'de Delftse gowleider' vaker voor ophef. De [Delftsche Courant](#) van 2 januari 1940 maakt melding van een opmerkelijk incident waarbij 'de heer A.', de 'gowleider' van de Nationaal Socialistische Nederlandse Arbeiders Partij in Delft, betrokken was. Aanleiding was diens aanhouding door de politie. Hij kwam de krant een lang 'bezwaarschrift' overhandigen, 'waaruit blijkt dat hij ten onrechte is aangehouden en dat er op zijn werkzaamheden als partijfunctionaris niets aan te merken is'. Over de zaak zelf wordt in het verhaal nauwelijks iets duidelijk. Wel was hij 'door den Delftschen commissaris o.a. met de woorden „fascist" en „landverrader" begroet, toen hij op het bureau kwam'. (...) 'Van het effect, dat deze aanklacht belooft te sorteeren, stelt hij zich nogal wat voor, want hij vertrouwde ons toe, dat hij het is geweest, die den vorigen hoofdcommissaris in Den Haag „eruit heeft gewerkt"'. >

Kat in het nauw

Er waren voor de jongens een paar dekens te weinig. En hij zou wel eens even voor dekens zorgen. Het was al omstreeks half elf, toen hij het huis binnentrad en zóó maar bij de bewoonsters, die zich al te rusten hadden gelegd, de slaapkamer binnentrad en brutaalweg de dekens ging tellen, waaronder zij lagen. En er een van wegnam, onder hevige protesten van de dames, die allermint op een dergelijke behandeling gesteld waren. (Greeven, pag. 43)

Om een lang verhaal kort te maken: de volgende dag werd de gowleider bij de Duitse commandant ontboden.

*Bij die gelegenheid ging het van dik hout zaagt men planken. "Herr A., ich dachte, Sie sorgten für die Holländer. Aber ich habe anders gehört. Das finde ich verdächtig. Sie sind meiner Kriegsgefangener. Und wir werden für die Holländer sorgen!"*s Avonds vroeg hij mij nog wie hier eigenlijk de baas was. Toen ik hem onomwonden zei dat ik dat was, als de eenige officier onder dit groepje mensen, was het gedaan. Hij is de volgende morgen door de wacht geslipt en verdwenen. We hebben hem niet meer gezien. Maar klein-Holland juichte.

Van de gowleider wordt in het verhaal bij Zuidfront Holland verder geen melding gemaakt en verder, voor zover valt na te gaan, nergens meer.

26. Als krijgsgevangene op mars

Het verhaal van Wubbe Horlings

In de grote schuur van de boerderij, dichtbij Calais, lagen wij te slapen. Tenminste, we lagen. Van slapen kwam niet veel, want de hele nacht klonk aan weerszijden van ons het gebulder van zware wapens. En granaten gierden over onze hoofden. Duitse en Franse artillerie was met elkaar in gevecht.

Langzamerhand werd het wat stiller. Tenslotte zwegen de kanonnen. Later bleek dat het front verschoven was. Nu hadden de Duitsers dit gebied in handen.

Hoe laat het precies was weet ik niet meer, maar het was nog niet laat, toen drie Duitse soldaten het erf op kwamen lopen. Ze kwamen ons ophalen.

Ik zag de Nederlandse officieren uit de boerderij komen, met de handen omhoog. Al besepte ik best, dat het niets uitmaakte, besloot ik om mijn handen in elk geval niet omhoog te brengen, integendeel - ik stak ze diep in mijn broekzakken. Natuurlijk maakte dat niets uit. De overgave vond toch plaats. We werden van het erf afgevoerd en naar een weg gebracht. Daar stonden veel meer Duitsers.

Omdat ik, als korporaal, zulke brede chevrons had – bananeschillen - dachten de Duitsers zeker dat ik hoger in rang moest zijn dan de sergeants, die smalle chevrons hadden - maar dan wel van gouddraad, terwijl die van mij slechts van katoen waren. Maar ze waren veel feller van kleur.

De officieren waren apart weggevoerd, en daarom dachten zelfs Duitse officieren dat ik wel één van de hoogste achtergebleven militairen moest zijn! Een officier kwam tenminste naar mij toe, en vroeg - en het klonk mij niet onvriendelijk in de oren: "Herr Unteroffizier, wieviele Deutsche haben Sie erschossen?" Hoe ik er bij kwam weet ik niet, maar ik antwoordde: "Leider keinen, aber wenn ich es getan hätte, ich würde stolz darauf sein". Ik realiseerde me niet, hoe gevaarlijk zo'n antwoord had kunnen zijn; later begreep ik niet waarom hij me niet een klap in m'n gezicht had gegeven, of iets dergelijks. Integendeel, zonder iets te zeggen draaide hij zich om en liep weg.

Tellen

Toen gebeurde er iets grappigs. Natuurlijk moesten de Duitsers weten, hoeveel krijgsgevangenen ze gemaakt hadden. Dus moesten wij geteld worden.

Wat ging dat omslachtig! We moesten ons opstellen net z'n vijven naast elkaar. Het duurde erg lang, eer dat in orde was. Wij waren immers gewend aan opstelling met z'n vieren naast elkaar.

Eindeijk was het dus zover. Toen liepen Duitse officieren langs de groep om hardop de rijen te tellen. Immers: het aantal rijen maal 5 zou het aantal krijgsgevangenen zijn. Maar als ze zo ongeveer bij "twintig" waren kwamen ze in de war. Dus beenden zij weer terug om opnieuw te beginnen. Hoe vaak dit gebeurde, weet ik niet neer, maar het waren vele malen. Eindelijk wisten ze wat ze wilden weten.

Toen werden we afgevoerd. Gewapende Duitsers liepen naast de groep. Over 't algemeen leken het niet de beroerdesten. We hadden weinig last van ze. Urenlang liepen we voort. Velen hadden honger. Immers, we hadden in dagen niets anders gegeten dan wat we zelf konden organiseren: tarwekorrels, bijvoorbeeld. Omdat ik een gezonde maag had, vulde ik m'n tarwe toen aan met zuring en zelfs gras.

Het was dan ook een aangename verrassing toen we naar een sportveld werden gebracht, waar we eten zouden krijgen. Ons werd meegedeeld dat we met het te verstrekken voedsel zuinig aan moesten doen, omdat het wel 24 uur zou duren voor we weer wat zouden krügen. We kregen elk een pakje met "Knackebrot", ik meen 125 gram. Ik vond het niet zo erg lekker, maar 't was in elk geval voedsel. De raadgeving over zuinig zijn werd weinig in acht genomen. Binnen vijf minuten waren de meesten door hun voedselvoorraad heen.

Luchtgevecht

In die tijd had er boven onze hoofden een luchtgevecht plaats tussen een Engelse en een Duitse jager. De Duitser ging op de vlucht en werd achtervolgd door de Engelse jager. Het Duitse toestel werd neergeschoten; we zagen hem neerstorten in de verte, waarna een zware rookwolk opsteeg. De Engelsman vloog triomfantelijk terug, vrij laag over de Duitse troepen. Overal klonk toen het geratel van mitrailleurs, en..... het toestel werd geraakt. We zagen een rookpluim en toen een klein stipje: de piloot sprong eruit. Even later ontvouwde zich zijn parachute en we zagen hem in de verte langzaam dalen. Maar nog klonk overal geratel van mitrailleurs: de Duitsers schoten op een piloot die weerloos aan zijn parachute naar beneden kwam.

[Nieuwe Tilburgsche Courant](#) van 25 mei 1940 >

Later las ik in een Nederlandse krant, dat in Engelse kranten was geschreven, dat in minstens twaalf gevallen door Duitsers was geschoten op piloten van Engelse toestellen, die zich met hun valschermen trachtten te redden. Dit werd in die krant "een valse beschuldiging" genoemd en "een grove belediging van de Duitse soldateneer". Ik ben er zeker van dat hier zo'n geval plaats had. Natuurlijk waren ze woest, omdat deze vlieger een van hun toestellen had neergeschoten. Bewijzen kan ik echter niets: ik heb de piloot hierna niet gezien.

Kerkje

's Avonds kwamen we aan bij een paar boerderijen. We werden daar naar een appelhof gebracht en kregen te horen, dat we daar de nacht moesten doorbrengen. We hadden vrij veel ruimte, konden min of meer gaan waar we wilden, al kwam je niet voorbij de schildwachten.

Ik zag een heleboel soldaten naar een bepaald gebouw gaan. Dat bleek een kerkje te zijn. Er werd verteld, dat we daar eten kregen. Nou, er werd geestelijk voedsel uitgedeeld.

Ik ging ook maar naar binnen: zat je lekker en droog. De dienst werd geleid door een Nederlandse aalmoezenier. Toen er gebeden werd, vroeg een Waalse soldaat die naast me zat, wat de mensen baden. Ik zei: "Sainte Marie, mère de Dieu, prié pour nous" (*Heilige Maria, Moeder van God, bid voor ons*). Er kwam een blijde trek op z'n gezicht en meteen ging hij in het Frans meebidden. Toen het kerkje uit was, was het nog niet helemaal donker.

In de appelhof hadden de Duitsers een kring in de aarde getrokken. Een dertigtal Engelse soldaten moest binnen deze kring blijven. Als ze er maar een voet buiten staken, klonken meteen een paar waarschuwingsschoten. De Engelsen werden gewoon getreiterd. Toch zagen ze er niet te somber uit.

Ik zocht een plaatsje bij een appelboom, niet ver van de kring. En kreeg toen een gesprek over de oorlog met één der Engelsen. Het viel me op, dat hij zo opgewekt was. "We will win the war, however", verzekerde hij me; *wij gaan de oorlog winnen*.

Dorst

En toen ging het weer verder, al maar verder. Het was warm, drukkend. En de meesten hadden nog honger. Misschien nog wel meer dan eerst, omdat we een beetje eten hadden gehad.

Om de maag toch vol te krijgen gingen we drinken. Veldflessen of gewone flessen vol. Als ergens een pomp was, of een kraan, of een boerderijtje, dan ging iedereen water halen. Ik geloof, dat ik die middag zelf wel vijf liter water heb gebruikt.

Dat hield allemaal natuurlijk nogal op. En de Duitse bewakers zullen wel opdracht hebben gehad: Zó laat dáár en dáár. Ze begonnen vervelend te worden. Ze verboden water te halen. Ze dreigden zelfs met doodschieten als het toch gebeurde. Weliswaar heb ik niet gezien, dat iemand geraakt werd, maar zo nu en dan klonken toch schoten. En als iemand niet verder kon, en neerviel, dan werd hem bars te verstaan gegeven verder te gaan. Bleef iemand te lang liggen, dan schoten ze vlak naast z'n hoofd in de grond.

En ja, als je eenmaal veel gedronken hebt en dan ineens niets meer krijgt, dan wordt de dorst veel erger.

Onweersbui

Er kwam een onweersbui, heel erg. De blauwe lichten waren niet van de lucht, de donder kwam met ratelende slagen, soms met een hevige knal. Ik hoopte dat de bewakers getroffen zouden worden, dan konden wij weer drinken. Maar dat gebeurde niet. Er zat niets anders op, dan de regen die neerplensde op je gezicht op te vangen en door te slikken. En als je je dan al een paar dagen niet behoorlijk hebt kunnen wassen, en een hele dag langs stoffige wegen hebt gelopen, is het te begrijpen, dat je eigenlijk modder dronk.

Ik kon me niet herinneren, ooit zó'n onweersbui te hebben meegemaakt. Voor zover ik weet, zijn er geen ongelukken gebeurd. En zo bereikten we een stadje. [Montreuil](#) misschien?

[Montreuil-sur-Mer](#), zuidoost van Boulogne
([Francethisway.com](#)) >

Toen we er aankwamen stond het marktplein onder water. En op dat marktplein moesten we de nacht doorbrengen. Op dat moment benijdde ik de paar Engelse gevangenen, die bij ons waren. Die werden veel strenger bewaakt en behandeld dan wij. Maar nu werden die in een huis opgesloten en wij moesten op de natte keien van de markt slapen. Ik durfde niet te gaan liggen, want stel je voor dat je nu ziek zou worden. Nee, gezond

blijven, al kostte het nog zoveel moeite. Niet alleen ik, ook veel anderen, liepen maar wat heen en weer. Ook de rammelende maag was hieraan debet.

Van slaap is die nacht, bij mij althans, niets gekomen. Nergens een droog plekje, al stond er geen water meer op het plein. Velen liepen maar wat heen en weer. Het duurde lang voor het licht begon te worden.

27. Krijgsgevangen en weer vrij

De overlevenden van de Pavon die niet gewond waren, kwamen voor het grootste deel in Calais terecht. Soms na mislukte, ongecoördineerde pogingen om alsnog de vrijheid te bereiken. [Veldpredikant Greeven](#) hoorde later dat 'de ongedeerden nog geprobeerd hebben over land naar Cherbourg te gaan, maar ze hebben het net als de autocolonne bij Boulogne moeten overgeven. Ze zijn teruggekeerd naar een plaatsje vlakbij Calais. (Greeven, pag. 37)

DOCUMENTATIE

Een Nederlandse vluchteling uit Breda, [A. Bik-Van der Pijl](#), die op 21 mei in Calais arriveerde en in de richting van Boulogne liep, ontmoette onderweg Hollandse soldaten en hoorde wellicht als eerste Nederlander van de ramp.

'De luitenant was een goede bekende van ons. Hij vertelde ons, na in Duinkerken te zijn aangekomen, 's nachts te zijn ingescheept naar Le Havre, dat hun boot werd gebombardeerd, waarbij een voltreffer midscheeps, veel doden en gewonden maakte, veel soldaten verdronken, en nu waren ze met de rest eveneens op weg naar Boulogne. (Beschrijving van de vlucht uit Breda naar Nrd.Frankrijk, pag. 3 (Geheugen van Nederland).

Dat plaatsje was La Coquelles, even ten westen van Calais. Volgens vaandrig Schermers ontbrak er iedere verzorging.

De overlevenden van de Pavon moesten zich verzamelen bij het dorpje La Coquelles, waar ze enkele dagen later door de Duitsers gevangen werden genomen >

Er is nog steeds geen eten, alleen kunnen wij wat eieren organiseren. Wij hebben honger en vervuilen langzamerhand.", schrijft hij op 22 mei. Daar kwam de volgende dag nauwelijks verandering in, al stelden de Fransen wel een halve geslachte koe beschikbaar. 'Dit is zelfs onvoldoende om voor de inmiddels 1000 man soep te koken'.

Intussen tastte iedereen volstrekt in het duister wat betreft de militaire toestand, al kwam het oorlogsgeweld hoorbaar dichterbij en schoot de Franse artillerie over de boerderijen heen op de naderende Duitse troepen. Op 24 mei werden drie militairen door artillerievuur gedood. Toen kwamen de Duitsers binnen en werden de Nederlandse soldaten krijgsgevangen genomen.

Ontmoetingen

Wim van Loenhout (zie [Bronnen](#)) had er nog geen idee van wat hem boven het hoofd hing, toen hij een zwerftocht begon door de omgeving van Calais, vol spanningen en opmerkelijke ontmoetingen:

- Toen ik bijna in Calais was, moesten we terug, daar ze [soldaten die hij ontmoette] zeiden, dat Calais gebombardeerd zou worden. Vlakbij het dorp lag een vliegveld en dat kwamen zij

net bombarderen, toen wij er waren.

- Onderweg zagen we een klein huisje, waar een klein vrouwtje in de deur stond. Zij vroeg aan ons of wij geen honger hadden, op zijn Frans natuurlijk! Wij vlug naar binnen en we kregen een bordje aardappels met een ei en een kop met een soort koffie.

- We vroegen onderweg aan mensen om 'du pain' (brood), maar zij schudden van neen. Toen we om water vroegen, zeiden ze 'een franc'. Franken hadden we niet. We zeiden, dat we Hollanders waren. Niets hielp en we kregen geen water.

- We vonden onderweg een wijnfles en liepen ermee naar een pomp achter een huis. We pompten een emmer vol en duwden de flessen onder. Ze waren goed en wel vol toen kwam een vrouw naar buiten kwam stormen. 'Nondeju, nondeju', en gaf een trap tegen de emmer.

- 's Morgens vroeg kwamen we tot de ontdekking, dat vlak naast ons drie Belgen hadden geslapen. Dat waren burgers, die waren gaan vluchten. We waren wat blij, dat we nu eens Hollands konden spreken. Ze gingen met ons mee en vroegen voor ons een kop melk. Toen ze vroegen hoeveel het kostte, zei ze dat we dat voor niets hadden.

Kapelaan Lam

Terug in La Coquelles kwam hij bekenden tegen.

Dat waren [kapelaan Lam](#) en jongens uit de Peel. Ik sloot mij weer bij de Peel-geesten aan en de andere jongens bij hun eigen makkers. We werden toen allemaal ingekwartierd in een grote boerderij. Ongeveer een 1400 jongens.

Een gedeelte (180, zegt hij zelf) was op het schip achtergebleven, er waren gewonden naar ziekenhuizen vervoerd en er waren soldaten naar Duinkerken terug gegaan.

De eerste dag kregen we een noodrantsoen; de tweede dag niets en de derde dag ook niets.

Toen ben ik maar graan gaan zoeken. Dat vond ik onder een paar balen slakkenmeel. Ik stak er vlug mijn mes in en laadde mijn zakken vol, en toen het aan de jongens vertellen. Al spoedig waren de meesten voorzien. We maakten de tarwe wat nat en aten het toen. Drie dagen hebben we toen tarwe gegeten en spoedig waren er dan ook een baaltje of vier minder tarwe. We werden er lui en vadsig van als ik weet niet wat, misselijk, enz.

Ik ging er weer eens op uit en ik kon een krop sla bemachtigen. Ook ging ik stiekem in een kippenhok en ging toen met mijn hand onder een kip zitten, die juist op het hok zat en er niet af wilde. Zij legde inderdaad een ei en ik er vlug uit. Ik maakte er twee gaatjes in en maakte het leeg. Nooit had ik zoiets gedurfd, maar toen wel hoor. Niets is dan te vies of te vuil.

Intussen verschoof het oorlogsfront hun richting uit.

's Avonds werd verteld dat de Duitsers al op 40 km. voor Boulogne zaten. Ik dacht: 'Nu nog een paar dagen en we worden doodgeschoten; geen wapens bij ons. Dus zullen we allen wel op een rij gezet worden'.

's Nachts ging het weer van boem, boem, boem, knal, klets, rikketiketik, en maar steeds harder. Om vijf uur hoorden we duidelijk, dat we tussen twee vuren in zaten.

[Piet van Haaren](#) wilde niet wachten tot hij krijgsgevangen zou worden gemaakt. Hij wilde er tussenuit met 'n paar man en vroeg aalmoezenier Lam of hij mocht vertrekken. 'Nou, als je er zo op staat, dan heb je mijn zegen', zuchtte majoor Lam.

Onderweg volgden ze gespannen de luchtgevechten tussen Engelse en Duitse vliegeniers.

De Engelsen hadden luchtballonnen aan staalkabels op een zodanige hoogte dat de zwaar geladen bommenwerpers daar niet overheen konden. De Duitsers probeerden er tussendoor te vliegen. Sommigen lukten dat niet en vlogen tegen de kabels waardoor vleugels afbraken. Bij het neerstorten ontploften hun zware bommen, een onvoorstelbaar hels kabaal.

Andere vliegtuigen werden neergeschoten. En de ontsnappingspoging strandde, maar leverde wel een vrijgeleide op:

Al heel snel vonden we ons omsingeld door Duitsers; het was 't doodskoppenregiment dat daar met kanonnen en luchtafweergeschut, helemaal compleet, stond opgesteld. De officier ervan en ik kwamen gelijktijdig op elkaar af. Hij vroeg mij: "Sind sie auch Germanisch?" Ik

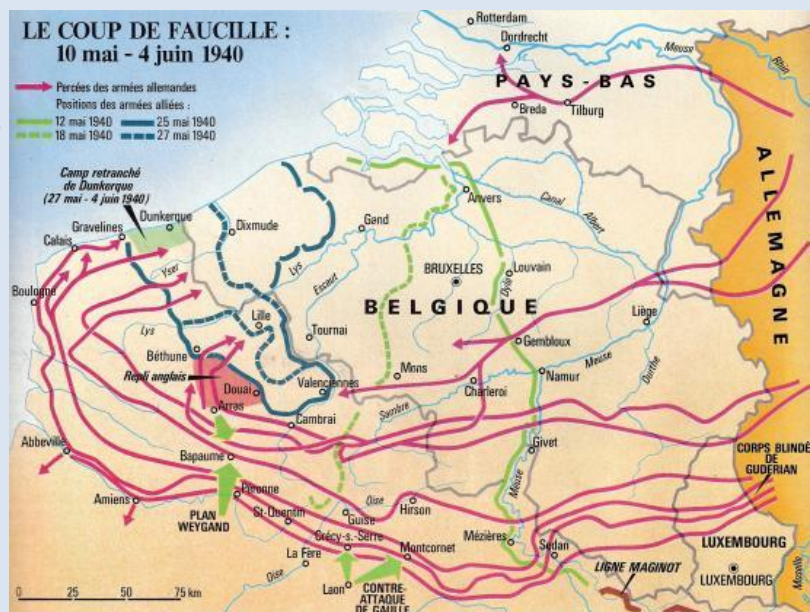
was er wel gelukkig mee dat hij meer op mijn blonde haren dan op m'n uniform lette! Hij vraagt; "Was willst du?". Ik antwoordde: "Nach Holland... nach Hause!". Hij grijnsde: "Sie können ruhig nach deine Mutti". Ik bleef rustig en vroeg hem: "Auch meine Freunde?". "Jawohl, selbstverständlich". "Darf ich von Ihnen ein Zettel haben?". "Natürlich".

Krijgsgevangen

De volgende ochtend, dat was dus 24 mei, werden ze krijgsgevangen gemaakt. Wim van Loenhout:

Om zeven uur kwamen er al Duitsers om ons uit de stallen te jagen. 'Heraus', zeiden ze. Toen floten de kogels langs onze oren en spatten de granaten om ons heen uit elkaar.(...) Ik zag nog twee Hollandse jongens op een meter of tien van ons vandaan, die een granaatscherf in hun rug kregen en al kermend neervielen. Helpen mocht niet van de Duitse soldaten. 'Voraus, voraus' zeiden ze maar.

Volgens de website [De 2de Wereldoorlog in Frankrijk](#) speelde het besluit dat de Franse en Britse legers samen optrokken om België te helpen de Duitsers in de kaart. Ze maakten een omtrekkende beweging naar de Atlantische Oceaan en namen vanuit Nederland de kuststrook rond Duinkerken in de tang >

[Wubbe Horlings](#) zag dat 'drie Duitse soldaten het erf op kwamen lopen'.

Ze kwamen ons ophalen. De Nederlandse officieren kwamen uit de boerderij, met de handen omhoog. De officieren werden apart afgevoerd. Hij beschrijft dat de Duitsers toen wilden weten hoeveel krijgsgevangenen ze eigenlijk hadden gemaakt.

Dus moesten wij geteld worden. Wat ging dat omslachtig! We moesten ons opstellen net z'n vijven naast elkaar. Het duurde erg lang, eer dat in orde was. Wij waren immers gewend aan opstelling met z'n vieren naast elkaar.

Eindelijk was het dus zover. Toen liepen Duitse officieren langs de groep om hardop de rijen te tellen. Immers: het aantal rijen maal 5 zou het aantal krijgsgevangenen zijn. Maar als ze zo ongeveer bij "twintig" waren kwamen ze in de war. Dus beenden zij weer terug om opnieuw te beginnen. Hoe vaak dit gebeurde, weet ik niet neer, maar het waren vele malen. Eindelijk wisten ze wat ze wilden weten.

Abmarschieren!

Van Loenhout vertelt dat de groep eerst een dertig kilometer door moest marcheren. Toen kregen ze een kwartier rust. Daarna moesten ze weer verder, 'in de bergen en dalen, in de gloeiende hitte, geen eten en geen drinken'.

's Avonds om een uur of acht begon het te regenen en te onweren. Het leek wel of de wereld verging, zo'n licht!, en dat was toch al zo mooi in de bergen.

Allen snakten naar wat water, en likten hun lippen af, als die nat werden. Als we dan door een dal liepen en we tot over onze knieën door het water liepen, dronken de meeste jongens het water dat van de bergen af kwam gelopen.

Hijzelf bedwong zich nog wat. 'Ik dacht: als je nu ook nog ziek zou worden van dat water, dan ben je helemaal verkouden'. Pas in een dorp haalde hij met een blikje van zijn noodrantsoen water uit de goten van de huizen 'en dronk, tot ik er buikpijn van kreeg'.

In een volgende stad; hij noemt Hontreuil (maar zal Montreuil bedoelen) kwam zijn groep terecht bij andere krijgsgevangenen: Engelsen, Marokkanen en Belgen.

Die stad was ook flink gebombardeerd. Daar zouden we dan maar moeten slapen, na 60 km lopen, want het was nu twaalf uur. Maar ze konden geen onderdak voor ons vinden en dus moesten we maar buiten slapen, in de regen. In vakken, die waren afgezet met prikkeldraad: Fransen apart, Engelsen apart, enz. Ik ging op mijn deken zitten en leunde tegen een muur. Alles was nat, dus slapen was er niet bij.

Broedervolk

In een proefschrift over [Nederlandse krijgsgevangenen](#) (pag. 54) legt David Jan Smit uit dat het hoofdkwartier van de Führer de Wehrmachtbefehlshaber in den Niederlanden op 30 mei liet weten dat de Führer besloten had de Nederlandse militairen uit hun krijgsgevangenschap te ontslaan, zowel in Nederland als in Duitsland, en kennelijk dus ook in Frankrijk.

De andere morgen, zegt Van Loenhout, kwamen al vroeg Duitse officieren zeggen, dat de Hollandse soldaten vrij waren en dat we onder Hollandse leiding naar huis mochten.

[Wubbe Horlings](#) heeft dezelfde toespraak aangehoord:

Het was nog niet laat de volgende dag, toen we ons moesten verzamelen. Alleen de "Holländer". Een Duitse officier ging op een verhoging staan en hield een toespraak. Die kwam er op neer, dat de Nederlanders ook Germanen waren, dus een broedervolk. De Nederlanders hadden eerlijk gevochten, en dus had de Führer bevel gegeven, alle Nederlandse krijgsgevangenen in vrijheid te stellen. Natuurlijk rekende de Führer er wel op, dat wij dan straks mét Duitsland tegen het [perfide Albion](#) zouden strijden. We waren natuurlijk wel blij met deze beslissing van de Führer. Dat van dat samen strijden hebben we maar vergeten.

28. Broedervolk

Het verhaal van Wubbe Hurlings

Het was nog niet laat de volgende dag, toen we ons moesten verzamelen. Alleen de "Holländer". Een Duitse officier ging op een verhoging staan en hield een toespraak. Die kwam er op neer, dat de Nederlanders ook Germanen waren, dus een broedervolk. De Nederlanders hadden eerlijk gevochten, en dus had de Führer bevel gegeven alle Nederlandse krijgsgevangenen in vrijheid te stellen. Natuurlijk rekende de Führer er wel op, dat wij dan straks mét Duitsland tegen het perfide Albion zouden strijden. We waren natuurlijk wel blij met deze beslissing van de Führer. Dat van dat samen strijden hebben we maar vergeten.

Waar ze vandaan kwamen, weet ik niet, maar ineens waren er weer Nederlandse officieren om de leiding op zich te nemen bij onze terugtocht. We konden doen en laten wat we wilden, maar we kregen wel de weg voorgeschreven waar we langs moesten. Geen wonder: niet ver van onze route werd soms nog gevochten. En natuurlijk wilden de Duitsers voorkomen, dat iemand van ons zich bij de geallieerden aan zou sluiten. We gingen dus welgemoed, 'vrij', maar onder begeleiding van Nederlandse officieren, op weg naar Nederland. Afgesproken werd, dat we bij elkaar zouden blijven. Maar daar kwam niet veel van in de volgende dagen. Dan bleef hier een groepje achter, dan daar. Na een paar dagen was er van een grote kolonne helemaal geen sprake meer.

Gebrek aan solidariteit

*'Besluit van den Führer:
Nederlandsche krijgsgevangenen
worden vrijgelaten', berichtte de
[Delftsche Courant](#) op 3 juni 1940 >*

Maar eerst die eerste dag. We marcheerden maar. Zonder verzorging. Pas 's avonds kregen we in een dorpje brood. Nou ja, je stond een hele poos in de rij bij een bakkerij, en als je dan eindelijk aan de beurt was, kreeg je samen één brood, zodat je zelf niet meer dan een half sneetje kreeg. En hoewel we dat zagen aankomen bleven we in de rij. Beter een half sneetje dan niets.

Die nacht sliep ik in een schuurtje bij een boerderij, zo'n schuurtje zoals je zoveel ziet in

die armoedige streek: zelf gebouwd van een paar palen. Tussen die palen takken gewonden en die takken bestreken met klei of leem. Wel praktisch: als een stuk leem eruit viel, kon je gemakkelijk repareren. Enfin, ik heb heerlijk geslapen.

Schoolfrans

In die dagen beleefde ik allerlei aardige dingen. Zo gingen we eens uitrusten voor een vrij grote boerderij. Met de rug tegen de muur zaten we te praten. Toen kwam een klein meisje naar buiten, die aan ieder van ons een partje chocola gaf. Dat was toch aardig, nietwaar. Ik bedankte het meisje in mijn beste schoolfrans.

Een poosje later kwam een groter meisje naar ons toe en vroeg: "Wie is de meneer die Frans spreekt?" Nou, dat was ik dus. "Moeder vraagt, of u even binnen wilt komen". Ik ging dus met haar mee. De boerin zei: "Ik heb niet genoeg voor allemaal, maar wilt u een bord soep?" Nou, dat was aan geen dovemansoren gezegd. En dus at ik een heerlijk bord soep.

Een andere keer brachten we de nacht door in een school. Er lagen in die school ook Duitsers. Die waren heel aardig. En omdat ik wat Duits kende moest ik nogal eens wat vragen, dan om dit, dan om dat. Voor mezelf wilde ik niets vragen, dat was m'n eer te na.

Op zeker ogenblik kwam een Duitse onderofficier naar me toe, en zei: "Herr Unteroffizier, ik heb een paar vrijwilligers nodig". Ik voelde er niets voor, die boodschap over te brengen. Maar ik vroeg wel: "Waarvoor?". "Wein holen", zei hij vrolijk. Nou, daar kon ik wel vrijwilligers voor krijgen. Met de onderofficier gingen we naar een villa vlakbij, en daar naar de wijnkelder. Daar lagen tientallen flessen wijn. We kregen elk een fles.

Blikje vis

Een poos later - ik was even naar het toilet geweest - kwam ik het lokaal binnen en daar zaten ze allemaal te smullen: ieder had een blikje vis gekregen. "Waar is mijn blikje?" vroeg ik. "Er waren niet meer, korporaal", zei een van de jongens. Ik was hevig verontwaardigd. "Wat zijn jullie toch eigenlijk rotzakken. De hele dag is het: "korporaal, wilt u dat even vragen?", "korporaal, hoe moet dat nou?" En nou wordt er vis uitgedeeld en niemand denkt aan de korporaal".

Een sergeant zei: "Korporaal, u mag de helft van mij wel hebben". Ik weigerde. De man zal het wel goed bedoeld hebben. Misschien had ik beter kunnen aannemen. Iemand opperde: "Misschien hebben ze in de keuken nog wel een blikje". Ik ging naar de keuken in de school en vroeg of ze nog een blikje vis hadden. "Iedereen heeft vis gehad, ik alleen niet". Ze zochten overal, maar konden geen blikje vinden. Toen zei een van de Duitsers: "Misschien bij de keukenwagen, die op het schoolplein stond."

Daar was een kok druk bezig, met nog een soldaat. Ook hier was geen vis meer. Maar, zei de soldaat, "wacht u hier maar even". Hij pakte een fiets en reed weg. Een poosje later kwam hij terug - met een blikje vis. Misschien heeft hij dat blikje wel uit een verlaten winkel gehaald. Op de lege winkels waren aanplakbiljetten geplakt, waarop met grote letters stond: "Plündern auf Todesstrafe verboten".

Toen ik aan een Duitse soldaat vroeg, wat dat betekende, vroeg hij: "Hebt u honger?". Ik zei: "Nee, dat niet." (Ik had intussen zoveel eten gekregen, dat ik zelfs nog broden kon uitdelen aan Franse krijgsgevangenen, die onder bewaking langs sjokten). Nou, zei hij: "Als u honger hebt, en u haalt een brood uit een leegstaande bakkerswinkel, dan gebeurt er niets. Dat is geen plunderen. Maar als u bij een juwelier een gouden

sieraad wegneemt, en u wordt gesnapt, dan wordt u doodgeschoten. Dat brood hebt u nodig, dat sieraad niet".

Weinig kameraadschap

Ondertussen viel onze grote groep in steeds kleinere groepjes uiteen. Mijn eigen jongens was ik al kwijt geraakt. Eerlijk gezegd speet me dat niet zoveel. Ze zeurden maar. Dan zouden ze dit willen hebben, dan moest ik dat eens vragen. En dan sloot je je maar weer aan bij een ander groepje. Waar al gauw hetzelfde gebeurde Ik vond dat er weinig echte kameraadschap bij de Nederlanders was. Alles draaide om "ik".

Ik had mij weer eens bij een groepje aangesloten. Niemand van hen kende ik. Maar ze waren niet beter dan de anderen. Veel gezeur. Daarom was ik er niet rouwig om, toen ze besloten, eerst naar eens te gaan rusten.

Weer 'gevangen'

In m'n eentje ging ik verder. Ik kwam in een klein stadje [*dat onvermeld blijft*]. 's Morgens was gezegd dat we ons 's avonds zouden verzamelen in Arras. Maar ik wist de weg niet. Daarom besloot ik, naar de Kommandatur te gaan. Die was gemakkelijk te vinden.

Ik ging naar binnen om de weg te vragen, Maar ik kreeg geen kans. Een knorrige sergeant wilde niet eens luisteren. "Ga daar zitten", beval hij bars.

Er zat niets anders op. Ik voelde me niet lekker. Werd ik weer als gevangene behandeld....

Terwijl ik daar zat, werden twee Engelse gevangenen binnengebracht. Die werden nog met meer grofheid begroet. Je kon merken, dat de Duitsers vooral de Engelsen als de boosdoeners beschouwden, en ze ook als zodanig behandelden. De sergeant verdween met de beide Engelsen door een deur.

Abort

Ondertussen had ik een plannetje gemaakt. Toen de sergeant terug kwam, vroeg ik of ik even naar "die Abort" mocht. Nou, dat mocht.

Ik wist, dat buiten een publiek urinoir stond. Maar heel onschuldig vroeg ik, waar "die Abort" was. De sergeant wees het me: de deur uit, dan naar rechts, zo'n 10 meter, daar was het.

Ik naar buiten. Voor de vorm ging ik even naar binnen en liep toen vlug verder. Op goed geluk sloeg ik bij een kruising de weg naar rechts in en was weldra buiten het stadje.

Zieke soldaat

Daar zag ik in een plantsoen een soldaat liggen, die blijkbaar in moeilijkheden verkeerde. Het was een heel jonge, Waalse soldaat. Hij hilde, want hij was ziek. Ik heb geen verstand van zulke dingen maar, dacht ik, als ik zijn uniform losknoop, zal dat zeker wel wat lucht geven.

Terwijl ik daarmee, naast de Waal geknield, bezig was, stopte op de straat een in schutkleur geschilderde DKW. Er stapten maar liefst vier Duitse officieren uit, die naar ons toekwamen. Gek, maar ik was helemaal niet bang. Ik was te onbelangrijk om vier officieren achter me aan te sturen. Als ze dichterbij komen, zie ik dat het legerartsen zijn.

Een van hen vraagt mij: "Was hat der Mann?"

"Er ist krank", antwoord ik.

"Ach, die Franzosen. Immer krank".

Hij geeft de soldaat een schop: "Aufstehen!"

De Waal blijft liggen, één en al ellende. "Das dürfen Sie nicht tun, er ist krank", zeg ik.

De officier voelt de pols van de soldaat.

"Ja, er ist wirklich krank. Ah."

Hij pakt de tas van de soldaat. Daar steekt de hals van een fles uit. De officier haalt de fles er uit en gooit die in de sloot vlakbij.

"Sie blieben hier bei ihm. Wir müssen weiter. Wenn wir zurück kommen, werden wir ihn mitnehmen und ihn ins Krankenhaus besorgen".

Ik protesteer. "Ich kann hier nicht bleiben. Ich muss nach Arras. Da muss ich heute abend sein, und das ist noch dreissig Kilometer. Übrigens habe ich nichts damit zu tun. Ich bin kein Arzt. Sie sind Arzt und Sie sind dafür verantwortlich."

Maar het helpt niet: "Sie bleiben hier."

"Ich bleibe nicht hier. Ich muss weiter."

Ze stappen toch in hun kleine wagentje en rijden weg. Maar na zo'n meter of tien stoppen ze weer. Dezelfde officier komt weer naar ons toe: "Na, wir wollen ihn doch mitnehmen".

Met ons beiden ondersteunen we de jonge Belg en brengen hem naar de auto. En dan gebeurt er iets, wat me toch deugd doet. Ze zetten de vijand achter in het wagentje; er is niet meer plaats dan voor vier mensen. De officier, die alles heeft geregeld gaat naast de motor op het rechterspatbord liggen en zo gaan ze verder.

Ik ga ook verder. Maar eerst zoek ik een stok, om de fles, die niet helemaal vol is, en daarom is blijven drijven, naar de kant te halen.

Het is anijslikeur, met drie sterren op het etiket. Met m'n mouw afvegen en dan drinken. Het is zo verschrikkelijk sterk (maar wel erg lekker!!), dat ik niet meer dan één slok door m'n keel kan krijgen. Ik voel precies waar de drank in m'n slokdarm is aangekomen.

Daar knapt een mens van op.

29. Gebaar van Goede Wil

Na de capitulatie van opperbevelhebber Winkelman nam het Duitse leger [20.000 Nederlandse soldaten](#) in krijgsgevangenschap. Het overgrote deel werd naar kampen in Duitsland afgevoerd. In Zeeland ging de strijd nog drie dagen door, maar toen was Wubbe Horlings met voornamelijk manschappen van de Peeldivisie al in België onderweg naar Duinkerken en de Pavon.

DOCUMENTATIE

Na de ramp weken de Nederlanders uit naar Calais, dat op 24 mei door het Duitse leger werd bezet. Als krijgsgevangenen werden de Nederlandse soldaten te voet afgevoerd.

Op 30 mei 1940 kregen de Nederlandse militairen in Duitsland, en kennelijk ook bij Calais, te horen dat de Führer de grootmoedigheid had gehad hen [uit hun krijgsgevangenschap te ontslaan](#) (David Jan Smit, pag. 54). Smit citeert uit de brief 'van de Führer und Oberste Befehlshaber der Wehrmacht', waaruit blijkt dat een deel van het leger intussen nuttig aan het werk was gezet:

"Der holländische Soldat aber hat überall offen und ehrlich gekämpft und unsere Verwundeten und Gefangenen entsprechend gut behandelt. Die Zivilbevölkerung hat nicht am Kämpfe teilgenommen und ebenfalls die Gesetze der Menschlichkeit gegenüber unseren Verwundeten erfüllt. Ich habe mich daher auch für Holland entschlossen, die Genehmigung zur Freilassung der gefangenen holländischen Soldaten zu erteilen. Die Hälfte der holländischen Armee wird mit sofortiger Wirkung entlassen. In erster Linie kommen holländische Wehrmachtangehörige in Frage, die in der Landwirtschaft, in Bergwerken, in der Nahrungsmittelindustrie, in der Bauindustrie und in verwandten Betrieben tätig sind. Die übrigen Angehörigen der holländischen Wehrmacht sollen allmählich demobilisiert werden, um die Wirtschaft nicht zu überlasten und Arbeitslosigkeit hervorzurufen. Sinngemäß gelten dieselben Bestimmungen für diejenigen holländischen Soldaten, die sich in Deutschland in Kriegsgefangenschaft befinden. Für die holländischen Berufs soldaten werde ich eine Entscheidung noch treffen.

gez. Adolf Hitler"

Führer-Erlass

Twee dagen later werd dat officieel. Toen liet Adolf Hitler een '[Erlass des Führers](#)' publiceren. Daarin werd een motivatie gegeven voor de Duitse inval:

Er bestond een [geheim westers plan](#) [zie krantenbericht vorig hoofdstuk] om het Ruhrgebied via Nederlands grondgebied binnen te vallen. Het Duitse aanbod om Nederland daartegen te beschermen werd door de Nederlandse regering afgewezen. De Nederlandse regering was er dus verantwoordelijk voor dat zijn bevolking de 'schrik van de oorlog' moest ervaren, terwijl zij zichzelf in het buitenland in veiligheid stelde. De inzet van het Nederlandse leger en de terughoudendheid van de bevolking waren in overeenstemming met de culturele en ethische normen van de met de Duitsers verwante Nederlandse bevolking. De Nederlandse soldaat had overal open en eerlijk gevochten en onze gewonden en gevangenen naar omstandigheden goed behandeld. De bevolking had zich bij de gevechten afzijdig gehouden en eveneens de wetten van menselijkheid tegenover onze gewonden in acht genomen. Daarom had de Führer 'auch für Holland' besloten om toestemming te geven voor vrijlating van de gevangen Nederlandse soldaten'.

Volgden nog passages waarin werd gesteld dat de vrijlating in gedeelten zou gebeuren en dat krijgsgevangenen, die nu werk deden waarin ze node gemist konden worden, later in vrijheid zouden worden gesteld.

Volgens vaandrig Gert Schermers had het ontslag uit krijgsgevangenschap nog een andere reden:

De Duitsers waren nu niet langer verantwoordelijk voor onze verzorging. We moesten nu zelf voor eten en onderdak zorgen. Dat was moeilijk: we hadden geen franc op zak.

Ca. 20.000 krijgsgevangenen

Na de capitulatie van het Nederlands leger werden [20.000 van de 300.000 Nederlandse militairen](#) korte tijd in krijgsgevangenkampen in Duitsland opgesloten. Als gebaar van goede wil werden zij in juni 1940 in opdracht van Hitler vrijgelaten, met uitzondering van oudopperbevelhebber generaal Winkelman en enkele andere hoge officieren die tot de bevrijding geïnterneerd bleven. De andere Nederlandse beroepsmilitairen dienden een '[erewoordverklaring](#)' te ondertekenen, waarin zij beloofden niets ten nadele van Duitsland te ondernemen. De meesten (14.400 man) zetten hun handtekening, de weigeraars werden als krijgsgevangenen weggevoerd; o.a. naar [Colditz](#).

In mei 1942 moest een grote groep officieren zich melden 'voor controle', maar werd [ter plekke krijgsgevangen gemaakt](#). In maart 1943 moest andere officieren zich melden om in [krijgsgevangenschap](#) te worden weggevoerd. Zij werden eerst naar het Poolse [Stanislaw](#) overgebracht, later naar het Duitse [Neubrandenburg](#). Dankzij de Conventie van Genève hoefden ze daar geen dwangarbeid te verrichten, maar zaten ze zich er eindeloos te vervelen (op het beramen van ontsnappingsplannen na).

Terug naar huis

De eerste in Duitsland vrijgelaten krijgsgevangenen zetten op het station van Enschede weer voet op Nederlandse bodem en poseerden voor een propagandafoto. ([Toenennu.nl](#)) >

De amnestie van 1 juni 1940 gold uitsluitend voor de Nederlanders, bemerkte [Anton G.M. Heijmerikx](#), die het lot beschrijft van mannen die op de Grebbeberg krijgsgevangen waren gemaakt en gevangen zaten in Luckenwalde, 60 km ten zuiden van Berlijn.

De lege plek van de vertrekkende Nederlanders werd door binnenkomende Fransen weer opgevuld. Een Nederlandse soldaat, die zijn baret ruilde met een Franse baret, had de pech dat hij werd aangezien voor een Fransman, en zo weer terug mee naar binnen mocht.

Heijmerikx, die een uitvoerige website heeft samengesteld over o.a. [de oorlog](#), meldt dat het in Luckenwalde nogal wat voeten in aarde had om het bevel van Hitler van 1 juni op te volgen.

Zaterdag 8 juni mocht men eindelijk vertrekken; logistieke problemen in een oorlog zijn altijd lastig en vervoer van krijgsgevangenen, heeft nu eenmaal geen grote prioriteit. Onderweg, lopende naar de gereed staande goederenwagens, moest er eerst gestopt worden. De Duitse propaganda wilde zingende en vrolijke Nederlandse krijgsgevangenen filmen, die in koor riepen dat zij het erg goed gehad hadden. Nu wilde iedereen wel roepen wat gevraagd werd, als zij maar naar huis mochten. Bioscoopbezoekers konden de volgende dagen zien en horen, hoe goed de Hollanders in het kamp behandeld waren, en hoe goed ze te eten hadden gehad. Wat zij niet konden zien, was dat iedereen gemiddeld 15 kilo lichter was geworden.

Ook de aankomst in Nederland was geheel geregisseerd:

Zondag 9 juni rond 10 uur kwamen de treinen Nederland weer binnen rijden, de ene trein bij Zevenaar met bestemming Arnhem, de anderen kwamen bij Oldenzaal de grens weer over, met bestemming Enschede, Hengelo of Almelo. De deuren mochten een klein stukje open, en Nederlanders stonden overal langs de rails hun toe te juichen. Uitstappen moesten zij tussen de rails, eerst moest er geteld worden, de Duitse grondelijkheid liet zich gelden. Er moesten er net zoveel aankomen, als dat er vertrokken waren, dus eindeloos werd er geteld. Pas als alles klopte, mocht men voor de locomotief langs lopen, en kon men het perron op, vrij, eindelijk onder de knoet van de bewaking weg.

Arbeitseinsatz

De vrijlating had een tijdelijk karakter. In 1943 besloot de bezetter, beschrijft [Ben Sijes](#) in 'De arbeidsinzet, de gedwongen arbeid van Nederlanders in Duitsland' (1966), dat [alle 300.000 ex-krijgsgevangenen dienden te worden opgepakt](#) omdat de Duitsers bang waren dat ze bij een geallieerde aanval steun zouden verlenen aan de 'vijand'.

NATIONALE OPROEP!

Aan het Nederlandsche Volk.

De „Oproep van de 18–35-jarigen voor de Duitse Arbeitseinsatz“ is een, nauwelijks bedekte, moordaanslag op ons geheele volksleven. Dat bepaalde groepen van aanmelding zijn „vrijgesteld“ beteekent niets: wie zich nu nog niet behoeft te melden, blijft slechts zoolang als den overweldiger dienstig is. Zijn wegvoering wordt intusschen geniepig voorbereid.

Seisz Inquart heeft in zijn jongste rede te Hengelo duidelijk doen verstaan: **Nederland moet van zijn mannelijke krachten beroofd worden, voordat de inval komt.** Zich aanmelden beteekent dus: zich in dienst stellen van den vijand; beteekent op het critieke moment den weerstand van het Nederlandsche volk stuiten; beteekent verraad aan de Nederlandsche zaak.

Daarmede is ieders houding bepaald. Laat U niet intimideeren door welk dreigement ook. Het gemis van voedselbonnen is erg, de bedreigde straf niet malsch. Maar wat wacht U daartegenover in Duitschland? **Voedsellooze koolsoep en . . . voortdurend levensgevaar!** „Duitschland zal worden bezaaid met brand- en brisantbommen. Doet alles, om uit die hel vandaan te blijven“, zeide Minister Gerbrandy in zijn jongste radiorede. En men kan er zeker van wezen, dat hij voor deze waarschuwing goede reden had!

< *Illegaal pamflet tegen de [Arbeitseinsatz](#). Klik op de link om ook de achterkant te lezen.*

Bijkomend voordeel voor de Duitsers was dat deze krijgsgevangenen dan ook voor de [Arbeitseinsatz](#) konden worden ingezet.

De ex-militairen, die in de Nederlandse bewapeningsindustrie werkzaam waren, zouden na aanmelding vrijgesteld worden. Anderen zou men bij de bouw van de [Atlantikwall](#) in Nederland tewerkstellen. Voor de

4.46

Arbeitseinsatz bleef dan, zo schatte men, 200.000 man over.

De tekst van de afkondiging was zo dreigend mogelijk geformuleerd en gaf de indruk dat de bezetter op zeer korte termijn Nederland met één slag wilde beroven van 300.000 jonge mannen. In de steden verspreidde dit bericht zich met bliksemsnelheid. Door het hele land kwam het tot grote spontane stakingen. Deze [april/meistakingen](#) zijn door de Duitsers met terreur in enkele dagen neergeslagen.

Eind maart 1943 waren er al ± 227.000 Nederlanders tewerkgesteld in het Derde Rijk. Begin januari 1944 was dit getal (onder andere door de [hernieuwde krijgsgevangenschap van Nederlandse militairen](#)) gestegen tot omstreeks 275.000. Er zouden nog vele landgenoten volgen - zo'n 120.000 alleen al via [razzia's](#) in het laatste oorlogsjaar, zoals in [Rotterdam](#) en [Apeldoorn](#).

30. Op een doortrapper richting huis

Het verhaal van Wubbe Horlings

Welgemoed zet ik nu in m'n eentje de tocht voort. Na weer een kruising kom ik op een weg, die vol is met gevangenen onder geleide van Duitsers. Onafzienbare rijen Franse soldaten, enkele Engelse daartussen. Ik moet wel op de berm blijven lopen, want de ene weghelft wordt ingenomen door de gevangenen; de andere moet vrij blijven voor Duits gemotoriseerd verkeer. Omdat in dit heuvelachtig gebied de wegen soms diep liggen zijn in de berm telkens geulen gegraven om het regenwater af te voeren. Dat betekent dat ik telkens een kleine sprong moet maken. En dat valt niet mee als je blaren hebt. Het is nogal pijnlijk. Maar ja, ik moet naar Arras,

Dan kom ik bij een groepje Nederlanders. Ze liggen in het gras. "Blijf maar hier, korporaal", zeggen ze. "Zo is 't geen doen. Wij wachten tot de gevangenen weg zijn, dan kunnen we over de weg lopen, want met blaren kan het zo niet." Wat de jongens zeiden, leek mij ook het beste.

Ik vlij me bij hen neer. Het blijkt dat zij een jongen van Smilde (*woonplaats van Wubbe Horlings*) kennen, een zekere Flokstra. Iemand die bij mij op school heeft gezeten. Die was tot voor enkele dagen nog bij hen geweest, maar ze wisten niet, waar hij nu was. (Later bleek, dat Flokstra op een of andere manier in Engeland was gekomen. Met de Bevrijding verscheen hij per motor in Smilde, nadat hij in de Biesbosch z'n kameraad verloren had).

Terwijl we zo wat met elkaar praatten, kwam een Duitse soldaat naar ons toe. Hij vroeg iets, ik weet niet meer wat. Ik antwoordde en toen zeiden de Nederlanders meteen: "Kent u Duits, korporaal? Vraag dan eens of we geen warm eten kunnen krijgen. We hebben al in geen veertien dagen warm eten gehad".

Duits eten

Daar had ik helemaal geen zin in. Het stuitte me tegen de borst, een gunst van de Duitsers te vragen. Maar de Duitser had de vraag gehoord en vroeg vriendelijk: "Was sagen die Leute?"

Nou, als ik die vraag overbracht, zou ik niet zelf om een gunst vragen. En, eerlijk gezegd, ik had ook wel eens zin in warm eten. Dus vertelde ik hem, wat ze gevraagd hadden. "Nou", zei hij, "dat zal wel gaan, want ik heb ook nog geen warm eten gehad. Kom maar mee." En hij bracht ons, dwars over de weg, tussen de kolonnes gevangenen door, naar de overkant. Een eindje van de weg af lag een grote boerderij, zoals die ook in Limburg te vinden zijn, met een heel grote binnenplaats. Op die binnenplaats stond een keukenwagen, waar een paar koks ijverig bezig waren.

Het was nog niet zo ver, daarom wees de Duitser ons op een rustig plekje tegen een laag muurtje, waar we ons lui neer konden vlijen. Hij zou ons wel waarschuwen als het zover was. Na een tijdje klonk een signaal en van alle kanten kwamen soldaten met etensblikjes, die zich achter elkaar opstelden. Wij konden ook aansluiten.

Heraus!

We schoten al aardig op toen er een Duitse officier aankwam met een troepje soldaten. "Sind Sie Holländer?" vroeg hij, natuurlijk weer aan mij. Toen ik bevestigend antwoordde, zei hij: "Heraus!"

Ik protesteerde: "Der Soldat da hat gesagt dass wir hier essen könnten".

"Das können Sie auch. Aber für Sie ist der Krieg aus. Meine Männer müssen sofort wieder kämpfen. Aber Sie bekommen gewisz auch zu essen".

Ik kon hier natuurlijk niets tegen inbrengen. Ondertussen werd de rij steeds langer. Ik werd bang dat, als wij aan de beurt zouden komen, er dan niets meer was. En 't was juist zo lekker. Rijst met boter, suiker en kaneel.

Maar toen kwam de officier weer naar ons toe. "Kommen Sie mal mit", zei hij vriendelijk. In plaats dat we aan konden sluiten bracht hij ons rechtstreeks naar de keukenwagen. "Zurück!", beval hij de Duitsers, die aan de beurt waren. "Die Holländer zuerst!" En zo kregen we allemaal een etensblik vol met heerlijke rijst. Pas later realiseerde ik me dat die rijst waarschijnlijk in ons land gestolen was.

Terwijl we heerlijk zaten te smullen, kwam die officier weer naar ons toe en vroeg belangstellend naar allerlei. Ook waar we heen moesten. Toen ik zei, dat we 's avonds in Arras moesten wezen, zei hij: "Nou, dat is nog zo'n 15 kilometer. Und Sie sind zu fuss. Warum halten Sie nicht einen Deutschen Kraftwagen der nach Norden geht. Der nimmt Sie bestimmt mit."

Ik was daar niet zo zeker van. Daarom zei hij: "Kommen Sie mal mit!" En wij liepen met hem naar de weg. Hij liet een vrachtwagen stoppen, die naar het noorden ging, en zei tegen de chauffeur dat wij naar Arras moesten, en dat hij ons mee moest nemen.

We klommen achter in de wagen. Daar lagen een paar kisten. Een paar norske soldaten gingen mee als bewakers. Ze waren beslist niet vriendelijk, integendeel, ze zeiden geen stom woord, maar dat gaf niet: we schoten zo goed op, zonder te veel inspanning.

Een eindje vóór Arras stopte de wagen en de chauffeur vertelde, dat hij de weg nu verlaten moest. We mochten best verder mee, maar als we in Arras moesten wezen...

We besloten om uit te stappen. De wagen reed weg. Wij begaven ons op weg. Dat ging erg moeilijk: met onze pijnlijke voeten. Daarom spraken we af, op mijn voorstel, dat we onafgebroken door zouden lopen en niet zouden rusten, voor we op de plaats van bestemming waren.

Maar Arras was groot, en onze verzamelplaats bleek helemaal aan de andere kant te zijn. En toen bleek dit groepje jongens al weer net zo zeurderig als de anderen. Het was zo vér. En ze waren zo moe. En ze zouden wel weer wat lusten. Ik zei, dat tegen de afspraak was. Maar goed, dan ging ik wel alleen verder.

En zo liep ik in m'n eentje naar het noorden. Dan vroeg ik de weg aan een politieagent, dan aan een oud vrouwtje. En ik liep maar door. Doodmoe, dat wel.

Fietsen

Ik liep een weg op, die omhoog ging. Ik realiseerde me eigenlijk niet eens dat daar een heleboel jongens waren in Nederlands uniform. Ik was op de verzamelplaats: een kasteel of citadel. Ik liep verder. En toen hoorde ik ineens mijn naam roepen: "Horlings, kom hier. We hebben allemaal fietsen gekregen. Misschien is er voor jou ook nog wel een fiets".

Pas toen zag ik dat de jongens een fiets aan de hand hadden. Ik vond zelf ook nog een flets: een heel oud dameskarretje, Belgisch, kon je zien aan het nummerplaatje.

Er stond ook nog een racefiets, maar die miste een crank. Die lag er naast. Ik probeerde de racefiets te maken, met behulp van een steen. Maar om te voorkomen

dat iemand ondertussen mijn dameskarretje weg zou halen, zette ik dat beestje achter m'n racefiets tegen de muur.

Het lukte me niet om de spie vast te zetten. En toen kwam Van Daalen, die mij eerder al had geroepen en mij op de fietsen had gewezen, naar me toe, en zei: "Laat maar zitten Horlings, we gaan weg. Ga maar mee." Ik vond het erg jammer dat ik de racefiets niet kon gebruiken, maar, enfin, ik kon in elk geval rijden.

Doortrapper

Van Daalen vertelde me dat we in een grote groep zouden rijden, onder leiding van officieren, en dat we zouden proberen om nog zo'n 50 km richting Vaderland af te leggen. Vol goede moed vertrokken we. Maar 't ging al net als alle andere keren. Weldra was de groep uiteengevallen in kleinere groepjes, waarvan sommige een andere weg insloegen dan de rest, in de verwachting, dat dat vlugger ging.

En na een poos kwam Van Daalen naar me toe en vroeg of we niet konden ruilen. Hij had een Nederlandse dienstfiets, zo'n doortrapper, die niet eens een rem had: wilde je stoppen, dan moest je de pedalen maar tegenhouden. Die fiets was te hoog voor hem; hij kon niet goed bij de trappers. Ik voelde niets voor ruilen: dat karretje van mij reed heerlijk. De weg ging dan omhoog, dan weer omlaag, en bij het naar beneden gaan kon ik lekker m'n voeten laten rusten. Maar ja, Van Daalen kon echt niet op die fiets. Ruilen, en dus gingen we onze bagage maar overpakken en ik ging verder op de doortrapper. Als we naar omlaag gingen tilde ik m'n voeten maar wat op.'t Ging natuurlijk niet zoals bij het vrijwielende dameskarretje, maar wat was er aan te doen? Het ging toch wel.

En terwijl ik zo voorttrap, haal ik een oude grijze kapitein van de luchtwacht in, die helemaal alleen moeizaam voortzeult.

Hij hoort wat achter zich, en vraagt: "Wie rijdt er achter mij?"

Ik zei: "Korporaal Horlings, kapitein, maar die kent u toch niet."

"Nee, m'n jongen", zegt de kapitein, "Maar mag ik me aan jou vasthouden? Ik kan niet meer."

Wel ja! Heb ik al zoveel moeite om zelf vooruit te komen, en nou moet ik ook nog een ander slepen. Maar, enfin, we zijn op de wereld om elkaar te helpen. Dus zeg ik: "Goed, kapitein, houd mij maar vast."

Als we omhoog gaan, sleep ik hem mee omhoog. Gaat het weer naar beneden, dan laat hij me los, freewheelt naar beneden, om zich weer te laten trekken, als 't weer omhoog gaat. We praten over koetjes en kalfjes en schieten ondertussen zo op, dat we de sergeants inhalen die hem hebben laten schieten.

Een van die sergeants kijkt achterom, ziet ons en zegt: "O, kapitein, bent u er weer?"

En hij rijdt wat langzamer om zo tussen de kapitein en mij te komen.

Wel ja, denk ik. "Der Mohr hat seine Schuldigkeit getan, der Mohr kann gehen!"

Maar de kapitein denkt er anders over. Tamelijk scherp zegt hij: "Nee, sergeant, de korporaal heeft mij geholpen. De korporaal rijdt naast mij!"

"Ziezo", denk ik. "Steek dat in je zak, sergeant".

Melk

De kapitein is een gezellig baasje. Hij vertelt me, dat hij wil zien, wat melk te kopen. Hij heeft nog wel wat geld. Maar de boeren, die hij om melk vraagt, hebben nog niet gemolken, zeggen ze.

Dan komen we bij twee kleine boerderijen, vlak naast elkaar gebouwd. "Ziezo", zegt de kapitein. "Nou ga ik niet verder of ik moet eerst melk hebben. Ga jij in die boerderij vragen, dan vraag ik in die andere".

Ik ben gauw klaar, de boerin vertelt me, dat ze geen koeien hebben. Dus geen melk. Daarom vlij ik me in het gras naast m'n fiets neer, net als de anderen van het groepje dat is overgebleven.

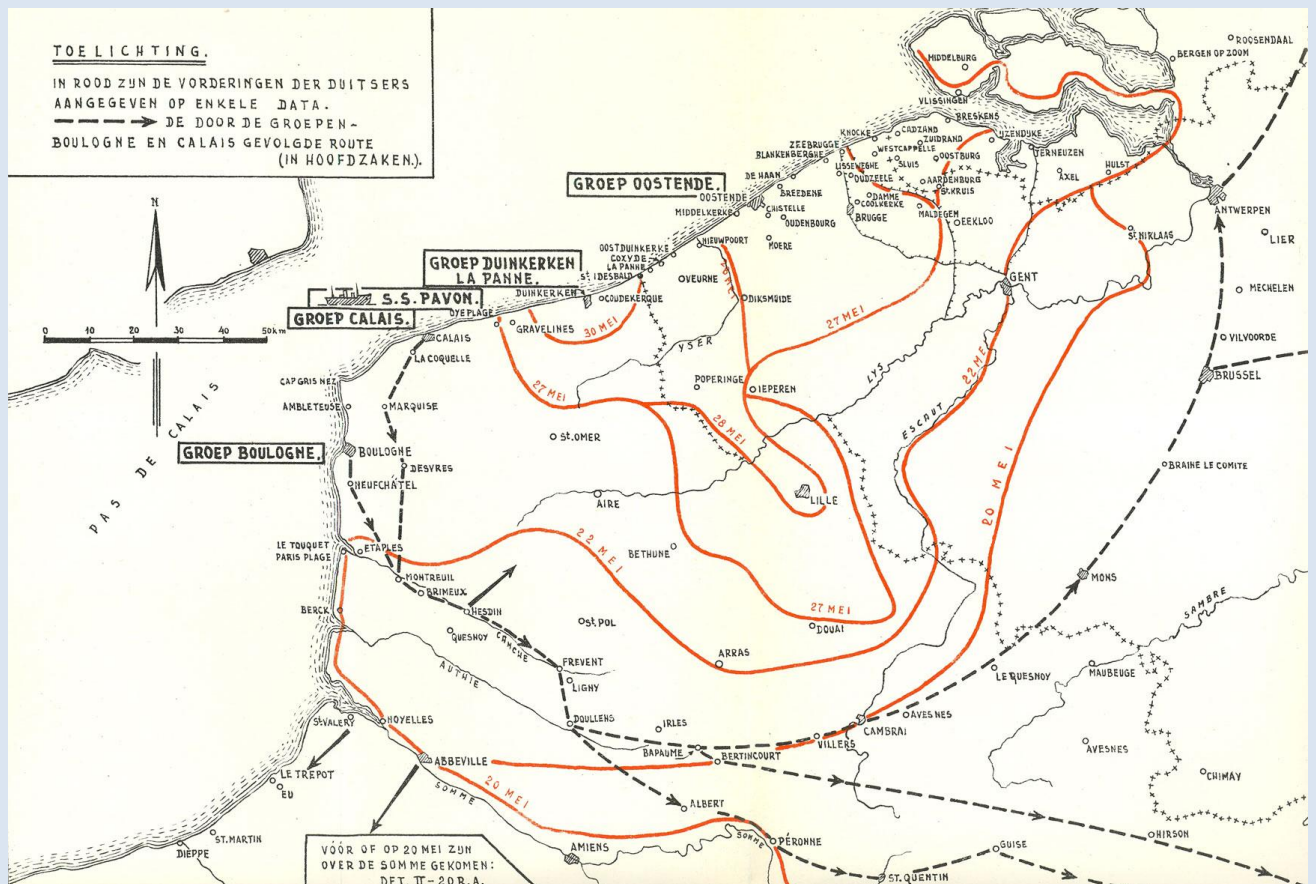
31. Vele wegen leiden naar huis

‘De evacuatie van deze grote groep [soldaten vanuit Zuid-Nederland] was mislukt en zo geraakte het gros van de Nederlandse militairen die Noord-Brabant en Zeeland verlaten hadden, in Duitse krijgsgevangenschap, concludeert dr. L. de Jong (deel 3, pag. 491) na de ramp met de Pavon. ‘De Duitsers lieten de meeste detachementen spoedig naar Nederland terugkeren, waarbij zij soms wèl, soms niet hulp verleenden. Eén detachement werd door hen eerst naar Trier gevoerd en bereikte vandaar pas op 1 juli het vaderland’.

DOCUMENTATIE

[Wubbe Horlings](#) verbaasde zich erover dat Nederlandse officieren de Duitse begeleiders geruisloos aflosten.

Waar ze vandaan kwamen, weet ik niet, maar ineens waren er weer Nederlandse officieren om de leiding op zich te nemen bij onze terugtocht. We konden doen en laten wat we wilden, maar we kregen wel de weg voorgeschreven waar we langs moesten. Geen wonder: niet ver van onze route werd soms nog gevochten. En natuurlijk wilden de Duitser voorkomen, dat iemand van ons zich bij de geallieerden aan zou sluiten.

Het Duitse leger bereikte Calais op 24 mei 1940. De rode lijnen geven de Duitse opmars aan. De streepjeslijn geeft aan hoe de verschillende groepen de weg naar huis vonden: vanaf Doullens naar het noorden via Brussel en Antwerpen (o.m. Horlings) of naar het oosten (o.m. Van Loenhout) richting Luxemburg (o.m. Lam). Klik op de kaart voor een vergroting. (Kennispunt mei 1940 - Grebbeberg.nl)

Voor Wim van Loenhout begon een lange voettocht, onder leiding van aalmoezenier Lam:

De andere morgen [waarschijnlijk dus op 30 mei] kwamen al vroeg Duitse officieren zeggen, dat de Hollandse soldaten vrij waren en dat we onder Hollandse leiding naar huis mochten. Maar dan moesten we over Luxemburg naar Holland en dat was nog 700 kilometer en die moesten we te voet afleggen. Enfin, we mochten toch naar huis en hoefden dus niet naar Duitsland.

Onder leiding van kapelaan Lam gingen we toen verder. Hij nam het woord en zei: 'Jongens, zorg dat je goed luistert en dat je je netjes gedraagt, anders moeten wij naar Duitsland toe. Het is nu vandaag zondag en zullen we vandaag maar 20 kilometer lopen en rusten wij weer'. Niemand wist nog, dat het zondag was. Enfin, wij maar weer gaan lopen en wat waren wij blij, toen we weer mochten rusten, toen we die 20 kilometer gelopen hadden.

Dapper Aalmoezenierswerk

[Aalmoezenier Lam](#) uit Deurne nam tijdens de tocht door Frankrijk de leiding op zich van een afdeling van ongeveer 1200 man, afkomstig van verschillende legeronderdelen. Na de terugkeer van de troepen publiceerde de Nieuwe Tilburgsche Courant (10 juli 1940) een interview, onder de titel [Dapper aalmoezenierswerk](#).

Hij vertelt daarin o.m. over zijn inzet op de Pavon:

„Ja, ik ben [in Duinkerken] gewoon met de troepen aan boord gegaan van het Fransche schip 'Le Pavon'. Toen we om negen uur uit de sluis wegvoeren, begon het spelletje al, kwam er al 'n vlieger kijken. Niet veel later begon het bombardement van ons schip. Ongeveer elk kwartier werden we op bommen onthaald. Er waren meerdere voltreffers bij. Het resultaat was tachtig doden en zeventig zwaar gewonden, maar misschien was de verlieslijst wel groter. Tijdens het bombardement en later heeft zich [legerarts] kapitein dr. Stevens daar zeer verdienstelijk gemaakt bij de behandeling en verzorging der gewonden. Ik zelf bediende ongeveer alle katholieke militairen, die stervende waren."

Aalmoezenier Lam (links) tijdens een [militaire parade op 30 april 1940](#) op de Markt van Deurne. (Foto in boek [Pappa's Papers](#) van dochter eerste luitenant Bram van der Maas, met helm) >

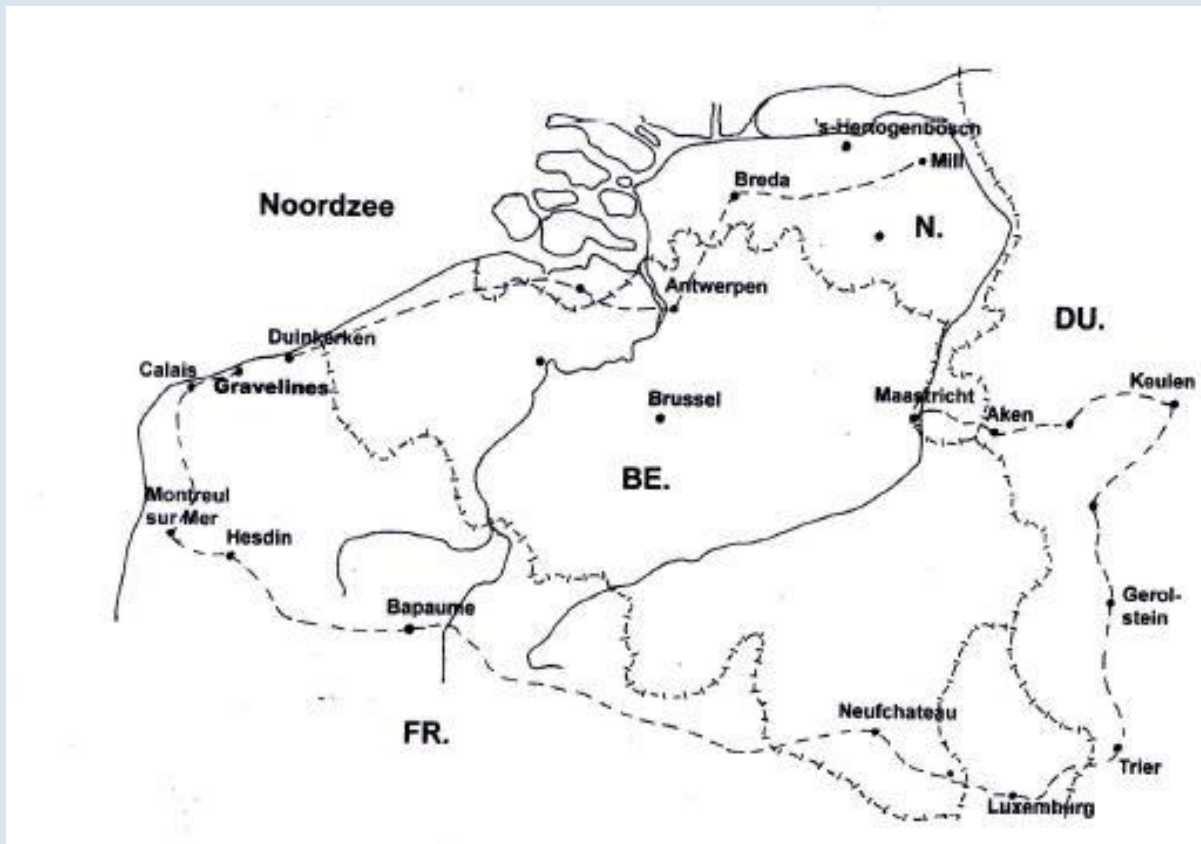

*En werd de reis toch voortgezet?"
vragen we nog.*

„Het schip werd bij Calais op het strand gezet. Toen het eb werd, wilde de kapitein dat de gewonden van boord werden gebracht. Ik ben toen zelf mee aan land gegaan en heb daar in de omgeving boerenkarren gecharterd voor het vervoer der gewonden. De gewonden werden op planken gebonden. Men liet hen dan langs het schip zakken, waar ze door de ongedeerd gebleven jongens werden opgenomen en de duinen ingedragen. In de duinen stonden onze boerenkarren, welke de gewonden weer verder wegbrachten, naar de auto's, die dan voor het verdere transport zorgden."

Over de tocht door Frankrijk vermeldde de krant niet veel meer dan de afloop:
In een ware Odyssee voert aalmoezenier Lam zijn mannen – eerst niet minder dan 1200 - van Calais en Kamerijk over Trier naar Maastricht. Over de aankomst in de laatste stad vertelde de aalmoezenier nog:

De heele troep werd eens goed gepoetst, wat wel noodig was. Ik droeg des morgens in de St. Servaas een H. Mis op van dankbaarheid en voor de gesneuvelde makers. Deze H. Mis werd niet alleen door de katholieke jongens, doch ook door de protestantsche en andersdenkenden bijgewoond. De geheele troep was in de St. Servaas, wat wel een prachtig blijk is van de groote dankbaarheid, welke in allen leefde.

Een grote groep soldaten onder leiding van aalmoezenier Lam reisde te voet, per auto of per trein via de Duitse stad Trier naar Maastricht. Kaart bij verhaal 'De lange route van Ties, Harrie Jan en Cub' van Johan Heijmans en Ad van den Bosch, 'Spoorzoeker', oktober 2012)

Bijna onmiddellijk ging de aalmoezenier trouwens weer terug naar Duinkerken, om er te zoeken naar slachtoffers van de Pavon. Het optreden van kapelaan Lam maakte zo'n grote indruk op de legerleiding, dat hij al op 22 October 1940, op voorspraak van reserve luitenant-kolonel F.N.F. van der Schrieck, commandant van de 27e Regiment Infanterie en van 'Vak Bakel' van de Peel-Raamstelling, voorgedragen werd voor een eervolle vermelding. Nadat deze voordracht door diverse getuigenverklaringen werd gestaafd is kapelaan Lam in 1947 onderscheiden met het Kruis van Verdienste.

Verschrikkingen onderweg

Wim van Loenhout maakte onderweg veel verschrikkingen mee:

- *We liepen iedere dag 40 kilometer. De ene dag kregen we een glas melk, de andere dag weer niet. Dan weer een krop sla of knol of suikerbiet. Zo hebben we toen tien dagen gelopen, weinig of geen eten, en steeds 40 kilometer berg op, berg af.*
- *Vorbij een kruispunt kwam juist een zware pantserwagen van een berg gereden. Ik dacht: 'Die zal bepaald zijn remmen niet kunnen houden'. En zo was het, hij reed eerst drie dikke bomen om en kwam toen dwars door onze jongens heengereden. Twee reden ze dood en twee over hun benen. Twee waren dus hun benen kwijt. De Hollandse Rode Kruis-soldaten moesten eerst de Duitsers verbinden, voordat ze naar de Hollandse soldaten mochten gaan*

kijken.

- Er stond een vijftigtal auto's over de weg, alle vernield. Hoogstwaarschijnlijk wel gebombardeerd, want er lagen veel lijken van Franse soldaten.

- Acht Franse vliegtuigen kwamen boven ons en begonnen met mitrailleurs op ons te vuren. We mochten geen dekking zoeken. "Vor aus", zeiden dan de Duitse soldaten. De Duitsers begonnen toen ook te schieten en schoten vier vliegtuigen naar beneden.

- De laatste dagen kregen wij vrijwel niets meer te eten. Kapelaan Lam had nog geld, 1000 gulden, en zou dan voor ons een brood kopen, zei hij. Hij ging naar een grote boerderij en hij kocht, wat hij krijgen kon. Toen hij terugkwam zei hij: 'Jongens, het is niet veel, maar het is uit een goed hart'. We konden in een rij gaan staan en kregen een 40ste gedeelte van een brood en een stukje ham.

Achtergebleven

Van Loenhout en twee maten besloten op een dag wat achter te blijven, met de bedoeling bij Duitse troepen om eten te vragen. Dat lukte: 'Eenmaal kregen we van de Duitsers een half Duits brood, 9 eieren en een glas cognac'.

Op een dag bleven ze zo ver achter,

'dat wij onze jongens niet meer konden vinden. We vroegen toen aan een Duitse chauffeur of we niet een paar kilometer mee mochten rijden. Onderweg reden wij toen voorbij een groep krijgsgevangenen, 40 kilometer achter elkaar, 125.000 man: Fransen, Engelsen, Marokkanen en Belgen. We reden toen zelfs 20 kilometer verder als onze jongens waren'.

Ze raakten het contact met de groep van Lam kwijt en trokken op eigen houtje verder.

'We gingen te voet naar [Cambrai](#), dat was 40 kilometer van de Belgische grens. Daar kwamen wij toen weer bij een honderd Hollandse soldaten. Hier kregen we weer goed te eten en te drinken van de Duitsers. En de andere dag konden de Hollandse soldaten een fiets krijgen, want zij hadden er 2.000 op de kop getikt.

Wij reden ongeveer een kilometer of 60, en toen kwamen we Hollandse auto's tegen met kaas en levensmiddelen, die naar het front reden, en er kwamen er ook al terug. Ze zeiden, dat we wel mee konden rijden. Wij zetten vlug onze fiets op de auto

In HOLLAND!

De auto's gingen via [Bergen](#) [Mons] naar Brussel 'waar we gelukkig weer Hollands konden horen en praten, en van de burgers volop worst en brood en koffie kregen'. Daarna fietsten ze verder over Antwerpen en Putte, 'gingen toen weer over de grens en waren in HOLLAND!'

Doodmoe fietsten ze verder, tot drie kilometer van [zijn woonplaats] Bergen op Zoom.

Daar stapte ik net van mijn fiets af, omdat ik niet meer kon, en mee kwam mijn broer Karel aangefietst, die juist naar een gevallen vliegtuig wilde gaan kijken. Hij stapte af en zei: 'Wat zie je er toch uit ! Wat ben ik blij, dat je nog leeft ! Wat zullen ze in Bergen toch blij zijn, dat je weer terug bent.

Mijn hemd was stijf van het zweet en de vuiligheid, mijn ene schoen had bijna geen zool meer en mijn sokken waren meer gat dan sok. Ik moest steeds opnieuw beginnen te vertellen van dat schip, enz. Het is erg, maar ach, dit alles is te vergeten, maar hetgeen, wat zich vóór de oorlog afspeelde en hetgeen wat zich nu nog afspeelt, dat is niet zo gemakkelijk te vergeten.

Het loopt zoo vol in Brussel

Op 4 juni vertrok veldpredikant Greeven via Boulogne naar [St. Pol](#), waar de nacht in open lucht werd doorgebracht. Toen ging het verder naar [Le Cateau](#), 30 km van Belgische grens. Daar hield de Oberleutnant, die het transport begeleidde, een transportcolonne van Nederlandse auto's aan, met Nederlandse chauffeurs.

De nachtelijke reis ging naar de Albertkazerne in Brussel. Daar liet de Oberleutnant weten:

'Gaat U toch naar Holland, Neem alle Hollanders mee. Het loopt hier zoo vol. Ik kan voor al die menschen niet zorgen'.

De veldpredikant verzamelde 'zijn' jongens. Ze namen samen de tram naar Vilvoorde en vonden daar een transport naar Breda. Daar vandaan vond iedereen zijn eigen weg naar huis.

De thuisreis van Wubbe Horlings is [elders op deze site](#) te volgen.

32. Vrachtauto naar Rotterdam

Het verhaal van Wubbe Horlings

De kapitein is ondertussen aan de praat geraakt en blijft weg. Terwijl we zo wat liggen te rusten in de avondlucht, horen we gebrom van automotoren, dat dichterbij komt. Nederlandse vrachtauto's die allerlei goederen uit Nederland naar Frankrijk hebben gebracht, en nu leeg op de terugtocht zijn.

Een chauffeur vraagt of we mee willen. Ze gaan naar Rotterdam. Nou, dat is aan geen dovemansoren gezegd. Ik ga het boerderijtje binnen en zeg tegen de kapitein: "Kapitein, gaat u mee?" "Nee", zegt de kapitein, "de melk komt zo". Ik zeg: "Kapitein, er zijn vrachtwagens uit Rotterdam". Nou, dan gaat hij toch maar zonder melk verder. De fietsen worden op de vrachtauto's geladen en ik kruip in de kabine.

Maar dat kan natuurlijk niet: ik makkelijk en warm zitten! De deur wordt opengetrokken en een oudere soldaat vraagt: "Korporaal mag ik alstublieft daar zitten". "Nee," zeg ik. "Ik zit nou eens goed".

We reden verder. Op huis aan.

We kwamen door wijken van Brussel. Hier en daar zagen we sporen van het oorlogsgeweld. Geblakerde ruïnes van huizen. Maar vooral merkten we de oorlog aan de gaten in de weg, die het doorgaande verkeer bemoeilijkten.

Na een poos waren we Brussel uit.

Vilvoorde

Maar er kwam weer oponthoud. In Vilvoorde. Daar bleven de auto's staan.

De chauffeurs rieden ons aan, wat te eten op te gaan scharrelen. Ze wisten niet, hoelang ze hier zouden moeten wachten. Op benzine-toewijzingen.

Maar waar haal je een maaltijd vandaan, als je maar 57 cent in je portemonnee hebt?

Ineens hoorde ik een bekende stem „Korporaal, heb je al eten gehad?"

Het was de luchtmachtkapitein van gisteravond. Toen ik vertelde dat ik nog niet ontbeten had, wees hij op een restaurant dichtbij en zei: "Daar logeer ik. Ga maar naar binnen en bestel een maaltijd. En zeg dan maar, dat ik wel zal betalen. Weet je wat, ik ga wel even mee."

En zo stapten wij het restaurant binnen. Ik ging aan een tafeltje zitten en de kapitein bestelde eten voor me: heerlijke broodjes met allerlei beleg, koffie, koek, enz.

Wachten

Er waren nogal wat Duitse officieren in het restaurant. Arrogante kerels. Een officier maakte ruzie met de dame van het restaurant.

Waar het over ging weet ik niet. Ik kreeg de indruk, dat de officier haar er van verdacht, iets te saboteren. Hij bedreigde haar met maatregelen.

Hoe 't is afgelopen weet ik niet. Ik heb in elk geval een overvloedig en heerlijk ontbijt gehad.

Daarna ging ik een beetje wandelen in de omgeving. Maar ik bleef in de buurt van de vrachtauto's. Telkens ging ik kijken, of ze nog geen aanstalten maakten om weg te

gaan. Ik maakte me wel een beetje ongerust, want de meeste chauffeurs gingen behoorlijk drinken. Als dat nog wat aanduurde, zouden ze misschien wel dronken worden.

Het was dan ook geen wonder, dat verscheidene jongens hun fietsen van de wagens haalden, om per fiets verder te gaan. Maar ik besloot om dat niet te doen. Wel zouden deze jongens nu meer opschieten, nu de colonne wagens stil stond. Maar als de benzine kwam, zouden de wagens veel sneller gaan.

En zouden de chauffeurs de jongens zien? 't Kon best zijn, dat de auto's een heel andere weg namen dan de fietsers.

Praatje

Ik bleef dus wat rondlopen. Telkens ging ik terug naar het plein om te zien of de wagens nog niet wegreden. En ondertussen keek ik wat naar de etalages van de winkels, vooral boekwinkels, en maakte dan hier, dan daar een praatje.

Zo kwam ik ook aan de praat met een man, die me uitnodigde, mee naar zijn huis te gaan. Daar ontving zijn vrouw me heel vriendelijk.

Er werden schalen met heerlijke koekjes op tafel gezet en ik mocht net zoveel eten als ik maar lustte; de man had een koekjesfabriek. Nou, zijn producten mochten er zijn! Verrukkelijk!

De man vertelde, dat hij in de Eerste Wereldoorlog in Nederland geïnterneerd was geweest. Bij Amersfoort in de buurt. Daar had hij toen ook zijn vrouw leren kennen. Die kwam dus uit Nederland.

Toen ik weer op het plein kwam, stonden alle vrachtauto's er nog.

Vrachtauto

Terwijl ik daar wat rondsletterde kwam een Nederlandse chauffeur, die ik nog niet eerder had gezien, naar me toe en vroeg me of ik ook wist waar de fiets van de kapitein was. Toen ik vroeg: "Welke kapitein?", bleek hij 'mijn' luchtmachtkapitein te bedoelen.

Toen wilde ik natuurlijk weten waarom hij die fiets moest hebben. "Wel, de kapitein gaat met mij mee".

"Is er dan al benzine?"

"Nee, maar ik hoor niet bij deze kolonne. Ik rijd een benzine-tankauto, en ik ga nu meteen verder".

Toen ik vroeg of ik dan ook mee kon, zei hij dat dat wel mocht, maar dan moest ik wel achterop, naast de tank. Niet erg comfortabel. Maar ik besloot mee te gaan. In de eerste plaats was deze man niet dronken. En hoe eerder op weg hoe liever. De korporaal uit Hilligersberg ging ook mee, en nog een paar burgers. En zo gingen we op weg.

Rotterdam

De achterbak was vol, zodat we de enkele jongens die we nog inhaalden, niet mee konden nemen. Trouwens, we zagen maar een heel enkele Nederlandse soldaat op de fiets. De anderen zullen wel ander wegen hebben gekozen.

En zo kwamen we in Breda. Daar nam de kapitein afscheid, na ons eerst nog getrakteerd te hebben op koffie met wat er bij. Ook de burgers verlieten ons. En toen ging het verder over Rotterdam.

We zagen een deel van de verwoestingen. Hier en daar steeg nog rook op.

In de havens zagen we ook nog zwaar beschadigde schepen. En ik meen dat we ook nog brandende wrakken zagen.

Doodgewaand

Hier eindigt het verhaal van Wubbe Horlings. Hoe hij van Rotterdam naar de Oudemansstraat in Den Haag-Zuid is gekomen, is niet bekend. Volgens Dicky, het zusje van verloofde Truus, was de spanning thuis hoog opgelopen:

We hoorden dagelijks van het Rode Kruis berichten over Hollandse militairen die in de strijd om het leven waren gekomen. We ontmoetten mensen waarvan zonen gedood waren of zwaar gewond in ziekenhuizen lagen. Maar van Wubbe vernamen we niets. We informeerden bij het Rode Kruis, maar van hem was niets bekend. Maar de wonderlijke, dromerige Truus zei maar steeds: 'Hij komt terug!'. Wij waren daar niet gerust op.

Toch, opeens, op die dag in juni, werd er gebeld aan de bovenverdieping van de portiekwoning. Tante Dick vertelt:

Ik trok de deur open en onder aan de trap, zag ik het goed? Daar stond Wubbe. Haast onherkenbaar door zijn vuile uniform, een vuil gezicht, een ruige baard. Ik riep hard: 'Truus, daar is Wubbe'. En daar kwam hij de trap opgesukkeld. Wat een weerzien! Gelukkig was hij nog in leven. Hij vroeg een teil warm water om zich te wassen. Hij had nog een bomscherf in zijn knie en nog wat schaafwonden en zijn voeten waren kapot van het lopen.

En toen volgden flarden van de verhalen die in deze documentatie hopelijk concreet vorm hebben gekregen.

Op 16 oktober 1940 werd Wubbe Horlings aan de gereformeerde school Veenhoop in Smilde benoemd als 'kweekeling met acte'. ([Nieuwe Provinciale Groninger Courant](#), 17 October 1940) >

So lang' der Erde Keim' auch treiben,
 So muss sie doch zu Grunde gehn.
 Tag des Gerichtes, jüngster Tag!
 Wann brichst du an in meiner Nacht?
 Wann dröhnt er, der Vernichtungsschlag;
 Mit dem die Welt zusammenkracht?
 Wann alle Todten auferstehn,
 Dann werde ich in Nichts vergehn!
 Ihr Welten, endet euren Lauf!
 Ew'ge Vernichtung, nimm mich auf!

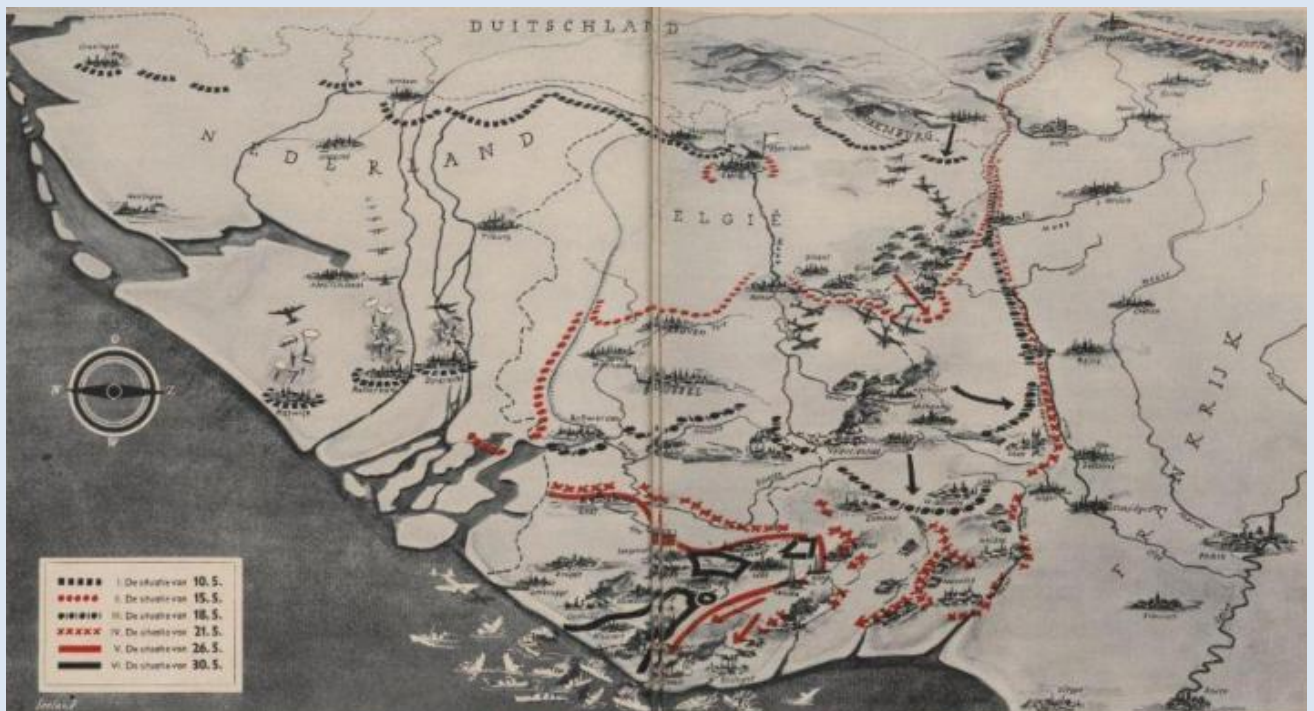
Richard Wagner: Der Fliegende Holländer, scene 2.

33. Triomf over 'Vernichtungsschlag'

'Vernichtungsschlag' heet dit hoofdstuk in de inhoudskolom links. In het originele verhaal werd 'de Veldtocht van den 10den Mei tot den 4den Juni 1940 in het Westen' met het germanisme 'vernietigingsslag' aangeduid.

DOCUMENTATIE

'Vernichtungsschlag' (48.200 treffers bij Google) was echter één van de meest gebruikte begrippen in de Duitse propaganda-oorlog, of het nu over Duitse successen ging dan wel over het vernietigend bombardement dat Dresden heeft getroffen.

Spannende infographic bij het propagandaverhaal ['Dat was de Veldtocht van den 10den Mei tot den 4den Juni 1940 in het Westen'](#) (Signaal 1 juli 1940). Aan het einde van dit hoofdstuk wordt de volledige tekst weergegeven.

De kop stond boven het triomfantelijke verhaal van de Duitse opmars door Frankrijk, dat eindigde met de vlucht van de Britse troepen en de vernietiging van Duinkerken en de aankondiging van wat de geschiedenis in zou gaan als [de Slag om Engeland](#).

Engeland is nu van Frankrijk gescheiden en staat aan een directen Duitschen aanval bloot. Den 4den Juni is met de val van Duinkerken de vernietigingsslag ten einde.

Het verhaal verscheen in Signaal, een Duits propagandabladdat uitkwam in de verschillende talen van de bezette gebieden, en vooral was bedoeld om de inwoners te overtuigen van de [Duitse militaire en ideologische superioriteit](#).

De reportage, gepubliceerd [1 juli 1940](#) (Koninklijke Bibliotheek: Historische kranten), was geïllustreerd met een informatieve kaart, inclusief oorlogskerkhof voor Duinkerken. Het is in zijn geheel [hier](#) te lezen.

Bij het morgenkrieken van den 10den Mei, treedt het Duitse westelijke leger aan, om over de westelijke grenzen van Duitschland te trekken en daardoor den uitval naar het Roergebied, welke de geallieerden van plan waren te doen, vóór te zijn. Van den eersten dag af vegen de vliegeniers de lucht boven het strijdende landleger schoon, slaan de vijandelijke strijdkrachten in de lucht, vernielen hun installaties op den grond en vernietigen vijandelijke infanterie en pantserconcentraties, die een tegenaanval voorbereiden. Zij geven de Duitse legerleiding door hun verkenning en in de lucht een loopend beeld van den toestand.

Slechts een paar woorden zijn gewijd aan het geweld waardoor o.m. de Pavon getroffen werd. Triomfantelijk wordt gemeld dat het Britse leger gedwongen was tot een smadelijke aftocht:

De Engelschen moeten nu zelf den strijd aanbinden om den terugtocht van hun eigen troepen naar de kust en naar de schepen te kunnen dekken. Maar de Duitse luchtmacht beheerscht het Kanaal en bombardeert de Britse oorlogsbodems, de transportschepen en de kanaalhavens.

Meer dan 1,2 miljoen gevangenen vallen in totaal in Duitse handen, bovendien nog onoverzienbare hoeveelheden oorlogsmateriaal en de uitrusting voor 75 tot 80 vijandelijke divisies, - Frankrijks en Englands élite-troepen zijn vernietigd. (...). Den 4den Juni is met de val van Duinkerken de vernietigingsslag ten einde.

Duitsland zou het daar niet bij laten, zo wordt duidelijk:

Engeland is nu van Frankrijk gescheiden en staat aan een directen Duitschen aanval bloot.

De publicatie in Signaal

[Signaal](#) was een van oorsprong Duits propagandabladdat tijdens de Tweede Wereldoorlog verscheen in ruim twintig talen en een oplage van 25 miljoen exemplaren. Het Nederlandse Signaal was vooral bedoeld om de inwoners van de bezette gebieden [te overtuigen van de Duitse militaire en ideologische superioriteit](#) (Koninklijke Bibliotheek). Het rijk geïllustreerde magazine beschikte over een meer dan toereikend budget, verstrekt door de Duitse Wehrmacht. Signaal kon zich een uitgebreid netwerk aan correspondenten, fotografen, illustratoren, redacteuren en vertalers veroorloven.

Hieronder het triomfantelijke verhaal van de Duitse opmars door Frankrijk. Het [verscheen op 1 juli 1940](#) en was geïllustreerd met een informatieve kaart, inclusief oorlogskerkhof voor Duinkerken. En een aankondiging van de 'Slag om Engeland'.

Dat was de Veldtocht van den 10den Mei tot den 4den Juni 1940 in het Westen

Signaal, 1 Juli 1940:

Op de achterpagina van Signaal een foto met als titel 'Een druppel in het kielwater van een verslagen leger....'. Het bijschrift luidt: 'Aan het strand voor Duinkerken: een achtergelaten Engelsch machinegeweer met zand en een korst van zeewater bedekt; sigaretten en een pijp. Een zeer zelden voorkomend stilleven. >

De tekst:

Bij het morgenkrieken van den 10den Mei, treedt het Duitsche westelijke leger aan, om over de westelijke grenzen van Duitschland te trekken en daardoor den uitval naar het Roergebied, welke de geallieerden van plan waren te doen, vóór te zijn.

Van den eersten dag af vegen de vliegeniers de lucht boven het strijdende landleger schoon, slaan de vijandelijke strijdkrachten in de lucht, vernielen hun installaties op den grond en vernietigen vijandelijke infanterie en pantserconcentraties, die een tegenaanval voorbereiden.

Zij geven de Duitsche legerleiding door hun verkenning en in de lucht een loopend beeld van den toestand. Uitgezochte afdeelingen der luchtmacht veroveren de sterkste forten van den tegenstander, waarbij van nieuwe strijdmiddelen gebruik wordt gemaakt. Parachutisten en landingstroepen uit de lucht bezetten vliegvelden in den rug van den vijand en verzekeren zich van belangrijke verkeerswegen. Op den vijftden dag geeft Nederland zich over.

Den 15den Mei zijn reeds alle grensvestigingen ven versterkte stellingen in Noord- en Zuid-België doorbroken, vijandelijke pantserdivisies vernietigend verslagen en is de Maas tusschen Dinant en Sedan bereikt. Spoedig daarna worden de sterk uitgebouwde grensvestigingen, die door het negende Fransche leger verdedigd worden, over een breedte van honderd kilometer door pantsercorpsen en infanterie-divisies overrompeld.

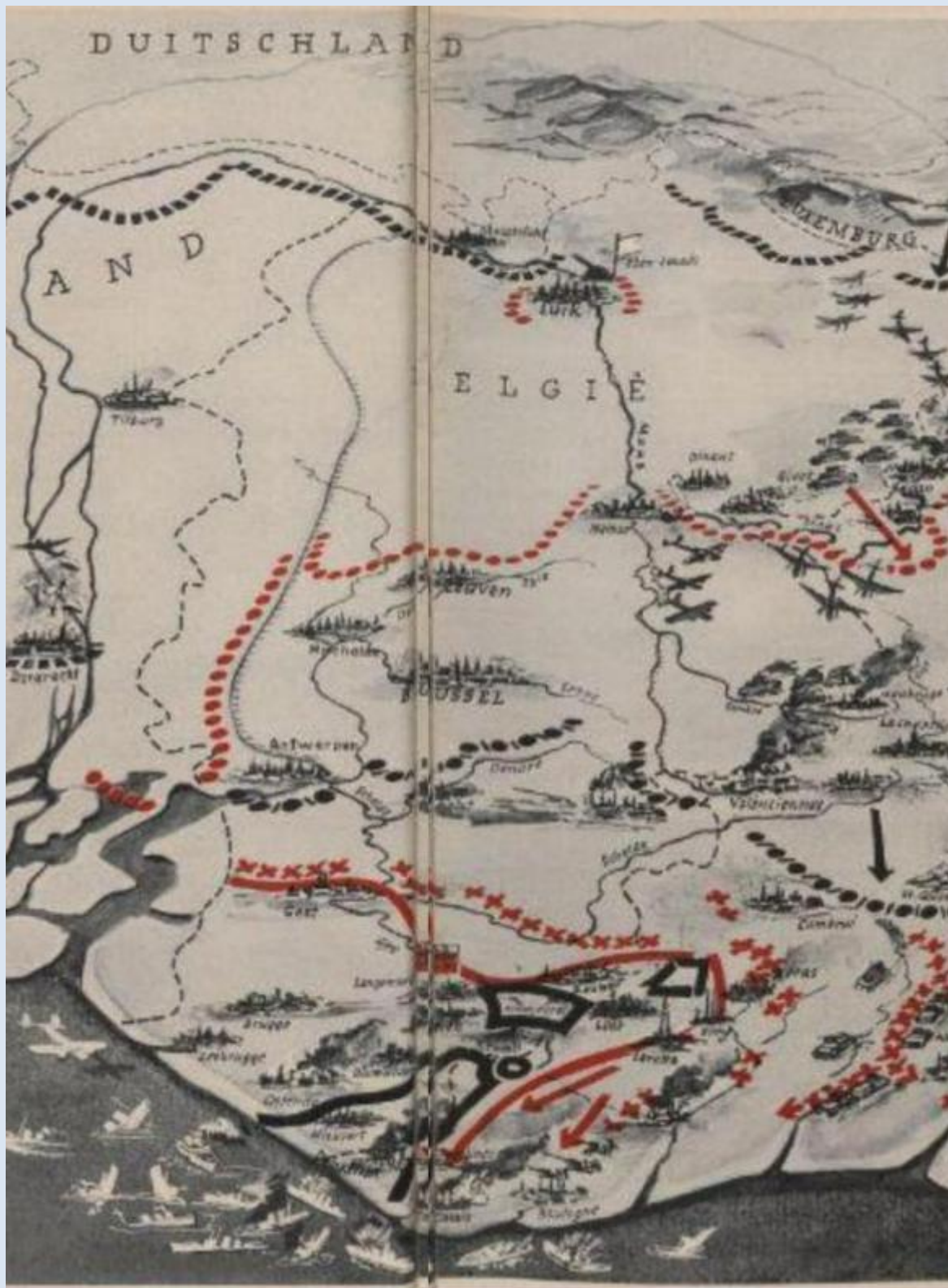
Op den 18den Mei gaat de aanval verder tot aan de boven-Oise. Op denzelfden dag valt Antwerpen. Brussel, Leuven en Mechelen zijn in Duitsche handen.

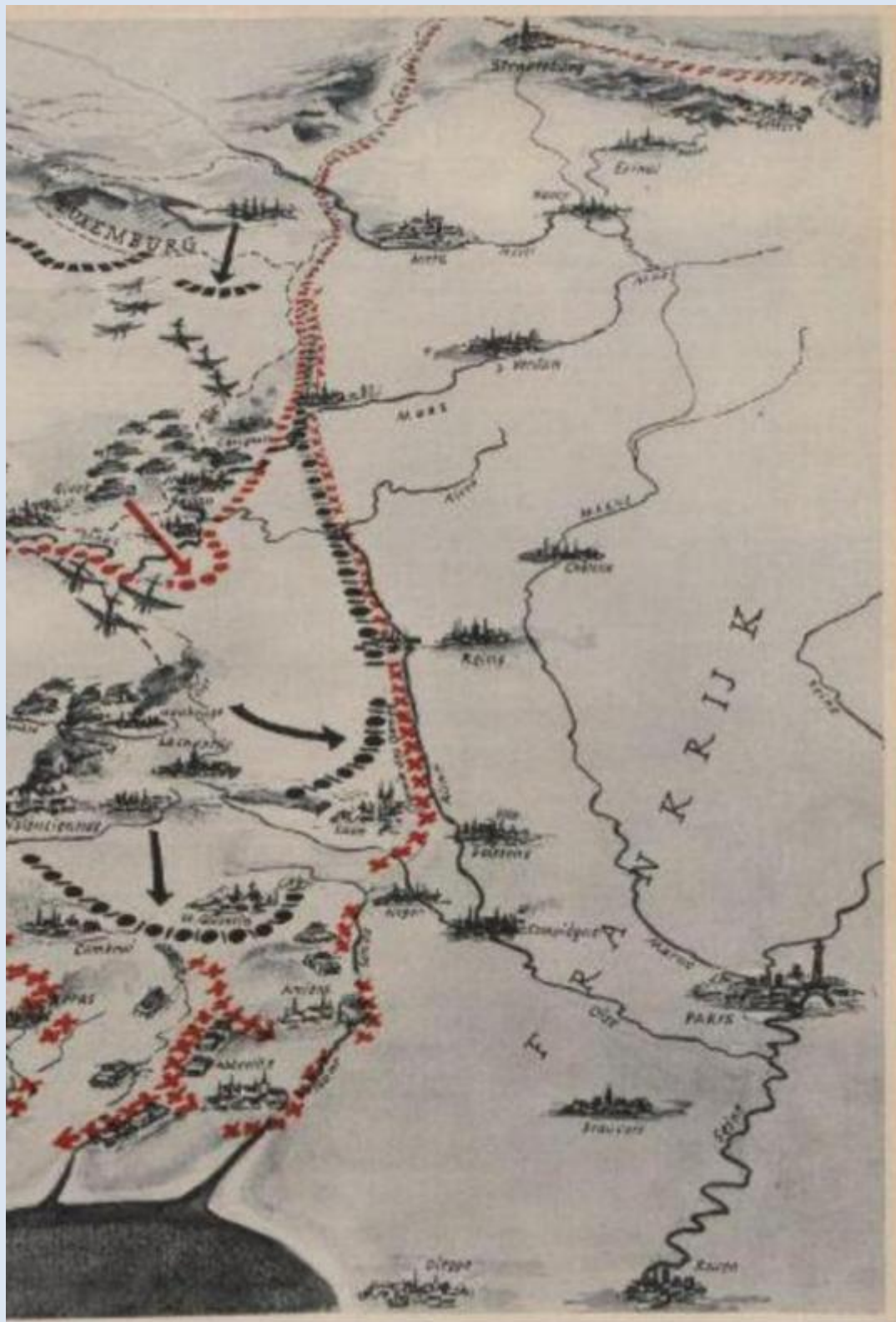
Links

Het negende Fransche leger wordt verslagen en slaat op den vlucht; de opperbevelhebber, Generaal Giraud, wordt gevangen genomen.

Midden

Door de bres, welke de Duitsche aanval heeft geslagen, stroomden de Duitsche divisies en zij bereikten de kust van het Kanaal bij Abbeville. Hierdoor zijn de Noordelijke legers van de geallieerden in België en Noord-Frankrijk ingesloten.

Rechts

Een sterk Duitsch afweerfront van de Zuidelijken grenzen van Luxemburg langs de Maginotlinie en langs de Aisne en de Somme heeft zich in den tusschentijd gevormd.

De ingesloten legers worden verslagen en steeds meer teruggedrongen; Boulogne valt. Op 26 Mei valt ook Calais. Op denzelfden dag gelukt een doorbraak tot voor Yperen; een dag later geschiedt hetzelfde ook in het Noorden. De positie van het Belgische leger, dat thans nog slechts tot taak heeft, den terugtocht van het Engelsche expeditieleger te dekken, is hopeloos; koning Leopold geeft zich over.

De Engelschen moeten nu zelf den strijd aanbinden om den terugtocht van hun eigen troepen naar de kust en naar de schepen te kunnen dekken. Maar de Duitsche luchtmacht beheerscht het Kanaal en bombardeert de Britse oorlogsbodems, de transportschepen en de kanaalhavens. Meer dan 1,2 miljoen gevangenen vallen in totaal in Duitsche handen, bovendien nog onoverzienbare hoeveelheden oorlogsmateriaal en de uitrusting voor 75 tot 80 vijandelijke divisies, - Frankrijks en Englands élite-troepen zijn vernietigd.

Engeland is nu van Frankrijk gescheiden en staat aan een directen Duitschen aanval bloot. Den 4den Juni is met de val van Duinkerken de vernietigingsslag ten einde.

34. Ramp had 'Rotterdam' kunnen overtreffen

In de verhalen die mijn vader soms vertelde over het bombardement dat hij bij Duinkerken meemaakte op 'dat schip', zat voor mij steeds één vreemd element: dat schip had een Franse bestemming. Waarom? Engeland lag aan de 'overkant'. Bij redelijk weer kan je in Duinkerken de krijtrotsen van Dover zien.

DOCUMENTATIE

In de afgelopen maanden was ik op zoek naar documentatie bij het verhaal over zijn zwerftocht, dat op deze site in zijn geheel is weergegeven. Ik ontdekte, onder (veel) meer, dat Engeland op dat moment nog helemaal niet zo voor de hand lag.

Na de Duitse inval op 10 mei 1940 was in Nederland het onvoorstelbare gebeurd. De Nederlandse neutraliteit had niets geholpen; het land was onder de voet gelopen. Nederland had gecapituleerd. De koningin was op de vlucht geslagen. Rotterdam en Middelburg lagen in puin.

Dat Frankrijk de strijd niet zou kunnen volhouden werd (nog) voor onmogelijk gehouden; het land had het in de Grote Oorlog van 1914-18 toch ook uitgehouden? Aan de andere kant leek het Duitse leger toch ook onoverwinnelijk. De Duitse soldaten zongen enthousiast: ['Wir fahren gegen Engeland!'](#) >.

Improvisatie

De Peeltroepen werden voor de oprukkende Duitsers eerst naar Zeeland gemanoevreerd en daarna naar Duinkerken. Dat was pure [improvisatie](#). De [Parlementaire enquête naar het regeringsbeleid in de Tweede Wereldoorlog](#) concludeerde later het beter gevonden te hebben wanneer de Nederlandse regering zich vóór de oorlog over de mogelijkheid van een terugtrekken der troepen op vreemd grondgebied zou hebben beraden.

Onaangename situatie

De situatie voor de verzamelde Nederlandse troepen in Duinkerken was hoogst onaangenaam. De plaatselijke commandant zat allerminst te wachten op [dat zootje ongeregeld](#), dat thuis de strijd had opgegeven. De verzorging was uiterst slecht. De onvermijdelijke [Slag om Duinkerken](#) kondigde zich aan in voortdurende bombardementen. Maar dr. L. de Jong geeft in zijn verslag over de gebeurtenissen die zouden volgen toch een wat te luchtige voorstelling van zaken:

(Op 20 mei) scheen er voor de meeste, bij Duinkerken aanwezige Nederlandse militairen, [uitkomst te dagen](#): bijna vijftienhonderd hunner mochten zich aan boord begeven van het stoomschip 'Pavon' dat een week tevoren in Vlissingen met zoveel moeite gelost was; de bedoeling was dat de

'Pavon' (een schip van ruim 4000 brt) naar Cherbourg zou varen. (De Jong, deel 3, pag. 491)

Er 'scheen uitkomst te dagen'. De soldaten 'mochten' zich aan boord begeven. Maar ze 'mochten' niks; ze kregen opdracht. Niet 'hun' probleem werd opgelost, maar het probleem dat Watrin met ze had. Uit diverse getuigenverklaringen wordt duidelijk dat ze daar doodsbenuwd over waren.

Links: Bij hoog water lag het wrak van de Pavon [best](#) een eindje in zee. Rechts: Bij laag water kon je er over het strand goed bij komen, zoals hier een groep Duitse soldaten. Foto's: [Quelques photos present dans ma région](#)

Generaal helpt eigen plan om zeep

Het plan van generaal Watrin was geniaal, maar hij hielp het zelf om zeep. Als het schip die ochtend inderdaad vertrokken was, dan was mijn vader waarschijnlijk in Cherbourg of La Rochelle krijgsgevangene geworden. Maar Watrin wilde zo mogelijk 'alle' Nederlanders kwijt. Toen er 1200 soldaten waren ingeladen en de kapitein het schip wilde laten vertrekken hield hij dat tegen. Hij probeerde alle Nederlanders aan boord te krijgen, wat overigens niet lukte. Het was een volstrekt onverantwoordelijk optreden van de commandant van Duinkerken, die daarmee willens en wetens de levens van 1450 Nederlandse soldaten in de waagschaal stelde.

Want intussen was het eb geworden en was de sluis van de haven gesloten. Het schip kon daardoor niet op tijd vertrekken en zo trad er een aanzienlijke vertraging op: het werd eb en de sluis werd gesloten. De angstige voorgevoelens aan boord verminderden niet toen er voortdurend Duitse vliegtuigen boven Duinkerken verschenen, die het inladen van een grote troepenmacht op het vrachtschip moesten hebben waargenomen. Die hoefden dus alleen maar te wachten totdat het schip zee zou kiezen.

Volle maan

< Een bereden brigade neemt een kijkje bij het wrak van de Pavon. Forumbijdrage van [Saarloos](#).

Het was een prachtige nacht, die 20e mei 1940. De hemel was glashelder. Een volle maan bescheen een rustige zee. Diverse getuigen aan boord vertellen hoe ze – ondanks de

verschrikkingen die volgden – hebben genoten van het vreedzame uitzicht over het water.

Maar toen kwamen de bommenwerpers. De Pavon werd, na enkele missers, midscheeps geraakt. De bommen zaaiden dood en verderf en vernietigden [vijftig mensenlevens](#).

De oorlog was voor Nederland nog maar tien dagen oud. In vergelijking met de ellende die zou volgen viel het drama van de Pavon wel mee. Vijftig doden bij een scheepsramp. Weleens van de [Junyo Maru](#) gehoord? Of van de [Wilhelm Gustloff](#)? Van de duikbotenoorlog tegen geallieerde konvooivaarten naar [Moermansk](#)?

Voetnoot in oorlogsgeschiedenis

Ongedateerde foto van het wrak van de Pavon, in een vergaande staat van ontbinding. Restanten van het schip zouden nog in 1948 op het strand worden aangetroffen. Foto: [Klaus Günther v. Martinez](#), Duits historisch marinearchief) >

Het bombardement van de Pavon haalden de kranten in Nederland in het Duitse legerbericht; een onopvallende mededeling, als onderdeel van veelomvattender oorlogsgeweld: "Het Fransche vrachtschip "Pavon" werd zwaar beschadigd."

Daarna werd bij gelegenheid nog wel eens medegedeeld dat er doden bij waren gevallen, maar het nieuws werd al gauw overspoeld door nieuwe actualiteiten en steeds dramatischer gebeurtenissen. De ramp met de Pavon is een voetnoot geworden in de oorlogsgeschiedenis van Nederland.

'Erger dan Rotterdam'

De Pavon had een Franse bestemming. Waarschijnlijk was haar reguliere vaart, met katoen naar de thuishaven St. Nazaire, op 10 mei 1940 bruusk onderbroken, toen het schip Franse militairen naar Vlissingen moest brengen, wat ook al [problematisch](#) verliep. Nu had de commandant van Duinkerken bedacht dat het schip ook wel even al die Hollanders mee zou kunnen nemen.

Daardoor voer het schip dicht onder de kust. Was Engeland het doel geweest, dan had ik hier dit verhaal nu niet zitten schrijven. Dan was het schip in diep water en in het nachtelijk duister (al was het volle maan) reddeloos verloren geweest. Dan was het bombardement op de Pavon een ramp geworden met mogelijk nog meer slachtoffers dan bij het [bombardement van Rotterdam](#) (800), vijf dagen eerder.

Nu kon de kapitein het schip op het land zetten. Het werd eb; de laagste stand van het water zou om 7 uur 's morgens worden bereikt. Het overgrote deel van de opvarenden kon langs touwen op het droge strand in veiligheid worden gebracht.

Zoals het wrak van de „Pavon” in 1948 werd aangetroffen.

In 1948 bezocht een groep oud luchtwachters het wrak van de Pavon waar veel van hun kameraden in omkwamen. (Foto op StiWOtforum.nl)

Laatste (?) herdenking

In 2005 heeft tussen 10 en 14 juli nog een (vermoedelijk laatste) reüniereis plaatsgevonden, waaraan werd deelgenomen door nog twee opvarenden van de Pavon: Gerrit van den Burg en Vincent Martens (inmiddels overleden), begeleid door vrijwilligers van de contactgroep over het rampschip, die inmiddels via internet was ontstaan (en niet meer actief is). Het 'beknopt verslag' van secretaris Kees Groeneveld (ook overleden) is bewaard gebleven.

Hoogtepunt van de reis was een tocht met de veerboot Pride of Dover van maatschappij P&O, van Calais naar Dover.

Met het brengen van de Eeregroet werd het bloemstuk door beide overlevenden in zee beworpen en richtte Vincent een dankwoord tot de getroffenenen. Daarna werd het Onze Vader gebeden, gevolgd door het zingen van twee coupletten van ons volkslied. Daarna gingen we terug naar onze gereserveerde ruimte, waar we in alle rust konden genieten van de overtocht.

De twee overlevenden mochten, op uitnodiging van de kapitein, de aankomst in Dover meemaken in de stuurhut. Verder werd een bezoek gebracht aan Les Hemmes de Marck, waar een krans werd gelegd op het graf van priester Keilboer, die betrokken was bij de opvang van de opvarenden, die meest langs touwen het schip hadden verlaten en dankzij de eb naar het strand waren gewaad. Het gezelschap maakte onder meer ook het blazen van de Last Post mee in de Menenpoort in Ieper (België), waar elke avond om acht uur de Eerste Wereldoorlog wordt herdacht.

35. Belangrijkste bronnen

De documentaire start met een klik op de – bewerkte – foto, waardoor treffend de ontloffing in beeld wordt gebracht die aan vijftig opvarenden het leven kostte.

Documentaire en boek over ramp

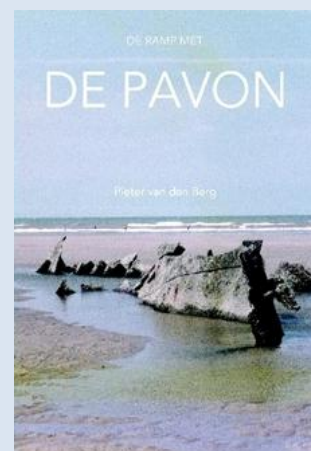
In juli 2012 publiceerde Pieter van den Berg op zijn website Aandachtvoorgeschiedenis.nl, een [documentaire](#) over de ramp met de Pavon. Aan de hand van foto's, documenten, krantenknipsels en ander historisch materiaal, dat gedeeltelijk is verwerkt tot animaties om nog duidelijker te maken wat er in werkelijkheid gebeurde, wordt het verhaal verteld van de rond 25 Helmondse luchtwachters die deel uitmaakten van de grote groep van 1500 Nederlandse militairen die op 20 mei 1940 aan boord gingen van het Franse rampschip. Vijftig mannen kwamen om het leven, waaronder zeven Helmonders. Eén van hen was Jan van Bussel, een oom van Pieter van den Berg. Zijn stoffelijk overschot is nooit teruggevonden.

DOCUMENTATIE

Zie ook: [Drie projecten ontrukken ramp SS Pavon aan de vergetelheid](#) (*Historiek.net*, 23 juli 2012)

Het [Vrijwillig Landstormkorps Luchtafweerdienst](#) (scroll omlaag naar 'Voorgeschiedenis') had tot taak gegevens te verzamelen over de 'verschijning en beweging' van vreemde vliegtuigen boven Nederlands grondgebied. Op meer dan 140 plekken in het land waren luchtwachtposten ingericht op daken, torens en molens.

Tegelijk verscheen zijn boek [De ramp met de Pavon](#), met de bronnen achter het verhaal van de oorlogsbelevissen van de luchtwachters uit Helmond, die na de Duitse inval via Zeeuws-Vlaanderen naar Duinkerken werden gedirigeerd en inscheepten op de Pavon. De overlevenden werden korte tijd krijgsgevangen gemaakt, maar voor sommigen verliep de route van de – meestal – voettocht naar huis via Trier in Duitsland.

De leden van de Luchtwachtdienst van Helmond poseerden op 23 mei 1939 trots in hun uniformen voor de fotograaf. Zeven van hen (twee in inzet) zouden haast precies een jaar later om het leven komen als gevolg van het bombardement van de Pavon.

Onder meer wordt in het boek de tocht van Wim van Loenhout uit Deurne (zie hierna) uitvoerig gememoreerd.

Zie ook: [Bronnenboek over bombardement op Pavon](#) (Historiek.net, 1 augustus 2012)

De protestbrief van vaandrig Schermers en drie collega's

Vaandrig Gert Schermers (1918) was in 2013 één van de weinige overlevenden die de ramp nog konden navertellen. Hij zocht contact nadat hij kennis had genomen van dit document, met belangrijke aanvullende informatie: in elk geval vier officieren

Vaandrig Gert Schermers in maart 1940 >

hadden in juni 1940 in 'Den Haag' geprotesteerd tegen de wijze waarop 1500 manschappen als kanonnenvoer de zee op waren gestuurd. Afgezien van een stempel voor ontvangst was er nooit een reactie gekomen.

Sinds Schermers in maart 1939 sergeant geworden was, hield hij een dagboek bij. Zo beschikte hij over een summier, maar gedegen verslag van de gebeurtenissen die volgden sinds zijn eenheid op 10 mei 1940 de spoorbrug over de Maas tussen Blerick en Venlo in de lucht moest laten vliegen toen de Duitsers naderden. Ruim een week later kwam hij ook in Duinkerken terecht. Even zag het er naar uit dat Schermers per auto naar het zuiden zou vertrekken (de groep die

Ondergetekenden verklaren:

- Dat op maandag 20 mei 1940 omstreeks 11 uur een detachement van ongeveer 1500 Nederlandsche soldaten, waaronder eenige officieren (ongeveer 25) zich hebben ingescheept op het m.s. Pavon van Fransche nationaliteit. Commandant was de res. majoor F. de Bruyn van II-2 RI, die hiervoor opdracht ontving. Het detachement marcheerde van de kazerne Jean Barth in Duinkerken naar de haven. Deze inscheeping werd geregeld door de toenmalige Commandant-Zeeland, Schout bij Nacht van der Stadt in overleg met de Fransche bevelhebber. Aangezien aan boord slechts één mitrailleur was en verder geen gewapend geleide aanwezig was, was deze boot een prooi voor ieder vijandelijk vliegtuig.
- Direct na het verlaten van de haven werd dan ook een aanval gedaan, die in de latere uren met een bombardement eindigde. Dit was 's avonds om 23.10 uur.
- Bij dit bombardement werden gedood ongeveer 100 man, terwijl 125 man ernstig gewond werden, ongetreft nog die genen, die te water zijn geraakt en waarvan niets bekend is.
- Ons inziens schijnt het onverantwoordelijk om een groep van 's morgens 11 uur tot 's avonds 21.30 uur aan boord te laten in een haven, die steeds verkend wordt door vreemde vliegtuigen.
- Het bevel tot inscheeping was een gevaar voor 1500 menschenlevens, nu geen afweer aanwezig was.
- Het schip is op het strand gezet bij Oye Plage, alwaar de geredden zich aan land hebben begeven met behulp van touwen, terwijl toen het eb was, de gewonden ook met touwen naar beneden zijn gelaten en vervoerd zijn naar het ziekenhuis te Calais.

Aldus opgemaakt naar waarheid der feiten:

De reserve eerste luitenant
w.g. M.E.M. van Iersel
De vaandrig
w.g. W.C. Bordon
De vaandrig
w.g. G. Schermers
De vaandrig
w.g. E.J.M. Haffmans

Voor eensluidend afschrift
De Garnizoenscommandant
De Luit. Kolonel
P.E.R. Themann.

Afschrift van het bezwaarschrift van vaandrig G. Schermers en drie collega's over de Pavon.

alsnog vertrok werd in Boulogne door de Duitsers krijgsgevangen gemaakt), maar de volgende dag bleken de plannen veranderd: ook hij werd ingescheept. Hij zag de fatale bom op de Pavon vlak langs zich schieten, midscheeps onder de commandobrug en hij behoorde tot de ca. 1100 manschappen die, vrijwel zonder verzorging, werden opgevangen in La Coquelles, iets ten westen van Calais.

Na een korte krijgsgevangenschap bereikte de groep waar hij deel van uitmaakte te voet, op de fiets en soms per truck op 1 juni 1940 de Nederlandse grens. Voordat iedereen eindelijk naar huis ging werd in Breda, samen met drie collega-officieren, nog wel een 'Verklaring' opgesteld, waarin onder meer werd vastgesteld:

- Ons inziens schijnt het onverantwoord om een groep van 's morgens 11 uur tot 's avonds 21.30 uur aan boord te laten in een haven, die steeds verkend wordt door vreemde vliegtuigen.

- Het bevel tot inschepping was een gevaar voor 1500 mensenlevens, nu geen afweer aanwezig was.

Vaandrig Schermers bezit nog steeds een kopie van dit bezwaarschrift, met het militaire stempel voor ontvangst. Een reactie is altijd uitgebleven.

In de tweede helft van juni 1940 werkte hij zijn aantekeningen voor het eerst uit, zodat de citaten in deze documentatie actualiteitswaarde hebben. In 2000 verwerkte hij ze nogmaals, onder de titel 'Van Brug naar Boot' (34 pag.; niet op internet).

Zie ook [Scherp rapport boze officieren over dodelijke tocht SS Pavon in mei 1940](#) (Historiek.net, 16 september 2013)

Informatieve pagina Zuidfront Holland

Een zeer informatieve pagina met informatie over de aanloop naar de ramp en een gedetailleerd overzicht van de slachtoffers, waar in deze documentatie veel gebruik van is gemaakt, is [De tragedie met de Pavon](#) van Zuidfront Holland (zie hierna).

Priesters in het veldgrijs

De eerste uitvoerige beschrijving van 'De tocht van het doodenschip de „Pavon”' verscheen in het boek 'Priesters in het veldgrijs' (1945) van Hans Hermans, 'in samenwerking met hoofd-legeraalmoezenier kolonel H.J.J.M. van Straelen' (pag. 331-340). Of met de daarin vermelde almoezenier kapelaan Lam (zie hierna) wordt bedoeld is niet duidelijk; namen worden nauwelijks vermeld. In een forumbijdrage wordt ook melding gemaakt van [priester/kapelaan Jean Kuilboer](#), die in Frankrijk bleef wonen en later in Hemmes de Marck werd begraven.

Zuidfront Holland

[Zuidfront Holland](#), een zustersite van [Slag om de Grebbeberg](#), is een zeer uitgebreide website over de gebeurtenissen in het zuiden van Nederland tussen 10 en 15 mei 1945.

Naast de krijgsverrichtingen in het zuiden van Nederland wordt ook aandacht besteed aan de inbreng van [de Fransen](#) en [het Belgische front](#) en aan de zwerftocht van Nederlandse soldaten door België en Frankrijk, op weg naar Duinkerken, waar een belangrijk gedeelte werd ingescheept voor [De tragedie met de Pavon](#), waar heel veel achtergrondinformatie over de ramp te vinden is.

[War over Holland – The Dutch struggle](#) is een Engelstalige site over het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, is ook onderdeel van de website [Slag om de Grebbeberg](#).

The website is called 'War over Holland' because the German invasion was particularly experienced as a surprise from the skies. The massive airlanding operation in the West and the devastating carpet bombardment of the large harbour-city of Rotterdam on the 14th of May are still today seen and felt as the milestones of a Five Days' War that couldn't be won, but ... had to be fought.

Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog

Het standaardwerk van dr. L. de Jong, [‘Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog’](#), besteedt in deel 3, Mei 1940, onder meer ook aandacht aan de voortgaande oorlog in Zeeland en het drama van de Pavon. Sinds december 2011 is het monumentale geschiedwerk - 16.000 pagina's, verschenen in 14 delen, 29 banden, 25 kilo - [op internet te downloaden](#).

Het [Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie](#) (NIOD) heeft met de introductie van ‘Het Koninkrijk’ op internet voorkomen dat het

‘standaardwerk van Loe de Jong’ [in de vergetelheid zou geraken](#). Het was al een veeg teken dat werk van amateur-historici zelden meer verwijzingen naar ‘Het Koninkrijk’ bevatte. Want het was heksenwerk om er details in op te zoeken.

‘Een groot praktisch bezwaar van De Jongs werk is, dat het geen zaakregister bevat’, stelde (ook) Wikipedia. Weliswaar was (in deel 13) een soort overzicht verschenen (zie laatste deel in download, ‘Register’), maar dat bood weinig soelaas. Het bestond slechts uit topografische en persoonsnamen en ontbeerde zaaknamen. Elke plek bijvoorbeeld waar [‘Wilhelmina’ staat \(800 keer?\)](#), wordt vermeld, maar iedere context ontbreekt.

De aanpak van De Jong is zeker niet onomstreden. Zijn zwart-wit-tegenstellingen veroorzaakten vele controverses. Maar dat waren kwesties van interpretatie. Het monumentale werk omvat tienduizenden vaststaande feiten. Het zal tot in lengte van jaren een uitstekende uitgangsbasis kunnen bieden voor verdere studie, waaraan dan uit steeds meer bronnen steeds meer details kunnen worden toegevoegd.

Dat gebeurt ook in deze documentatie, waarin wordt gesteld dat De Jong over het hoofd ziet dat met het inschepen van 1450 Nederlandse soldaten op de Pavon vooral een probleem van [generaal Watrin, de commandant van Duinkerken](#) werd opgelost, terwijl de militairen doodsbenuwd waren over die order.

Digitale uitgave van Dr. L. de Jong: [Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog](#) (NIOD). Bij het digitaliseren is gebruik gemaakt van de wetenschappelijke editie. Omdat die noten bevat, die in de algemene uitgave ontbreken, kan de paginering afwijken van die in meer gebruikte exemplaren. Bovendien verschilt de digitale pagina-aanduiding van die op papier. In deze documentatie is de papieren aanduiding gebruikt.

Herinneringen veldpredikant van 10 mei - 6 juni 1940

Veldpredikant Ph. Jac. Greeven werd in december 1939 bij Koninklijk Besluit benoemd tot 'reserve-veldeprediker voor den tijd van oorlog bij het leger te velde' ([Het Vaderland, 21 december 1939](#)) >

Ds. Ph. Jac. (Philippus Jacobus) Greeven (1909-1995) was reserve-veldepredikant bij het Nederlandse leger en ingedeeld bij de Staf van het 17e Regiment Infanterie. Hij maakte het begin van de oorlog mee in Oost-Brabant (Boekel, Odiliapeel, Erp, Wanrooy, Ledeakker), trok met de troepen mee naar Zeeuws-Vlaanderen en later door naar Duinkerken, waar inscheping volgde op de SS Pavon. Bij de bombardementen van het schip liep hij verwondingen op, die werden behandeld in een ziekenhuis in Calais. Daarna begeleidde hij een groep Nederlandse soldaten op de weg terug naar huis.

Landmacht.

Bij Kon. besluit zijn benoemd tot reserve-veldeprediker voor den tijd van oorlog bij het leger te velde de heeren ds A. W. Brink, eervol ontslagen predikant te Soestdijk; ds P. L. Kiehl, predikant te Hazerswoude; ds J. W. Maas, predikant te Boxtel; ds A. Hoffman, predikant te Besoijen; ds Joh. Bronsgeest, predikant te Velsen; ds Th. Kramer, predikant te Berlikum (Fr.); ds J. L. Springer, predikant te Blankenham; ds J. Matzer van Blois, predikant te Oudelande; ds Ph. Jac. Greeven, predikant te Kolham; ds H. J. Bouwers, predikant te Hoogersmilde; ds Ae. Postma, predikant te Schore, en ds Chr. de Bruijn, predikant te Woudrichem.

Veldpredikant Greeven deed verslag van zijn ervaringen in [Herinneringen aan de oorlogsdagen van 10 mei - 6 juni 1940](#). Het document is ongedaterd, maar werd waarschijnlijk kort na thuiskomst samengesteld. Daarop wijst ook de eerste regel van zijn verhaal:

‘Op verzoek wil ik in de onderstaande regelen iets mededeelen over mijn ervaringen van den laatsten tijd als veldprediker bij het Nederlandsche leger’.

Elders wordt duidelijk dat de dominee er kennelijk ook behoefte aan had zijn ergernissen over de volgens hem soms ernstig falende legerleiding van zich af te kunnen schrijven. In het dagboek noemt hij zelden man en paard, maar in de kantlijn wordt vaak duidelijk om wie het gaat. Het verslag, min of meer ‘heet van de naald’ geschreven, is terug te vinden in het [Geheugen van Nederland](#). Het verhaal was waarschijnlijk onbekend bij de belangrijkste bronnen over de terugtocht van de Peeldivisie en de ramp met de Pavon (De Jong, Zuidfront Holland).

In de oorlog was ds. Greeven [verzetsleider in Oost-Groningen](#) (Bellingwolde, Oudeschans, Veelerveen, Vriescheloo.) en commandant van de OD ([Orde Dienst](#)). Hij was predikant in Kolham, Vriescheloo, Termunten en Veenhuizen en overleed in Norg.

DeurneWiki.nl belangrijke bron voor deze site

Tijdens het samenstellen van deze documentatie bleek de [DeurneWiki](#) een belangrijke bron. De site, die meer dan 4000 artikelen bevat over Deurne en wijde omgeving en zijn inwoners in heden en verleden, kreeg in 2011 de meeste stemmen van het [publiek](#) tijdens de verkiezing van de [Geschiedenis Online Prijs 2011](#).

Drie inwoners van Deurne spelen een rol in het verhaal over de ramp met de SS Pavon. Het stoffelijk overschot van [Johannes Hendricus van Heijster](#), die blijkens een foto klarinet speelde in een bereden brigade van wielrijders, is nooit teruggevonden. Een hoofdrol was weggelegd voor [aalmoezenier Lam](#), kapelaan uit Deurne, die ‘allen tot kalmte probeerde te brengen en de stervenden trachtte te troosten’ en later, bij gebrek aan leidinggevende officieren, de leiding nam tijdens de voetmars via Trier naar huis. Hij ging daarna onmiddellijk terug naar het slagveld, om naar stoffelijke

resten te zoeken van de slachtoffers. [Wim van Loenhout](#) (1919-1962), later juwelier in Deurne, beschreef zijn ervaringen in '[Oorlogsherinnering](#)', dat op beperkte schaal onder familieleden werd verspreid, maar mondiaal toegankelijk werd via Docudata Deurne ([Docudeurne.eu](#) [klik 1940-1949 en scroll omlaag]), waardoor zijn levendige verslag [zie ook hierna] belangrijke documentatie toevoegde aan het gruwelijke verhaal over de ramp en over het soldatenleven tijdens de dooltocht naar Duinkerken en terug naar huis.

De 'Oorlogsherinnering' van Wim van Loenhout uit Deurne

Ook [Wilhelmus Jacobus van Loenhout](#) (1919-1962) uit Deurne trok met de Peeldivisie naar Duinkerken, overleefde het bombardement van de Pavon en kwam grotendeels te voet weer naar huis terug. Zijn ervaringen in het begin van de oorlog beschreef hij in [Oorlogsherinnering](#). Het levendig geschreven typoscript is op bescheiden schaal onder familieleden verspreid.

[Docudata Deurne](#) heeft een imposante collectie van bestanden verzameld over inwoners van Deurne door de eeuwen heen. Tussen de documenten uit [1940-1949](#) bevindt zich ook de complete 'Oorlogsherinnering' van Wim van Loenhout. Na het downloaden is het verhaal te vinden door de optie 'Zoeken' te gebruiken en 'Oorlogsherinnering' in te tikken.

De argwaan van Piet van Haaren

[Piet van Haaren](#) (1915-2010) is argwanend uit de oorlog gekomen. Op de Klokkenuidingsite vertelde hij in 2007 onder meer over 'zeer merkwaardige militaire bewegingen, met niet toereikende bewapening, met Duits lijkende namen van commandanten en de verwijdering van grensversperringen bij Heythuizen, weken vóóordat de Duitsers zouden binnenvallen'. Op een [video](#) beschuldigde hij toen prins Bernhard van verraad. Hij levert ook een levendig verslag van zijn belevenissen, onder meer op de Pavon.

Noord-Brabant

[De strijd in Brabant](#) (Zuidfront Holland)

[Goirle 1940-1945](#)

Zeer informatieve website over de Tweede Wereldoorlog in de dorpen Goirle en Riel, grotendeels gebaseerd op het boek 'Goirle 1940-1945, een grensdorp bedreigd, bezet en bevrijd' (1994). Alle mogelijke aspecten worden besproken aan de hand de ervaringen en soms levensbeschrijvingen van deelnemers, ooggetuigen, slachtoffers en lotgenoten.

[De Tweede Wereldoorlog in Goirle](#)

[Goirle: de meidagen van 1940](#)

[Evacuatie Breda 12 mei 1940](#) (Go2War2.nl)

[Aanvulling op geschiedschrijving evacuatie Breda](#) (Dr. J.W.M. Schulten en dr. P.G.G.M. Schulten)

Mars et Historia over Zeeland in 1940

[Mars et Historia](#) is een platform voor uitdragen en uitwisselen van kennis over de militaire geschiedenis, in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese gebiedsdelen, en heeft het brede scala aan onderwerpen onderverdeeld in een aantal [interessegebieden](#) met eigen correspondenten. . De vereniging doet verslag van zijn onderzoek in een [kwartaalblad](#). Wat betreft de oorlogsgeschiedenis van Zeeland publiceerde dr. F. Snapper, reservekapitein der infanterie buiten dienst, in 1995 en 1996 vijf gedegen en zeer uitvoerige artikelen over ‘de strijd om de Zeeuwse eilanden in mei 1940’, [deel I](#) (95/2), [deel II](#) (95/3), [deel III](#) (95/4), [deel IV](#) (96/1), [deel V](#) (96/2 - pdf)

[De slag om Zeeland 1940](#) (GeschiedenisZeeland.nl)

[Vlissingen in de frontlinie](#) (Canon van Vlissingen)

De website [Collectie Militaire Attributen Walcheren](#) is het resultaat van speurwerk van een (onbekende) verzamelaar, die sinds 1972 allerhande zaken heeft samengebracht die iets te maken hebben met de gevechten die op Walcheren plaatsvonden in 1940 en 1944. De nadruk ligt op militaire objecten van Hollandse en Franse origine van voor 1940. Ook wordt gespeurd naar Duitse objecten, die zijn achtergelaten op het strijdtoneel. De attributen worden regelmatig [tentoongesteld](#).

Geheugen van Nederland

[Geheugen van Nederland](#). Enorme databank over het historisch verleden van ons land. Het invoeren van een naam, plaats of onderwerp kan tot zeer verrassende resultaten leiden. Zo bleek veldpredikant Ph.Jac. Greeven een uitvoerig verslag te hebben nagelaten van de dooltocht van de Peeltroepen en de ramp met de Pavon, in [Herinneringen aan de oorlogsdagen van 10 Mei – 6 Juni 1940](#) .

Sinds 2011 worden er echter geen collecties meer toegevoegd. Doordat de subsidie werd stopgezet, is het een [statische website](#) geworden.

Historische kranten

De Koninklijke Bibliotheek is bezig met het digitaliseren van [acht miljoen krantenpagina's](#). Een belangrijk gedeelte daarvan kan al worden geraadpleegd bij de [historische kranten](#) . Wat betreft de beginperiode van de oorlog zijn ook afzonderlijke jaargangen te raadleggen, zoals bijvoorbeeld bij

[Historische kranten](#) (Koninklijke Bibliotheek)

[Krantenbank Zeeland](#)

[Rotterdamsch Nieuwsblad](#) 1929 –1946

[Leeuwarder Courant](#), maar ook Dagblad van het Noorden, Nieuwsblad van het Noorden en andere kranten

[Oorlogskranten](#) (selectie Oorlogskranten.nl)

Belangrijk in het verdere verloop van de oorlog zijn de illegale kranten

Het Parool 1940 - 1945
Trouw 1943 – 1945

De inhoud van dit boek is ook op internet te vinden: <http://duinkerken.yolasite.com>

Het drama van de SS Pavon
20 mei 1940: Bombardement bij Duinkerken

